

**AVROPA YENİDƏNQURMA VƏ İNKİŞAF
BANKININ SƏNƏDİ**

AZƏRBAYCAN ÜZRƏ STRATEGİYA

30 aprel 2014 tarixində İdarə Heyəti tərəfindən təsdiq olunmuş

AYİB mətnin əslinin tərcüməsini ancaq oxucunun rahatlığı üçün verir. AYİB tərcümənin dəqiq olması üçün mümkün tədbirləri görsə də, bu tərcümənin dəqiqliyinə zəmanət vermir və ya təmin etmir. Oxucu tərcüməyə ancaq öz riski hesabına etibar edə bilər. Heç bir halda AYİB, onun əməkdaşları və ya agentləri, səbəbindən asılı olmayaraq, tərcümənin məzmunu ilə bağlı hər hansı bir qeyri-dəqiqlik, səhv, buraxılma, silinmə, qüsur və / və ya hər hansı bir dəyişiklik üçün və ya bundan irəli gələn hər hansı zərərə görə oxucu və ya başqası qarşısında məsuliyyət daşımır. İngilis dilindəki mətn və tərcümə arasında fərqlər və ya ziddiyyət əmələ gəldiyi halda, üstünlük ingilis dilinə veriləcək.

MÜNDƏRİCAT

İCMAL	2
1. BANKIN PORTFELİ	5
1.1 Bankın bu günə kimi olan fəaliyyətlərinin icmalı.....	5
1.2. Əvvəlki ölkə strategiyasının icrası	6
1.3. Bank portfelinin keçid təsiri.....	8
2. ƏMƏLİYYAT MÜHİTİ	11
2.1. Siyasi kontekst	11
2.2. Makroiqtisadi kontekst.....	11
2.3. Struktur islahat konteksti	12
2.4. Biznes mühiti	14
2.5. Sosial kontekst	15
2.6. Hüquqi kontekst	16
2.7. Enerji effektivliyi və iqlim dəyişikliyi konteksti	17
3. STRATEJİ İSTİQAMƏTLƏR	17
3.1. Bazaryönümlü diversifikasiyanın təşviqi.....	18
3.2. Özəl sektorun inkişafına dəstək göstərilməsi üçün davamlı maliyyə sektorunun inkişaf etdirilməsi.....	22
3.3. İdarəetmənin təkmilləşdirilməsi və biznes mühiti	24
3.4. Bankın təklif olunan fəaliyyətlərinin ekoloji və sosial nəticələri	25
4. MALİYYƏYƏ ÇIXIŞ	26
4.1 Özəl kapital mənbələri	26
4.2. Digər beynəlxalq maliyyə institutları (BMİ) ilə əməkdaşlıq və çoxtərəfli inkişaf banklarının maliyyələşməsi.....	27
4.3. Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlıq	31
ƏLAVƏ 1 - SIYASI QIYMƏTLƏNDİRMƏ	33
ƏLAVƏ 2 – KEÇİD PROBLEMLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	41
ƏLAVƏ 3 – HÜQUQİ KEÇİD	51
ƏLAVƏ 4 – KİÇİK BİZNESƏ DƏSTƏK	55
ƏLAVƏ 5– TEXNİKİ ƏMƏKDAŞLIQ	59
ƏLAVƏ 6 – SEÇİLMİŞ İQTİSADİ GÖSTƏRİCİLƏR	60
ƏLAVƏ 7 – GENDER BƏRABƏRLİYİ	61

İCMAL

Azərbaycan Bankın təsis edilməsi haqqında Sazişin 1-ci Maddəsində nəzərdə tutulan çoxpartiyalı demokratiya, plüralizm və bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə tərəfdar çıxır. Bu prinsiplərin daha davamlı şəkildə tətbiq olunması siyasi məsuliyyətliliyi artırır, qanunun aliliyini gücləndirir və ölkənin digər problemlərini həll etməsinə yardım edə bilər.

Azərbaycan idarəetmə formasına görə prezident respublikası olmaqla ölkədə səlahiyyətlər əsasən icra hakimiyyəti orqanlarına yönəlidir. Prezident İlham Əliyev 2003-cü ilin oktyabr ayından hakimiyyətdədir. Hakimiyyətə gəldikdən bəri Prezident Əliyev möhkəm siyasi hakimiyyət yaratmışdır və 2013-cü ilin oktyabr ayında keçiriləcək prezident seçkilərində də iştirak edəcək. Hakim partiya qanunverici orqan və siyasi sistemdə dominant mövqə tutur. Ölkənin növbəti prezident və parlament seçkilərinin Strategiya mərhələsində hakimiyyət bölgüsünü əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi real görünür.

Karbohidrogen hasilatının sürəti aşağı düşdüynə görə iqtisadi inkişafın artım tempi böhrandan əvvəlki yüksəliş illərindən xeyli azalmışdır. 2011-ci ildə ÜDM yalnız 0.1% artmışdırsa, neft hasilatı 10.6% azalmışdır. 2012-ci ildə neft istehsalının nisbətən kiçik şəkildə azalması əsasən inşaat və xidmət sahələrini özündə birləşdirən qeyri-neft sektorunun genişlənməsi (9.7%) ilə müşayiət olunmuş və artım 2.2 % sürətlənmişdir. 2013-cü ilin ilk 9 ayında artım 5,1% həddində olmuşdur. . Ölkənin hakimiyyət orqanlarının verdiyi bəyanatlara görə neft sektoru 2013-2014-cü illərdə yenidən dirçələcək. Buna baxmayaraq, bəzi müşahidəçilər neftin tarixi zirvəsinə qədəm qoyduğunu, lakin azalmaqda davam edəcəyini bildirir. Qaz istehsalının növbəti Strategiya mərhələsində xeyli artacağı gözlənilir ki, bu da neft istehsalının azalmasının təsirini qismən azaldacaq. Ölkənin iri neft fondu (ÜDM-nin 50%-i) sarsıntılara qarşı önəmli bufer rolunu oynayır. Əsasən neft istehsalı ilə müşayiət olunan davamlı inkişaf, eləcə də sosial köçürmələr yoxsulluq səviyyəsinin 1999-cu ildə 50 %-dən 2012-ci ildə 6 %-ə qədər azalmasına gətirib çıxarmışdır.

Azərbaycanın struktur islahatlarda inkişafı qeyri-bərabər olmuşdur. Hökumət biznes müəssisələrinin vergi xərclərinin azaldılması və vergi toplama həddinin artırılması məqsədilə vergi idarəçiliyində bir sıra irəliləyişlər etmişdir. 2012-ci ilin yanvar ayında qüvvəyə minən yeni Gömrük Məcəlləsi qaydaları beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırması gözlənilən müxtəlif sahələrdə gücləndirilmiş müddəaları, o cümlədən, istehsal ölkəsinin təsdiqlənməsi, qiymətləndirmə metodları, gömrük idarəçiliyində vahid pəncərə prinsipi, gömrük auditi və mallar üzrə məlumatların elektron şəkildə gömrük orqanlarına təhvil verilməsini özündə əks etdirir. Hökumət eyni zamanda infrastrukturunu yaxşılaşdırmağa və karbohidrogen ixracatının istiqamətlərini şaxələndirməyə davam etmiş, mərkəzi bank isə maliyyə sistemini gücləndirmək üçün müvafiq addımlar atmışdır.

Azərbaycan önəmli inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Neft hasilatının 2017-ci ildən etibarən aşağı düşəcəyini və iqtisadiyyatın yığılmış karbohidrogen gəlirlərindən çox yüksək asılılığını nəzərə alaraq Azərbaycanın daha müasir və parlaq sektorla post-neft mərhələsinə qədəm qoymasına təminat yaradılmasında iqtisadiyyatın diversifikasiyası başlıca rol oynayacaq. Hakimiyyət orqanlarının 2020-ci ilə baxış strategiyası əsasında diversifikasiya üzrə ambisiyalı hədəflər qəbul etməsinə və

iqtisadiyyatın müasirləşdirilməsində bir sıra uğurlar qazanmasına baxmayaraq qeyri-neft sektorlarında davamlı inkişafa dəstək göstərilməsi üçün tələb olunan struktur islahatlar sürətləndirilməlidir.

Növbəti Strategiya mərhələsində Azərbaycanın karbohidrogenlərdən asılılığına son qoyması üçün iqtisadiyyatın diversifikasiyasında maddi inkişafa yol verməsi zəruri olacaq. İslahat prosesində əksər göstəricilər boyu böyük nəzərəcarpacaq keçid boşluqları ilə yanaşı problemlər qalmaqdadır. Xüsusilə, Bakı və Abşerondan kənar bölgələrdə özəl sektorun inkişafı və iqtisadi diversifikasiyaya dəstək göstərə biləcək davamlı maliyyə sektorunun inkişaf etdirilməsi Azərbaycan üçün zəruri əhəmiyyət kəsb edəcək.

Bank artan rəqabəti, ən yaxşı idarəetmə təcrübələrinin irəli sürülməsi və nizamlayıcı çərçivə üzrə siyasi dialoqu dəstəkləmək, eləcə də fərdi və rəqabət şəklində həyata keçirilən yardımçı xidmətlərin inkişafını stimullaşdırmaq üçün karbohidrogen sektoru ilə məşğul olmaqda davam edəcək. Ölkənin cənub qaz dəhlizi kimi strateji cəhətdən əhəmiyyət kəsb edən layihələrə cəlb olunması Avropada ixrac marşrutunun diversifikasiyası və regional enerji təhlükəsizliyinə töhfə verə bilər.

Bundan əlavə, rəqabətin ön plana çəkilməsi və biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi üçün Azərbaycanın müvafiq tədbirlər görməklə iqtisadi diversifikasiya və maliyyə xidmətlərinin genişləndirilməsi istiqamətində səy göstərməsi vacib hesab olunur. Hakimiyyət strukturları məhkəmə sisteminin gücləndirilməsi üçün müvafiq islahatlara başlamışdır, lakin xüsusilə korporativ idarəetmə, rəqabət siyasəti və korrupsiyaya qarşı mübarizə sahələrində investisiya mühitinin daha da təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyulur.

Strateji istiqamətlər

Bankın növbəti Strategiya mərhələsində prioritetləri özəl sektorun inkişafına dəstək göstərilməsi üçün bazar əsaslı iqtisadi diversifikasiyanın önə çəkilməsi və davamlı maliyyə sektorunun inkişaf etdirilməsinə yönələcək. Xüsusən də Bankın Azərbaycanda əməliyyat fəaliyyətləri aşağıdakı sahələrə istiqamətlənəcək:

- **Bazar əsaslı iqtisadi diversifikasiyanın ön plana çəkilməsi** Bank OBMM ilə korporativ seqmentdə fəal qalmaq üçün AYİB-in tərəfdaş banklarına yardım etməklə və birbaşa maliyyələşdirmə yolu ilə aparıcı yerli korporativləri dəstəkləyəcək. MKOM sektorunda Bank aqrobiznesə xüsusi diqqət göstərəcək və yerli bankların kənd təsərrüfatı və regional kredit verilməsini dəstəkləməsində potensialının gücləndirilməsi məqsədilə onlara yardım edəcək. Bankın bölgələrin yollarına davamlı dəstəyi də həmçinin dayanıqlı kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafına kömək edəcək və daha kiçik icmaların birləşməsini asanlaşdıracaq.
- **Özəl sektorun inkişafına dəstək göstərilməsi üçün davamlı maliyyə sektorunun inkişaf etdirilməsi** Özəl sektorun xüsusilə KOM və MKM-də, o cümlədən bölgələrdə səmərəli şəkildə maliyyələşdirilməsi üçün Bank maliyyə vasitəçiliyini gücləndirməyi hədəfə alacaq. Bank yeni standartlar yaratmaqla və banklar üçün yeni bazarlar açmaqla artan rəqabətə yol açan korporativ idarəetmə və riskin idarə edilməsinin yüksək standartlarını ön plana çəkəcək və potensial kapital sərmayələri ilə bankçılıq sektorunda möhkəmlənməni dəstəkləyəcək. Bank

qadınların idarə etdiyi biznes müəssisələrinin maliyyələşdirilməsinin asanlaşdırılması üçün mövcud tərəfdaş banklarla əməkdaşlığını artıracaq və yeni maliyyə alətlərinin ön plana çəkilməsi və təkmilləşdirilməsində dəstək göstərəcək və Qafqaz Regionunda Enerji Səmərəliliyi Proqramı vasitəsilə yerli banklarla enerjinin səmərəliliyinə sərmayə yatırımı layihələrinin ön plana çəkilməsini hədəfə alacaq. Yerli kapital bazarlarının təkmilləşdirilməsi üçün Bank korporativ emitentləri korporativ istiqraz bazarına gətirməyə və institusional və pərakəndə investor bazasını genişləndirməyə çalışacaq.

- **İdarəetmə və biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi** Hakimiyyət orqanlarının rəqabəti ön plana çəkmək və biznes mühitini yaxşılaşdırmaq məqsədlərinə dəstək göstərmək üçün Bank yüksək korporativ idarəetmə və şəffaflıq standartlarına öhdəlik nümayiş etdirə biləcək və idarəetmə təcrübələrini təkmilləşdirmək öhdəliyi olan özəl və dövlət sektorunun müştəriləri ilə əməkdaşlığı prioritet istiqamət seçəcək. Paralel olaraq Bank institusional və nizamlayıcı islahatları artırmaq üçün Azərbaycan Hökuməti ilə sıx əməkdaşlıq edəcək. Karbohidrogen və maliyyə sektorları dərslərinin keçirilməsi ilə AYİB qanunverici çərçivədə təkmilləşdirmələr, rəqabətin artırılması və korrupsiyaya səbəb olan amillərin azaldılması yolu ilə real sektorda daha səmərəli investisiya mühiti yaratmağa çalışacaq. Bu tədbirlərin uğurlu olması üçün əsas dövlət qurumları ilə konstruktiv siyasi dialoq üzrə yeni kanalların açılması həlledici rol oynayacaq. Bank eyni zamanda enerji təhlükəsizliyinin artırılması, yeni istehsal gücünün yaradılması, rəqabətin stimullaşdırılması, enerji mənbələrinin şaxələndirilməsi, effektivliyin artırılması və regional inteqrasiya ilə daha böyük bazarların yaradılmasına xidmət edən enerji layihələrinə sərmayə yatırmağa çalışacaq.

Bank Azərbaycanda həyata keçirdiyi əməliyyatlarda, eləcə də siyasi dialoqdan maksimum keçid təsiri üzrə digər beynəlxalq maliyyə institutları və çoxtərəfli və ikitərəfli tərəfdaşlar, o cümlədən, Avropa İttifaqı ilə sıx əməkdaşlığı davam etdirəcək.

1. BANKIN PORTFELİ

1.1 Bankın bu günə kimi olan fəaliyyətlərinin icmalı

2013-cü ilin noyabr ayının sonuna kimi Bank 1991-ci ildə Azərbaycanda həyata keçirməyə başladığı əməliyyatlar üzrə ümumilikdə məcmu investisiya dəyəri 1,577 milyon avro olan 138 layihəyə imza atmışdır. Bu layihələrin ümumi dəyəri 6.6 milyard avro olmuşdur. Bankın məcmu investisiyalarının 35 %-i enerji sektoruna, 33 %-i maliyyə institutları sektoruna, 21 %-i infrastruktur sektoruna, 11 %-i isə korporativ sektora yatırılmışdır.

Əvvəlki Strategiya mərhələsində 2010-cu ildən 2013-cü ilin noyabr ayının sonuna kimi AYİB-in Azərbaycanda əməliyyat aktivləri 2011-2012-ci illərdə “Azdres” istilik elektrik stansiyası layihəsindən yüksək əks axın və sement zavodundan ilkin ödənişlərin təsiri ilə 102 milyon avro azalmışdır. Bankın portfelində olduğu kimi qalmış, eyni qaydada əks axının təsirinə məruz qalmışdır.). Bankın 58 layihə üzrə 606 milyon avroluq cari portfelini əsasən infrastruktur sektoruna, yəni, 40 %-i Azərbaycan yollarının inkişafı layihəsi (ümumi portfelin 30 %-i), 29 %-i enerji sektoruna, 19 %-i maliyyə sektoruna, 11 %-i isə korporativ sektora yönəlir. Layihələrin sayına görə İCA 42%, maliyyə institutları 28 %-lə üstünlük təşkil edir.

Bankın portfel əmsalı beş illik əsasda 2013-cü ilin noyabr ayının sonuna 71 % özəl olmuşdur ki, bu da Bankın mandatlı 60/40 əmsalından yuxarıdır. Bu səviyyənin ilin sonuna kimi ictimai nəqliyyat sektorunda böyük nəqliyyat layihəsinin imzalanmasından sonra 63 %-ə qədər azalması gözlənilir.

Əvvəlki Strategiya mərhələsində Bank ümumi dəyəri 435 milyon avro olan 40 layihəyə imza atmışdır. Cari ildə Bank ümumi dəyəri 63 milyon avro olan - layihəyə imza atmışdır. Bunların hamısı özəl sektora aiddir.

Cədvəl 1: 2013-cü ilin 30 iyun noyabr tarixinə Bankın Azərbaycanda məcmu biznes həcmi və portfelini

Sektor Qrupu Sektor brıqadası	Xalis məcmu biznes həcmi (NCBV)			Portfel			% Dövriyyə	
	Əməliy. sayı	NCBV	NCBV%	Əməliy. sayı	%	Kapitalı	Dövriyyə kapitalı	
Enerji								
Təbii sərvətlər	16	388	21%	3	65	11%	65	17%
Güc və enerji	4	209	13%	2	107	18%	104	27%
	20	547	35%	5	173	29%	169	43%
Maliyyə təşkilatları								
Depozitar kredit	57	488	31%	21	100	17%	80	20%
Sığorta	1	1	0%	0	0	0%	0	0%
Lizinq maliyyəsi	2	3	0%	0	0	0%	0	0%
Qeyri-depozitar kredit	14	25	2%	9	16	3%	14	4%
	74	517	33%	30	116	19%	94	24%
ICA								
Aqrobiznes	11	29	2%	7	20	3%	18	5%
Səhm kapitalı	4	6	0%	2	3	1%	1	0%
SKA	2	3	0%	1	3	0%	3	1%
İstehsal və Xidmətlər	15	137	9%	10	46	8%	40	10%
Əmlak və Turizm	4	6	0%	0	0	0%	0%	0%
İnfrastruktur								
BEİ	1	17	1%	0	0	0%	0	0%
Nəqliyyat	7	315	20%	3	245	11%	64	11%

ÜMUMİ	138	1,577	100%	58	606	100%	389	100%
--------------	------------	--------------	-------------	-----------	------------	-------------	------------	-------------

Cədvəl 2: Azərbaycanda portfel inkişafı, 2010-noyabr 2013 artımı

	2009	2010	2011	2012	Noy-2013
Xalis toplam biznes həcmi (XTBH)	971	1,224	1,503	1,554	1,577
TFP XTBH	16	199	242	272	293
XTBH əməliyyatların sayı	103	108	116	128	138
Portfel	622	598	711	657	606
Portfeldə əməliyyatların sayı	66	59	57	56	58
Əməliyyat aktivləri	410	491	471	427	389
Zəmanətlər istisna olmaqla % götürülməmiş	32%	14%	31%	31%	33%
İllik biznes həcmi	161	59	289	83	63
İllik əməliyyatların sayı	9	13	12	16	12
İllik paylama	101	126	71	52	40
İllik ləğvətmələr	8	1	16	7	5
Boru kəməri səhmləri - hesabat verilmiş dərəcə	127	135	427	635	551
Özəl sektorun payı (% portfel)	63%	62%	43%	43%	42%
Qeyri-suveren pay (% portfel)	63%	62%	43%	43%	42%
Kapital payı (% portfel)	4%	4%	4%	5%	6%
Portfel nisbəti (5 illik sürüşən əsasla)	69%	73%	64%	71%	71%

1.2. Əvvəlki ölkə strategiyasının icrası

Bankın Azərbaycan üzrə 2010-cu il Strategiyası biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, Azərbaycanın global iqtisadiyyata inteqrasiya edilməsi, maliyyə vasitəçiliyinin artırılması və ictimai infrastruktur islahatının təkmilləşdirilməsinə yönləndirilmişdir. Əvvəlki Strategiya mərhələsində Bank ümumi dəyəri 435-milyon avro olan 40 yeni layihəyə imza atmışdır. Regional yolların inkişafı üzrə kreditlər istisna olmaqla orta investisiya ölçüsü İKİO-nun Azərbaycan üzrə təşəbbüsünün uyğunluğunu nəzərə almaqla 6 milyon avrodan aşağı olmuşdur. Əvvəlki Strategiya mərhələsində yerli şirkətlərin idarəetmə bacarıqları və rəqabətliliyi ciddi kredit şərtləri, eləcə də texniki dəstək, o cümlədən, MİP və BMX proqramları ilə gücləndirildikcə Bankın korporativ sektora təsiri də gücləndirilmişdir. Bank birbaşa xarici investisiyanı dəstəkləməyə davam etsə də bu, istehsal və maliyyə sektorunda mövcud müştərilərlə məhdudlaşdırılmışdır. Əvvəlki Strategiya mərhələsində təsdiqlənən layihələr üzrə orta keçid təsir potensialı qiyməti 4,86 olmuşdur ki, bu da bankın orta qiymətindən (4,75) bir az yuxarıdır. 2012-ci ilin sonuna Azərbaycanda bütün əməliyyatlar üzrə aktiv TİMS portfelinin orta reyting qiyməti bankın orta qiymətindən (4,05) cüzi şəkildə pis, yəni 4,16 olmuşdur ki, bu da ölkənin problemləli biznes mühiti və zəif institusional gücünü əks etdirir.

Bank uzunmüddətli maliyyələşdirmə və maliyyə sektoruna texniki dəstəyin əsas təminatçısı olaraq qalmışdır. Bank kapital investisiyaları ilə yerli maliyyə institutlarında korporativ idarəetmə standartlarını artırmışdır. Bank eyni zamanda riskin idarə edilməsi təcrübələrini, eləcə də əməkdaş institutlarının kreditin qiymətləndirilməsi və mikrokredit bacarıqlarını artırmışdır. Bundan əlavə, o, ikinci səviyyə kapitalı gücləndirmək üçün bazara yeni maliyyə məhsulları, o cümlədən ölkənin ilk konvertasiya olunan istiqrazı və subordinasiya borcunu tətbiq etmişdir.

Bu strategiya mərhələsində Bank diqqəti Azərbaycanda kiçik bizneslərin kreditləşdirilməsi üzrə kredit xətlərinin açılmasına yönəltmişdir. Kredit müddətlərinin artırılması və banklar və mikromaliyyə institutlarının Bakıdan kənar kredit verməyə həvəsləndirilməsi ilə AYİB Azərbaycanın hər tərəfində sahibkarlara kredit vermənin mümkünlüyünü artırmış olur. Bir çox tərəfdaş banklar və MMİ-lər əsas diqqəti kənd təsərrüfatı sektorunun kreditləşdirilməsinə yönəltməklə Bakıdan kənar bölgələrdə MKOM kreditləşməsinə artırmışdır. Bundan başqa, daha uzun müddətə kreditin qaytarılması şərtlə maliyyələşdirmənin təmini diversifikasiyanın və maliyyələşdirmənin mümkünlüyünün təkmilləşdirilməsi ilə müvafiq təsirə malik olan tərəfdaş bankların balans hesabatını və biznes modelini gücləndirmişdir. Böhrana cavab tədbiri kimi Bank ilkin olaraq ilk subordinasiya olunan borcu təmin etmiş və birinci səviyyə kapitalın gücləndirilməsi yolu kimi investisiya yatırılan banklar tərəfindən verilən konvertasiya istiqrazlarına sərmayə yatırmışdır.

Maliyyə vasitəçiliyi səviyyələri əvvəlki Strategiya mərhələsində, xüsusilə də keçən il ərzində artmışdır. Buna baxmayaraq, bu sektor hələ də yerli bankların (əksəriyyəti çox kiçik olmaqla) kapitallaşdırılmasının aşağı səviyyədə olması, böyük dövlət banklarının hakim rol oynaması və zəif idarəçiliklə xarakterizə olunur. Bankların və hakimiyyət strukturlarının bank sektorunu müasirləşdirmək səylərinə baxmayaraq, bütün bunlar gələcəkdə maliyyə vasitələrinin əldə olunması qarşısında duran əngəllər hesab olunur.

Mİ sektorunda əvvəlki strategiya şəffaflıq və korporativ idarəetmənin möhkəmləndirilməsi və gücləndirilməsini prioritetləşdirmişdir. Strategiya mərhələsində bankların sayı 60-dan 43-ə düşmüş, xarici banklar bu bankların 23-ü təşkil etmişdir. 2012-ci ildə Mərkəzi Bank minimum məcmu kapital tələbinin 50 milyona qaldırılmasını elan etsə də (əvvəlki ildə 10 milyon) indiyə qədər AYİB-in iştirakı üçün heç bir müvafiq möhkəmləndirmə təklifləri irəli sürülməmişdir. Şəffaflıq və korporativ idarəetmə səviyyələri mərkəzi bankın ciddi qaydaları və böhrana cavabı, eləcə də sektorda 2012-ci ilin sonuna maliyyə institutları üzrə üç illik vergi güzəşti sayəsində AYİB-in tərəfdaş institutları arasında və sektor boyunca güclənmişdir.

Bu sektora bütün aktivlərin üçdə bir hissəsindən artığını (2010-cu ildə bir yarım hissə) əldə tutan Azərbaycan Beynəlxalq Bankı rəhbərlik edir. Əvvəlki Strategiya mərhələsində Bank TC-nin maliyyələşdirdiyi özəlləşdirmə üzrə məsləhətçi təmin etmiş və 2011-ci ildə hökumət ABB-i özəlləşdirəcəyini bildirmişdir. Buna baxmayaraq, 2012-ci ildə Mərkəzi Bank problemlə kreditlərin yüksək səviyyələri üzrə kapitalı dəstəkləmək üçün ABB-i iki böyük subordinasiya kreditləri ilə təmin etmiş və ABB-nin özəlləşdirilməsi təxirə salınmışdır.

2011-ci ilin dekabr ayında Bank Azərbaycanda yol şəbəkəsinin seçilmiş bölmələrinin rekonstruksiyası üzrə üç mərhələli mexanizmə imza atmışdır ki, bunun da ilk 190.4 milyon hissəsi tamamlanmışdır. Şərtlənmələrin məqsədi milli və regional yol şəbəkələrinin tələb olunan səviyyədə idarə olunması və qorunub saxlanması və özəl sektorun rolunun gücləndirilməsinə təminat yaradılması yolu ilə islahatın stimullaşdırılmasından ibarət olmuşdur. Sonrakı hissələrin hər biri növbəti Strategiya mərhələsində əsas keçid dövrlərinin həyata keçirilməsi üzrə şərti olacaq. Azərbaycan Hökuməti ilə çərçivə razılaşmasının təsdiq olunmasından asılı olaraq AİB bu layihənin maliyyələşməsində iştirak edə bilər.

2013-cü ildə Azərbaycanda ən böyük istilik elektrik stansiyası olan “AzDRES” dünyada ilk dəfə karbon kreditlərinin satıcısı kimi çıxış etmişdir. Bütün bunlar köhnə və səmərəsiz turbinlərin və buxar qazanlarının bərpası, tüstü-bacaların təmiri və digər sistemlərin təkmilləşdirilməsinə imkan yaradan, 2006-cı ildə öhdəliyə götürülən və AYİB-in ayırdığı 207 milyon avro dəyərində kreditlə dəstəklənən enerjinin effektivliyinin bərpası layihəsi sayəsində baş tutmuşdur. Layihə təkə zavodun effektivliyini və gücünü artırmadı, eyni zamanda Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyini yaxşılaşdırdı və onun enerji infrastrukturundan asılılığını artırdı. “Azərenerji” BMHS hesabatlarının və ekoloji hesabatların həyata keçirilməsində nəzərəçarpacaq irəliləyiş etmişdir ki, bu da əsas reyting qurumlarından birinin verdiyi investisiya qiyməti reytingi ilə 2013-cü ilin fevral ayında öz əksini tapmışdır. Buna baxmayaraq, tarif islahatı aşağı səviyyədə olmuşdur.

Enerji resursları ilə zəngin olan Azərbaycanda enerjinin effektivliyi əsas problemlərdən biri olaraq qalır. Azərbaycan iqtisadiyyatı və xüsusən də yaşayış sektoru bölgədə enerjinin ən böyük hərəkətverici qüvvələrindən biri hesab olunur. Ölkənin alıcılıq qabiliyyətinin paritetinə uyğunlaşdırılan, ÜDM-in ABŞ dolları dəyəri üzrə istehlak etdiyi enerjinin miqdarı Aİ-nin 27 ölkəsinin qiymətindən 1,2 dəfə çoxdur. Enerjinin effektivliyi üzrə tədbirlər planı ilə çıxış edən şirkətlər bu sahə üzrə təşkilati tədbirləri olmayan şirkətlərdən daha çox layihələr həyata keçirmiş və sərmayə yatırmışdır. Buna baxmayaraq, bu erkən nailiyyətlər əldə olunsa belə enerjinin effektivliyinə nizamlayıcı dəstək və Azərbaycan sənayesinin əldə etdiyi real effektivlik baxımından əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirmələrə ehtiyac duyulur.

2013-cü ilin mart ayında AYİB Qafqaz Regionunda Enerjinin Effektivliyi Proqramı əsasında Azərbaycanda Azərbaycan banklarından biri ilə ilk enerjinin effektivliyi kreditinə imza atmışdır.

Bankın real sektorda fəaliyyətləri əksər şirkətləri minimal açıqlama ilə fəaliyyət göstərməyə məcbur edən nisbətən yaxşı idarə olunan neft sektorundan kənar çətin biznes mühiti ilə məhdudlaşır. Bu isə Bankın yararlılıq tələblərinə cavab verən korporativlərin sayının məhdudlaşmasına gətirib çıxarır. Bankın bəzi müştərilərinin fəaliyyətində şəffaflığının artırılması üzrə göstərilən səyləri problemlə biznes mühiti ilə çətinləşdirilir. Bank investisiya yatırdığı şirkətlərdə texnoloji yenilikləri tətbiq edərək korporativ idarəetmə üzrə təkmilləşdirmələri, eləcə də effektivlik və məhsuldarlığı dəstəkləmişdir. Bank eyni zamanda məlumat idarəetmə sistemləri tətbiq etməklə və beynəlxalq maliyyə hesabatları standartlarını qəbul etməklə investisiya yatırdığı şirkətləri maliyyə açıqlaması sistemini təkmilləşdirməyə həvəsləndirmiş və MİP və BMX proqramları ilə yerli şirkətlərin idarəetmə bacarıqlarını artırmışdır.

Bank EKÖT məhsullarından, xüsusilə də effektivliyi sübut olunan OBMM-dən istifadə etmişdir. 2012-ci ildən etibarən SKA portfelinin və sisteminin inkişafı Azərbaycan sahibkarlarının hazırda gəlirləri aşağı hesab olunan tikinti sektorundan kənarlaşaraq böyük hissəsi idxalı əvəz edən yüngül sənaye istehsalına yönəlməsini əks etdirir.

1.3. Bank portfelinin keçid təsiri

2010-cu ilin dekabr ayında əvvəlki strategiyanın qəbul olunmasından bəri (2013-cü ilin noyabr ayının sonuna qədər) olan mərhələdə Bank tərəfindən Azərbaycanda yeddi fərdi keçid əməliyyatlarına imza atılmışdır. Strategiya mərhələsində imzalanmış

əməliyyatların əksəriyyəti maliyyə sektorunda həyata keçirilmiş (altı layihə) və onların da çoxu mikro, kiçik və orta müəssisələrə, o cümlədən ölkənin xidmət çatışmazlığı olan ərazilərində yerləşən müəssisələrə dəstək göstərilməsinə xidmət etmişdir. Digər əməliyyatlar, yol şəbəkəsinin rekonstruksiyası və nəqliyyat sektorunda inkişaf layihələrinin institusional islahatlar və özəl sektoru daha geniş şəkildə əhatə olunması potensialı vardır. Bütün yeddi əməliyyat “Yaxşı” keçid təsiri potensialına malik olan, “Yaxşı” və ya daha yaxşı kimi qiymətləndiriləcək layihələrin 80 %-nin institusional hədəfindən xeyli yuxarı əməliyyat kimi qiymətləndirilmişdir.¹

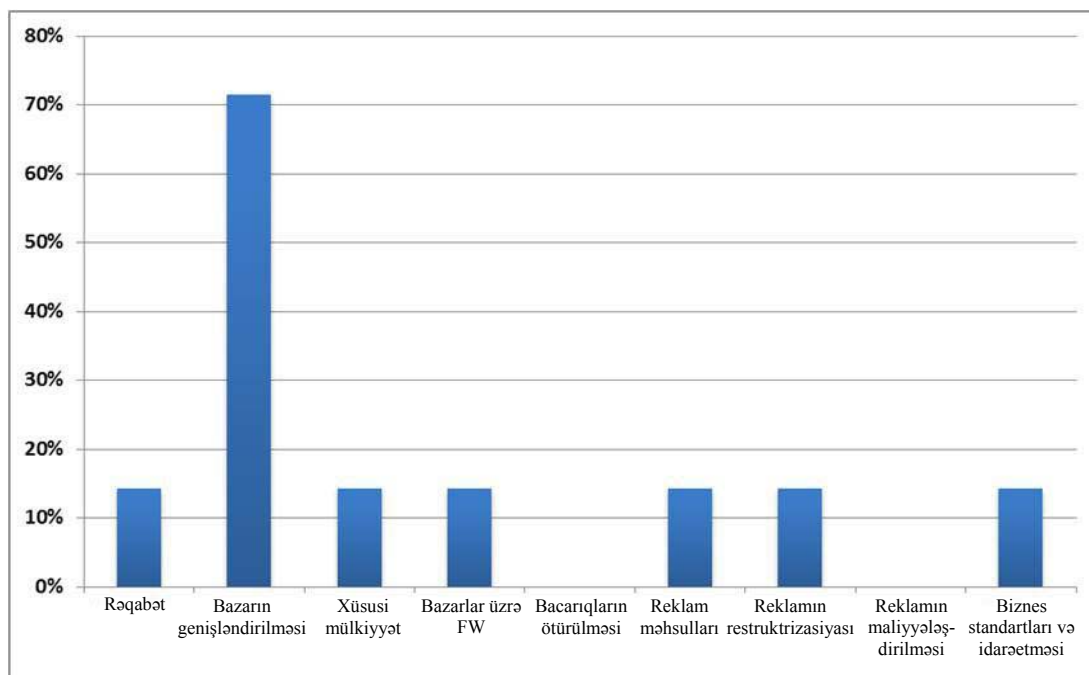
Bu yeddi əməliyyatla yanaşı 2010-cu ilin dekabr ayından 2013-cü ilin noyabr ayının sonuna kimi müddətə imzalanmış 21 layihə fərdi şəkildə keçid təsiri üzrə qiymətləndirilməmişdir. Bu layihələrin əksər hissəsi yalnız çərçivə səviyyəsində yoxlanılan və “Yaxşı” kimi qiymətləndirilən orta ölçülü birgə maliyyələşdirmə mexanizmi (OBMM) əsasında həyata keçirilən sub-əməliyyatlardır. Azərbaycanda OBMM əsasında sub-layihələr bazarın genişlənməsi məqsədilə bankların MKOM-lara daha uzun müddətə davamlılığı ilə daha böyük miqdarda kreditlər verə bilməsi gücünün artırılması, eləcə də korporativ idarəetmə və biznesin həyata keçirilməsi standartlarının yaradılması, maliyyə hesabatı prosedurlarının yaxşılaşdırılması və maliyyə hesabatlarının verilməsində şəffaflığın artırılması ilə kommersiya bankları ilə həyata keçirilmişdir. BKM üzrə sub-layihələrin korporativ müştərilərə təqdim edilməsində əsas məqsəd əməliyyat səmərəliliyinin artırılması və daha yaxşı korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqi idi.

Strategiya mərhələsində Azərbaycanda imzalanan layihələrin keçid məqsədləri əsasən Bankın 2011-2013-cü illərdə bu ölkədə fəaliyyətlərinin sektor bölgüsünü əks etdirir. Maliyyə sektoru üzrə əksər layihələr imzalanarkən əsas diqqət özəl sektor üzrə MKOM-lərin, o cümlədən, xidmət çatışmazlığı olan bölgələrin inkişafı üzrə maliyyələşmənin mümkünlüyünün dəstəklənməsinə dair əsas keçid probleminə yönəldilmişdir. Buna görə də keçid məqsədləri əsasən bazarın genişləndirilməsinə dəstək üzərində qurulmuşdur (Şəkil 1).

---

¹Keçid təsirinin qiymətləndirilməsi və monitorinq metodologiyası üzrə bax: <http://www.ebrd.com/pages/research/economics/transition.shtm>

Şəkil 1. Azərbaycanda hədəfə alınan keçid məqsədləri (layihələrin bölgüsü) dekabr 2010 – noyabr 2013

Bankın Azərbaycanda aktiv TİMS portfeli üzrə layihələrin keçid məhsuldarlığı yaxşı olmuşdur.² 2103-cü ilin noyabr ayının sonuna aktiv portfelində bütün 19 əməliyyat keçid təsiri perspektivindən fəaliyyətdə olan əməliyyatlar kimi qiymətləndirilir. Burada artıq planlaşdırılmış keçid təsirini lazımınca əldə edən ölkənin aktiv TİMS portfelinin 42 %-i təşkil edən səkkiz əməliyyat əhatə olunur. Digər 11 əməliyyat hazırda proqnozlaşdırılan keçid təsiri potensialının əldə olunması yolunda olan əməliyyatlar kimi TİMS tərəfindən müəyyən olunur. 2013-cü ilin noyabr ayının sonunda Azərbaycanın aktiv TİMS portfelinin orta qiyməti 4.16 olmuşdur ki, bu da institusional hədəf olan 4.35 qiymətindən yaxşıdır.³ Ölkənin hazırda Bankın bütün əməliyyatlarından (2013-cü ilin noyabr ayının sonuna 4.02) bir az pis olan aktiv TİMS portfelinin orta qiymətinin gələcəkdə daha da azalacağı (yəni yaxşılaşacağı) proqnozlaşdırılır ki, bu da ölkənin portfelinin keçid potensialının azalması ilə əlaqədar yetişməsi və risk etməsi ilə bağlıdır. Azərbaycanda OBMM çərçivəsi altında imzalanan sub-layihələr keçid təsiri perspektivindən yaxşı həyata keçirilir və bu, keçid hədəflərinin əldə olunmasında uğur, təkmilləşdirilmiş idarəetmə və maliyyə bacarıqları və maliyyə məlumatlarının təqdim olunması ilə müşayiət olunmuşdur.

Maliyyə sektorunda olan bütün doqquz əməliyyat strategiya mərhələsində başa çatdırılmışdır (yəni, tam olaraq geri ödənilmiş və buna görə də TİMS-in aktiv portfelinin tərkib hissəsi olmamışdır). Başa çatdırılan bu əməliyyatların yeddisi tam olaraq proqnozlaşdırılan keçid təsirini əldə etmişdir, yəni MKOM kreditlərini hədəfə alınan müəssisələrə qədər genişləndirmədə və biznes standartlarını inkişaf etdirmədə

²İmzalandıqdan sonra 6 aydan artıq davam edən bütün aktiv əməliyyatlar keçid təsirləri üzrə ən azı bir dəfə yoxlanılır

³Sıralanma keçid təsiri potensialı reytingi və keçid təsirində risklərin birləşməsindən yaranır. Hər bir əməliyyatın proqnozlaşdırılan keçidi ildə bir dəfə yoxlanılır və 1-dən 8-ə kimi sıralanır. Burada 1-dən 3-ə əsasən reallaşdırılan təsir, 3-dən 6-a keçid məqsədlərinin əldə olunması yolu, 7-dən 8-ə isə əldə olunmuş minimal keçid riski və ya həddindən artıq risklər təsvir olunur.

uğurlu olmuşdur. Başa çatdırılan əməliyyatlardan ikisi keçid məqsədlərini yalnız qismən çatdırıb bilmişdir ki, bu da institusional məqsədin çatdırılmasında uğurlara, yeni kreditləşdirmə metodologiyalarının uğurlu şəkildə həyata keçirilməsinə baxmayaraq, böhran səbəbindən ölkənin kommertiya bankı ilə MKOM-ə dəstək layihəsinin kiçik və orta ölçülü sub-borcalanların gözlənilən sayının əldə olunmaması ilə əlaqədar olmuşdur.

2. ƏMƏLİYYAT MÜHİTİ

2.1. Siyasi kontekst

Asiya və Avropanın birləşdiyi yol qovşağında yerləşən Azərbaycanda Avropa yönümlü məqsədlər elan olunmuş və Avropa strukturlarına inteqrasiya siyasətləri hədəfə alınmışdır.

Bu baxımdan Azərbaycanın Avropa Şurasına üzvlüyü və Avropa Qonşuluq Siyasəti (AQS) və Şərq Tərəfdaşlığı (ŞT) əsasında öhdəlikləri ölkənin hüquqi çərçivəsinin və təcrübəsinin Avropa standartlarına uyğunluğunun təmin olunması məqsədilə hökuməti siyasi və iqtisadi islahatlara öhdəlik nümayiş etdirmək üçün platforma ilə təmin etmişdir. 2013-cü ilin mart ayına olan son AQS hesabatında bildirilmişdir ki, keçən dövr üzrə irəliləyişlə müqayisə olunan gedişə baxmayaraq Azərbaycan demokratiya, o cümlədən, seçki prosesi, insan hüquqlarının müdafiəsi və fundamental azadlıqlar və məhkəmə sisteminin müstəqilliyinə dair öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üzrə söylərini davam etdirməlidir.

Konstitusiyaya əsasən, Azərbaycan Respublikası idarəetmə formasına görə prezident üsul-idarəsinə əsaslanır. Prezident İlham Əliyev 2003-cü ilin oktyabr ayından hakimiyyətdədir. Hakimiyyətə gəldikdən bəri Prezident Əliyev öz siyasi hakimiyyətini əsaslı şəkildə möhkəmləndirmişdir. 2008-ci ildə o, ikinci dəfə beş illik müddətə prezident seçilmişdir və 2013-cü ilin oktyabr ayında keçiriləcək növbəti prezident seçkilərində namizədliyini irəli sürəcək. Hakim partiya olan Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) qanunvericilikdə və siyasi sistemdə dominant mövqə tutur. Ölkənin növbəti prezident və parlament seçkilərinin Strategiya mərhələsində hakimiyyət bölgüsünü əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi real görünür.

Ermənistanla olan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Fransa, Rusiya və Amerika Birləşmiş Ştatlarının həmsədr olduğu ATƏT-in Minsk Qrupu tərəfindən beynəlxalq vasitəçilik söylərinə baxmayaraq hələ də həll olunmamışdır.

Siyasi kontekstin təfəsilatlı şəkildə qiymətləndirilməsi üzrə Əlavə 1-ə bax.

2.2. Makroiqtisadi kontekst

İqtisadi inkişafın dərəcəsi böhrandan əvvəlki sürətli yüksəliş illəri ilə müqayisədə əhəmiyyətli şəkildə azalmışdır ki, bu da karbohidrogen hasilatının sürətinin aşağı düşməsi ilə əlaqədardır. 2011-ci ildə ÜDM yalnız 0,1 % artmışdırsa, neft hasilatı 10,6 % azalmışdır. 2012-ci ildə neft istehsalının nisbətən kiçik şəkildə azalması əsasən inşaat və xidmət sahələrini özündə birləşdirən qeyri-neft sektorunun genişlənməsi (9,7%) ilə müşayiət olunmuş və artım 2,2 % sürətlənmişdir. 2013-cü ilin ilk rübündə artım 3,1% olmuşdur və il üzrə 3,5-4,0% arasında qalacağı proqnozlaşdırılır.

Hakimiyyət Strukturlarının British Petroleum (BP) tərəfindən təsdiqlənən bəyanatlarında bildirilir ki, bəzi müşahidəçilərin neft hasilatının tarixi pik həddinə çata biləcəyi və azalmağa davam edəcəyi ilə bağlı fikirlər səsəndirməsinə baxmayaraq neft sektorunun 2013-14-cü illərdə bir qədər dirçələcəyi gözlənilir. Qaz istehsalının növbəti Strategiya mərhələsində əhəmiyyətli dərəcədə artacağı proqnozlaşdırılır ki, bu da neft istehsalının azalmasının təsirini qismən azaldacaq. Genişlənən maliyyə və pul-kredit siyasətləri ilə dəstəklənən qeyri-neft sektoru iqtisadiyyatı orta-müddətli iqtisadiyyata çevirməyə davam edəcək.

İnflyasiya son illərdə azalaraq 2012-ci ildə 1.1% təşkil etmişdir ki, bu da əsasən əlverişli baza effektləri və beynəlxalq ərzaq qiymətlərinin aşağı olması ilə əlaqədardır. İnflyasiya ötən ilin sentyabr ayından (-0.7%) cari 2012-ci ilin may ayında 2,5 %-ə çatmışdır. Aşağı inflyasiyaya cavab olaraq ötən il Azərbaycan Mərkəzi Bankı (AMB) pul siyasətini asanlaşdırmış, lakin inflyasiya risklərinin meydana gələcəyi təqdirdə bu siyasəti sərtləşdirməyə hazır olduğunu bildirmişdir.

AMB 2011-ci ilin əvvəlində valyuta sərbətləşmə siyasətindən imtina etdikdən sonra dollar qarşısında manatın sabit valyuta məzənnəsi siyasətini qoruyub saxlamaq siyasətini davam etdirir. Nominal olaraq manat 2011-ci ildən bəri ABŞ dolları qarşısında yalnız 1,6% dəyərləndirmiş, onun ticarətlə ölçülmüş real effektiv məzənnəsi eyni müddət ərzində 4,5% dəyərində qiymətləndirilmişdir.

Kredit artımı dayanıqlı olmaqla 2012-ci ildə və 2013-cü ilin əvvəlində 20% dəyərində olmuşdur. Mərkəzi Banka əsasən bankçılıq sektorunda kredit portfelinin keyfiyyəti qismən artmış, problemlı kredit 2012-ci ilin aprel ayında 6,9 %-dən 2013-cü ilin aprel ayında 5,6 %-ə düşmüşdür. Buna baxmayaraq, rəsmi problemlı kredit sayları aşağı olsa da, son vaxtlarda verilmiş kreditlərdən sonra rəqəmlər lazımınca qiymətləndirilməyib.

Qeyri-neft maliyyə defisiti çox yüksək olmaqla 2011-ci ildə qeyri-neft ÜDM-nin 41 %-dən 2012-ci ildə 45 %-ə qalxmışdır. Bu il büdcədə iri miqyaslı investisiya proqramı nəzərdə tutulduğu üçün qeyri-neft defisitinin daha da artacağı nəzərdə tutulur. Buna baxmayaraq, ictimai sektorun balans hesabatı iri neft fondunun 35 milyard ABŞ dollarlıq (ÜDM-nin 50 %-i) dəstəyi və xarici borcun aşağı səviyyədə olması ilə güclü olaraq qalır.

Cari hesab profisiti hazırda yüksək olmasına baxmayaraq aşağı səviyyəli neft və qaz ixracatı ilə 2011-ci ildə ÜDM-nin 26 %-dən 2012-ci ildə 22 %-ə düşmüşdür. Eyni zamanda qeyri-neft sektorunun cari hesab defisiti ÜDM-nin 20 %-dən 18 %-ə enmişdir. Cari hesab balansının pisləşməsi gözlənilsə də neftin qiymətinin yüksək olması ilə növbəti bir neçə ildə profisitə malik olacaq və bununla da növbəti strategiya mərhələsində Azərbaycanın xarici mövqeyinin əlverişli olmasına dair təminat yaranmış olacaq.

Seçilmiş İqtisadi Göstəricilərlə verilmiş cədvəl üçün Əlavə 6-ya bax.

2.3. Struktur islahat konteksti

Azərbaycanın struktur islahatlarda müəyyən inkişafa nail olmuşdur. Hökumət biznes müəssisələrinin vergi xərclərinin azaldılması və vergi toplama həddinin artırılması

məqsədlə vergi idarəçiliyində bir sıra irəliləyişlər etmişdir. 2012-ci ilin yanvar ayında qüvvəyə minən yeni Gömrük Məcəlləsi müvafiq qaydaları (o cümlədən, istehsal ölkəsinin təsdiqlənməsi, qiymətləndirmə metodları, gömrük idarəetməsində vahid pəncərə sistemi, gömrük auditi və mallar üzrə məlumatların elektron şəkildə gömrük orqanlarına təqdim olunması) beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırması gözlənilən müxtəlif sahələrdə gücləndirilmiş müddəaları əhatə edir. Buna baxmayaraq, islahatlar prosesi hələ də geniş yayılan korrupsiyaya məhdud şəkildə təsir edir (aşağıda bax) və gücləndirilməlidir. Hökumət həmçinin infrastrukturunu inkişaf etdirməyi və karbohidrogen ixracatı marşrutlarının diversifikasiyasını davam etdirir. Mərkəzi Bank maliyyə sisteminin gücləndirilməsi üçün müvafiq addımlar atıb. Kreditin əldə olunması maliyyə institutlarının dövlət kredit reyestrinə informasiya ötürmək və ondan informasiya əldə etməyə imkan verən onlayn platforma ilə həyata keçirilmişdir.

Azərbaycanı Rusiya və İranla birləşdirən Şimal-Cənub dəmiryolu dəhlizi, eləcə də ölkənin əsas Şərq-Qərb dəmiryolu dəhlizi Dünya Bankı və digər BMİ-lərin dəstəyi ilə inkişaf etdirilməkdədir. Bu yaxınlarda Xəzər dənizi regionunda Bakı yaxınlığında yeni ən böyük beynəlxalq dəniz limanının inşasına başlanmışdır. Bu liman ölkənin Avropa və Asiya arasında ticarət bağlantısı rolunun gücləndirilməsinə yardım edəcəkdir.

2013-cü ilin iyun ayında Şahdəniz konsorsiumu Avropaya ixrac marşrutu potensialı kimi TAP boru kəmərinə seçmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan Türkiyə ilə Avropa və Türkiyəyə qaz ötürəcək TANAP qaz boru kəmərinin inşasına dair hökumətlərarası razılaşmaya imza atmışdır. 2013-cü ilin dekabr ayında Azərbaycan gələcəkdə Albaniyaya, Xorvatiyaya və Monteneqroya ixrac edilməsi barədə anlaşma memorandumunu imzalamışdır. Yeni marşrut Azərbaycanın ixrac marşrutlarını beynəlxalq bazarlara və Avropanın enerji idxallarına çıxışını təmin etməlidir.

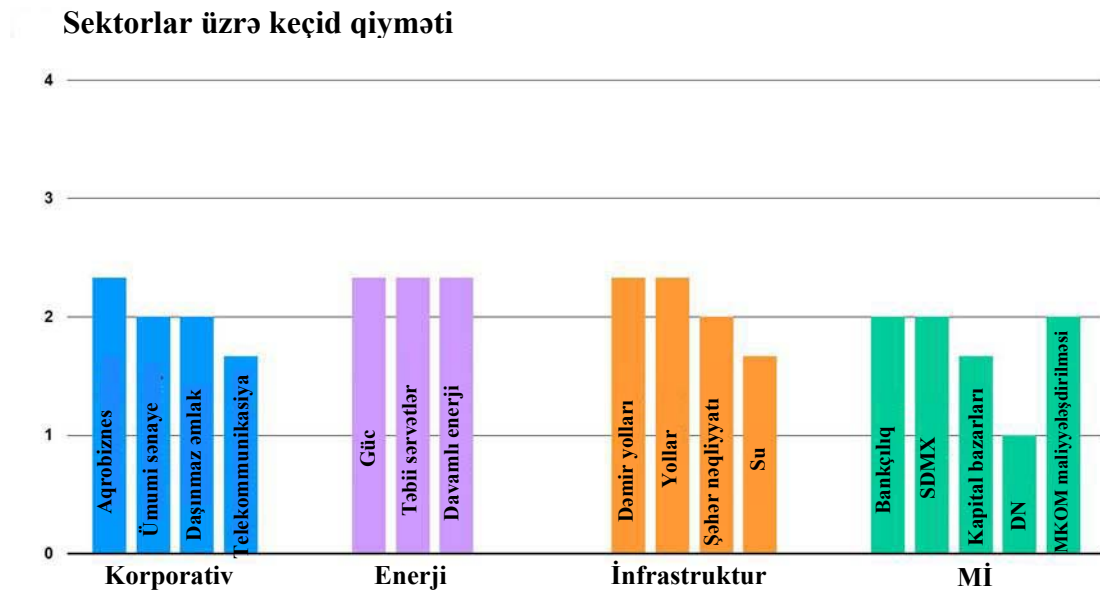
Azərbaycanın Mərkəzi Bankı (AMB) nizamlayıcı çərçivəni təkmilləşdirmə prosesini davam etdirməkdədir və inflyasiya hədəfi üzrə analitik güc yaratmağa başlamışdır. 2012-ci ilin iyul ayında Mərkəzi Bank fəaliyyətdə olan bankların məcmu kapitalını, həmçinin, yeni fəaliyyətə başlayan banklar üçün nizamnamə kapitalını 50 milyon AZN-ə qədər artırdı. Məcmu kapitalın minimum miqdarı üzrə yeni normativ 1 yanvar 2014-cü ildən qüvvəyə minəcək. Yeni normativlərin tətbiqi Azərbaycan banklarının kapital mövqeyinin möhkəmləndirilməsinə dəstək verəcək Mərkəzi Bank, nominal "lövbər" kimi mübadilə kursunu hədəfləməsinə baxmayaraq, müəyyən zaman ərzində inflyasiyanın illik səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi siyasətinin aparılması qabiliyyətinin və analitik təcrübələrin artırılmasını davam etdirmişdir.

Azərbaycan Beynəlxalq Bankının yenidən qurulması istiqamətində kiçik nailiyyətlər əldə olunmuşdur. 2012-ci ilin fevral ayında, auditdən sonra hökumət Azərbaycan Beynəlxalq Bankına (ABB) yeni kapital ayırdı və Mərkəzi Bank likvidliyi təmin etdi. Özəlləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsinə başladığı vaxtdan indiyə qədər kiçik faktiki nailiyyətlərin əldə olunmasına baxmayaraq, şirkətlərin beynəlxalq konsorsiumu 2011-ci ilin ortalarından etibarən ABB-nin özəlləşdirilməsi istiqamətində əmlak məsələləri dövlət komitəsinə tövsiyələr verir.

ÜTT-ə üzv qəbul olunmaq istiqamətində danışıqlar davam edir. Azərbaycan regionda ÜTT-ə üzv olmayan yeganə dövlətdir. 2013-cü ilin iyun ayında işçi qrupun Azərbaycanın təşkilata üzv olması üzrə 11-ci iclasında üzvlər Azərbaycanda aparılan

ticarətlə bağı islahatlara baxış keçirdilər, qanunvericilik istiqamətində əldə olunmuş inkişafı nəzərdən keçirdilər və malların və xidmətlərin bazara daxil olması ilə bağlı ikitərəfli danışıqlarda əldə edilmiş nailiyyətləri qiymətləndirdilər. Hazırda Azərbaycan 13 dövlətlə danışıqlar aparır.

Şəkil 2. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının Azərbaycan üçün keçid göstəriciləri

Mənbə: 2012-ci il üçün Keçid Hesabatı

Qalan sektorun keçid problemlərinin ətraflı qiymətləndirilməsi üçün Əlavə 2-yə bax.

2.4. Biznes mühiti

Azərbaycan Şərqi Avropa və Qafqaz regionu ölkələri ilə müqayisədə biznes mühitinə görə yüksək pillədə qərar tutur. Dünya Bankının biznes hesabatında Azərbaycanın göstəricisi son üç ildir ki, çox az dəyişmişdir. Dünya Bankının 2013-cü il üzrə biznes hesabatında Azərbaycan Moldova və Ukraynanı qabaqlayaraq, eyni zamanda Belarus və Qafqaz regionundakı qonşu dövlətlərdən geridə qalaraq 185 ölkə arasında 67-ci yerdə qərarlaşmışdır. Biznes fəaliyyətinə başlanılması və əmlakın qeydiyyatına alınması (bunun üçün sadəcə 4 prosedur və 11 gün tələb edilir, orta hesabla əmlakın 0,5 %-i dəyərindədir) çox əlverişli hesab edilir. Lakin, ölkə sərhədlərindən kənar ticarətlə məşğul olmaq, elektrik enerjisi təchizatı və tikinti üçün icazə almaq (28 proseduru əhatə edir və bunun üçün 212 gün tələb olunur) kimi məsələlər ciddi narahatlıq doğurur. Keçən il vergilərin ödənilməsinin asanlaşdırılması və müflisləşmənin aradan qaldırılması istiqamətində orta səviyyəli inkişafa nail olunmuşdur.

Orqanlar hüquqi sistemini gücləndirmək və korrupsiyanı azaltmaq üçün islahatlara başlamış, o cümlədən anti-korrupsiya komitəsini gücləndirmiş və anti-korrupsiya kampaniyasına başlamışdır. Bu, Korrupsiyaya qarşı Milli Planın tətbiqinə dair prezidentin fərmanının təsdiqi, ictimai xidmətin çatdırılması və yeni Şəhər Tikintisi Məcəlləsinin tətbiqi ilə məşğul olan “vahid pəncərə” Vətəndaşlara xidmət və sosial

innovasiyalar (ASAN) üzrə Dövlət Agentliyinin təşkili ilə nəticələndi. Bütün bu fərmanlar idarəçiliyi və təşkilati çərçivəni təkmilləşdirmək məqsədi güdüdü. Buna əlavə olaraq, son illərdə ölkənin müxtəlif yerlərində korrupsiya halında vətəndaşlara öz hüquqlarını qorumağa yardım edən bir sıra ofislər açılmışdır və hökumət yerli anti-korrupsiya QHT-lər vasitəsilə mülki cəmiyyət qrupları ilə dialoqlara daxil oldu.

Bu tədbirlərə baxmayaraq, hakimiyyət nümayəndələri tərəfindən də qəbul edildiyi kimi korrupsiya Azərbaycanda ciddi problem olaraq qalır. Korrupsiyanı aradan qaldırmağa yönəlmiş son cəhdlər bəzi təsirə malik olsa da - 2013-cü ildə “Transperancy International” təşkilatının son Korrupsiyanı Qavrama İndeksində Azərbaycan 12 pillə yuxarı qalxmışdır - ölkə hələ də 177 ölkə arasında 127-ci yerdədir. “Transperancy International” təşkilatının 2013-cü il iyul hesabatında bildirilir ki, son dövrlərdə aparılan islahatlar bir çox sahələrdə vətəndaşların korrupsiya qavramasında əsaslı azalmalara səbəb olmuşdur, lakin anti-korrupsiya islahatlarının effektivləşdirilməsi üçün böyük vaxt tələb edilir.

Azərbaycan Dünya İqtisadi Forumunun 2013-cü ilin sentyabrında dərc etdiyi 2013-2014-cü il üzrə Qlobal Rəqabətlik İndeksində ötən ilə nisbətən 9 pillə irəliləyərək 148 ölkə arasında 39-cu yerdə qərarlaşmışdır. Azərbaycan xüsusilə “makroiqtisadi mühit” sahələrində yaxşı nəticələr göstərmiş və “texnoloji hazırlıq” və “maliyyə bazarının inkişafı” sahələrində güclü irəliləyiş qeyd etmişdir. AYİB/Dünya Bankının 2009-cu il üzrə Biznes Mühiti və Müəssisələrin İcra Göstəricisi üzrə Tədqiqatında korrupsiya və qeyri-rəsmi sektor təcrübələri də daxil olmaqla maliyyəyə çıxış və yüksək vergi dərəcələri biznesin həyat keçirilməsi istiqamətində əsas maneə kimi nəzərdən keçirilmişdir.

2.5. Sosial kontekst

Son on il ərzində Azərbaycanın sürətli iqtisadi inkişafı bütün gəlir qruplarının yüksəldilməsi və yoxsulluğun həddinin 2001-ci ildəki 49,6% səviyyəsindən 2012-ci ildə 6% səviyyəsindəki əhəmiyyətli dərəcədə azaldılması ilə hərtərəfli xarakter daşmışdır. 1999-cu ildə 12,7% səviyyəsində olan rəsmi işsizlik 2012-ci ildə 5 %-ə düşmüş və bu azalma meyli hətta iqtisadi böhran dövründə də davam etmişdir. 2001-2008-ci illərdə əmək haqqı orta hesabla real olaraq illik 13% artmışdır. Əhalinin yoxsul təbəqəsinə aid olan yüksək işçi qüvvəsinin bu prosesdə iştirakı bu artımın əhalinin güzəranına əhəmiyyətli təsiri ilə nəticələnmişdir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “İş Dünyası 2013” hesabatına əsasən, aşağı əmək haqqı alanların, yəni gəlirləri gündəlik 4 ABŞ dolları ilə 10 ABŞ dolları təşkil edənlərin payı 2000-ci ildən etibarən artaraq 2012-ci ildə əhalinin 60 %-ni təşkil edir. Yoxsulluğun aradan qaldırılmasında əsas faktorlardan biri də sosial transferlərdir ki, bu proses həyata keçirilməyə yoxsulluğun həddi 25% səviyyəsində olardı. 2010-cu ildə Azərbaycanda 63,2% ailə ən azı sosial transferlərin bir növünü alıb, dövlət pensiyaları yoxsulluğun azaldılmasında ən effektiv mexanizmdir. “Keçid dövründə həyat - 2011” hesabatında bildirilir ki, iqtisadi inkişaf və həyat standartlarının yüksəldilməsi ilə Azərbaycanda həyatdan məmnunluq səviyyəsi də artıb.

Lakin regionda keçid dövrünü yaşayan digər ölkələrdə də olduğu kimi iqtisadi inkişaf aşağı məşğulluq səviyyəsi ilə müşahidə olunmuşdur. Hazırda Azərbaycanda ÜDM artımının 20 %-i məşğulluğun artması, qalanı isə məhsuldarlıqdan əldə olunan nailiyyətlər hesabına formalaşmışdır. Bunun xüsusilə də gənc nəsil üzərində böyük

təsiri var, çünki onlar təhsil müəssisələrindən iş həyatına keçirlər. Azərbaycanda yaşı 24-dən aşağı olan gənc əhali ümumi əhalinin 40 %-ni təşkil edir. Gənclərin məşğulluğu nisbətən aşağı səviyyədədir – 14% (2008), bu göstərici 1999-cu ildə 42% təşkil etmişdir. Lakin daha çox diversifikasiyalaşmış iqtisadiyyatın əldə olunması istiqamətində keçidlə bağlı problemlər qalmaqda davam edir.

İbtidai və orta təhsil müəssisələrinə qəbul demək olar ki universaldır və bu, ali təhsildə də özünü göstərərək qadın və kişilərin bərabər iştirak səviyyəsi ilə 21 %-ə çatmışdır. Buna baxmayaraq, təhsilin səviyyəsi əsas problem olaraq qalır. Kişilərlə müqayisədə qadınların hələ də sosial, iqtisadi və siyasi həyatda iştirak imkanları məhduddur. AYİB-in Azərbaycanda gender bərabərsizliyi hesabatında xüsusilə qadınların iş qüvvəsində iştirakı və maliyyəyə çıxışında nəzərəcarpacaq bərabərsizliyin olduğu vurğulanır.

İqtisadi imkanlar həmçinin şəhər və kəndlərdə fərqlidir. İşsizlik və fəaliyyətsizlik göstəriciləri adətən şəhərlərdə yüksək olduğu halda, kənd təsərrüfatının üstünlük təşkil etməsi hesabına işçi qüvvəsinin fəaliyyəti kənd yerlərində daha yüksəkdir.

Məcburi Köçkünlük üzrə Monitoring Mərkəzinin (MKMM) verdiyi məlumata əsasən, ölkə əhalisinin təxminən 600 minə yaxın əhali məcburi köçkündür. Bəzi məcburi köçkünlərin əsas sosial həyata inteqrasiya etməsinə baxmayaraq, bir çoxu hələ də məcburi köçkün qəsəbələrində yaşayır. Məcburi köçkünlərin 86 %-i şəhər və ya şəhəratrafi ərazilərdə məskunlaşmışdır. Baxmayaraq ki, onlar 10 ildən çoxdur ki, öz evlərindən didərgin salınıb, bir çoxu hələ dövlət transferlərindən asılıdır və özlərinə əsaslanan iqtisadi imkanları yoxdur.

2.6. Hüquqi kontekst

İllər ərzində Azərbaycan hüquq çərçivəsində ekstensiv islahatlar həyata keçirmişdir, lakin onların həyata keçirilməsi və qüvvəyə minməsi istiqamətindəki problemlər hələ də qalır. Hüquqi mühit mürəkkəb və qeyri-dəqiqdir. Qanunvericilikdə biznes fəaliyyətinə başlanılması və biznesin lisenziyalaşdırılması istiqamətində mühüm nailiyyətlərin əldə olunmasına baxmayaraq, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən şirkətlərin mülkiyyətçiliyi barədə informasiyanın əldə olunması ilə bağlı məhdudiyyətlərin tətbiq olunması barədə qanuna son dəyişikliklərin edilməsi Azərbaycanda Bankın fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə müəyyən maneələr törətmişdir. Həmçinin şirkət qanununda açıqlılıq və şəffaflıq üzrə qaydalar əsas çatışmazlıqlar hesab edilir. Korporativlər isə müşahidə şurası və müstəqil direktorların rolu ilə bağlı olaraq aydınlaşdırmadan fayda əldə edirlər. Bütün şirkətlərdən balans cədvəlini və gəlir bəyanatlarını əhatə edən auditedən keçmiş maliyyə bəyanatlarının tələb edilməsinə baxmayaraq, bir çox şirkətlər buna əməl etmir.

Azərbaycanın təminatlı əqdlər üzrə qanunlarının yenilənməsi tələb olunur. Xüsusilə, təminatlı kreditorlarının hüquqlarının həyata keçirilməsinin intensivləşdirilməsi, mövcud təminatlı əqdlər sistemindəki qeyri-müəyyənliyin və məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması və kredit bürosu əməliyyatlarının sürətlənməsinə səbəb olacaq hüquqi dəstəyin yaradılması Azərbaycanda maliyyəyə çıxışın sürətlənməsinə töhfə verəcək. Azərbaycanın Müflisləşmə haqqında Qanununa genişmiqyaslı düzəlişlər edilməlidir. Likvidləşdirmə müddəaları nisbətən adekvatdır, lakin qanunla müflisləşmədə yenidən təşkil olunmanın hüdudları məhdudlaşdırılmışdır. Xüsusilə, Azərbaycan AYİB

regionunda ictimai-özəl əməkdaşlıq (İÖƏ) və yaxud da müasir imtiyazlar sahəsində hələ də hüquq çərçivəsi olmayan bir neçə dövlətdən biri olaraq qalır. İÖƏ/imtiyazlar üzrə qanunların təqdimatı infrastruktur və tibb sahələrinə investisiyaların yatırılmasına rəvac verə bilər.

Azərbaycanın müasir məhkəmə sisteminin inkişafı istiqamətində nailiyyətlər əldə etməsinə baxmayaraq, xüsusilə də fiziki infrastruktur baxımından bir çox işlər görülməlidir. Xüsusilə də dövlətin tərəf olduğu və ya dövlətin əsaslı maraqlarının olduğu hallarda məhkəmənin qərəzsizliyinin gücləndirilməsi, ticari və inzibati qanunlar sahələrinə xüsusi önəm verməklə hakimlərə təlimlərin keçilməsi əsas istiqamətlərdir.

Hüquqi mühitin daha ətraflı qiymətləndirilməsi üçün Əlavə 3-ə baxın.

2.7. Enerji effektivliyi və iqlim dəyişikliyi konteksti

Azərbaycan enerji cəhətdən səmərəli texnologiyalar bazarının çox zəif inkişaf etdiyi ölkədir və burada mühüm inkişaf potensialı mövcuddur. Mövcud tənzimləyici struktur daxilindəki çatışmazlıqlar alternativ enerji istismarına ən böyük maneəni törədir. Nəzarətədiçi çərçivə bərpa olunan enerji layihələrini təşviq edəcək qanunların qəbulu və həyata keçirilməsi vasitəsilə gücləndirilə bilər. Bərpa olunan enerjiyə təsir göstərən mövcud qanunların konsolidasiyası tələb edilə bilər.

BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Azərbaycanın İkinci Milli Məlumatlarında iqtisadiyyatın əsas sahələrinə iqlim dəyişmələrinin bir çox təsirləri öz əksini tapmışdır. Bura su qıtlığının artması, kənd təsərrüfatı istehsalının azalması (istilik və su qıtlığı səbəbindən), sahil bölgələrində dəniz səviyyəsinin dəyişməsi və şəhərlərdə yüksək istilərlə bağlı baş vermiş hadisələr daxildir.

3. STRATEJİ İSTİQAMƏTLƏR

Sürətli iqtisadi inkişaf dekadasından sonra Azərbaycan inkişafında kritik mərhələyə daxil oldu. Neft hasilatının 2017-ci ildən etibarən aşağı düşəcəyini və iqtisadiyyatın yığılmış karbohidrogen gəlirlərindən çox yüksək asılılığını nəzərə alaraq Azərbaycanın daha müasir və parlaq sektorla post-neft mərhələsinə qədəm qoymasına təminat yaradılmasında iqtisadiyyatın diversifikasiyası başlıca rol oynayacaq. Hakimiyyət strukturlarının “İnkişaf Konsepsiyası-Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” ilə diversifikasiya üçün məqsədli hədəflər müəyyənləşdirmiş və iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi istiqamətində bir sıra nailiyyətlər əldə etmişdir. Bununla belə, qeyri-neft sektorunda özünü təmin edən artım üçün tələb olunan struktur islahatlar möhkəmləndirilməlidir.

Növbəti Strategiya mərhələsində Azərbaycanın karbohidrogenlərdən asılılığına son qoyması üçün iqtisadiyyatın diversifikasiyasında maddi inkişafa yol verməsi zəruri olacaq. İslahat prosesində əksər göstəricilər boyu nəzərəçarpacaq keçid boşluqları ilə yanaşı məsələlər qalmaqdadır. Xüsusilə, Azərbaycan üçün özəl sektorun inkişafına dəstək göstərəcək davamlı maliyyə sektorunun inkişaf etdirilməsi və xüsusilə də Bakıdan kənar ərazilərdə və Abşeron rayonunda iqtisadi diversifikasiya mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də növbəti Strategiya dövründə Bank əməliyyatları

üçün əsas problemlər bunlar olacaq: (i) Bazar yönümlü diversifikasiyanın təşviqi və (ii) özəl sektorun inkişafına dəstək göstərmək üçün davamlı maliyyə sektorunun inkişaf etdirilməsi

Həmçinin, şəffaflığın aşağı səviyyəsi və korporativ idarəetmə əsas çətinlik olaraq qalır. Son illər ərzində səlahiyyətli nümayəndələr əsaslı tənzimləmə və həlledici icraya əsaslanan maliyyə və karbohidrogen sektorlarında idarəetmə və şəffaflığın artırılmasının mümkünliyünü nümayiş etdirmişlər. Neft və qaz və maliyyə təşkilatlarından əldə edilmiş təcrübə indi şəffaflığın çox aşağı olduğu və zəif korporativ idarəçiliyin maneə olduğu daşınmaz əmlak sektoruna tətbiq edilməlidir. Bunlar bir-biri ilə yaxından əlaqəli olan sistemli problemlərdir ki, onlar rəqabəti zəiflədir və qeyri-neft, qeyri-maliyyə sektorlarında pozuntular yaradır.

Son sorğularda təsdiq olunmuş inzibati korrupsiyanın azaldılması istiqamətində nailiyyətlərin əldə olunması üzrə ilkin nəticələr var. Hökumətin bizneslər üçün vergi dəyərinin azaldılması, vergi yığımları səviyyəsinin artırılması və vətəndaşlara xidmət üçün bir pəncərə sisteminin tətbiqi məqsədilə vergi prosedurlarını təkmilləşdirməsinə baxmayaraq, rəqabətlik siyasətində, biznes mühiti və korporativ idarəetmə sahəsində əhəmiyyətli problemlər qalmaqda davam edir. Bank İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin korporativ idarəetmə standartlarının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı son müraciətini rəğbətlə qarşılayır. Bank korporativ idarəetmə proqramı üzrə Nazirliklə işləyir. Bu proqram artıq Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) tərəfindən bu sahədə həyata keçirilən işə əsaslanaraq Biznes Konsultasiya Xidmətlərinin (BKX) və Hesabatlılığın Artırılması Proqramının elementlərini ehtiva edəcək.

Növbəti Strategiya dövründə Bankın neft, qaz və maliyyə sektorlarına cəlb olunması korporativ və ictimai idarəetmənin daha da təkmilləşdirilməsinə dəstək göstərəcək. AYİB-in karbohidrogen sektorunda strateji cəhətdən əhəmiyyətli olan layihələrə cəlb olunması Banka bu sahədə təkmilləşdirilmiş idarəetmə və şəffaflıq təcrübələrinin iqtisadiyyatın digər sahələrində də tətbiq etməyə və özəl sektorda korrupsiyanın azaldılmasına dəstək göstərməyə imkan yaradacaqdır. Bank maliyyələşdirmə alətlərinin, xüsusilə də yerli kapital bazarlarının və valyutanın maliyyələşdirilməsinin diversifikasiyalaşdırılmasının və böyük təcrübənin artırılmasının təmin edilməsi məqsədilə maliyyə institutlarından Mərkəzi Bank və Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi ilə işləyəcəkdir.

3.1. Bazaryönümlü diversifikasiyanın təşviqi

Əsas problemlər

İndiyə qədər dövlət tərəfindən həyata keçirilən iqtisadi fəaliyyət, xüsusilə də infrastruktur tikintisi qeyri-neft sektorunda son dövrlərdə qazanılmış inkişafın təmin edilməsində əsas amil olmuşdur. Qeyri-karbohidrogen sektorlarında özəl sektorun fəaliyyəti aşağı səviyyədədir, lakin inkişaf edir. Məhsul bazarlarında rəqabətin güclənməsi və bizneslər üçün bərabər səviyyəli oyun meydanının yaradılması birinci növbəli məsələlərdən olmalıdır. Uğurlu və davamlı diversifikasiya siyasəti, həmçinin korporativ sektorda əldə edilmiş yüksək məhsuldarlıqdan və xüsusi əhəmiyyətə malik olan aqrobiznesin modernləşdirilməsindən asılı olacaq. Hökumət həmçinin növbəti strategiya dövründə imkanlar yaratmaq qabiliyyətinə malik olan İT-nin, kimyəvi preparatlar və digər ixracyönümlü sektorların inkişaf etdirilməsini prioritet

istiqamətlər kimi müəyyənləşdirmişdir. Azərbaycan iqtisadiyyatının diversifikasiyası ilə bağlı olan spesifik sektoral keçid problemlərinə daxildir:

- Azərbaycan şirkətlərinin müasir rəqabətlik siyasətinin tətbiq edilməsi və bazar üçün prosedurların asanlaşdırılması vasitəsilə gücləndirilə biləcək zəif rəqabət qabiliyyətliliyi.
- Müəssisələr istehsal obyektlərini genişləndirmək və təkmilləşdirmək vasitəsilə dəyərin yaradılması zəncirini artırmalı və dünya iqtisadiyyatından faydalanmaq üçün beynəlxalq bazarlara daxil olmalıdırlar. İqtisadiyyatın qeyri-neft XBI-yə açılması və maliyyə sektorunun dərinləşməsi ehtiyac duyulan modernləşmənin əldə olunmasına və bazara çıxışın artırılmasına dəstək göstərəcək. Nəqliyyat və logistika infrastrukturunu Azərbaycan ərazisində az inkişaf etmişdir və bu, xüsusilə də regionlarda yerli istehsalın inkişafına maneçilik törədir. Yerli istehsalçıların məhsullarını bazara çıxara bilməsi və idxalla rəqabət apara bilməsi üçün özəl sektora investisiya qoyulması və soyuducu anbarlarının yaradılması tələb olunur. Müasir bələdiyyə infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi ilkin mərhələdədir və hökumət su və çirkab suları, eləcə də bərk məişət tullantılarının idarə edilməsinə regional investisiyalar yatırılmasını hədəfləyir. Ölkə ərazisində şəhər nəqliyyatı zəif inkişaf etmişdir. Daha böyük inkişafa nail olunması yolunda nəqliyyat və ətraf mühit məsələlərinin maneçilik törətməməsi üçün şəhər nəqliyyatına əhəmiyyətli dərəcədə investisiyaların yatırılması tələb olunur.
- Regionlarda xüsusilə də Bakıdan kənardakı böyük şəhərlərdə böyük inkişaf potensialı vardır. Regionlarda kənd təsərrüfatı sektorunda paytaxta nisbətən maliyyəyə çıxış aşağı səviyyədədir.
- Hökumət “Gələcəyə baxış: 2020” proqramının bir tərkib hissəsi olaraq İT sektorunun inkişafını prioritet sahə kimi müəyyənləşdirmişdir və çiçəklənən İT sahəsi sürətlə inkişaf edir.
- Üstünlük təşkil edən aşağı enerji tarifləri ətraf mühit xərclərini əhatə etmir və tam olaraq dəyəri əks etdirmir. Enerjidən effektiv istifadəyə investisiya yatırılması üçün qiymət amilləri dəqiq olaraq mövcuddur, lakin mənzil, ticari və sənaye fəaliyyəti üzrə enerji effektivliyinin artırılması və təşviqi layihələri üçün də olduğu kimi, bunun da sürətləndirilməsinə ehtiyac var.

Bankların operativ cavabı

İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi üçün Bank uyğun sahələrdə lider olan və uzun müddətli investisiya yatırmaq və dövriyyə kapitalını maliyyələşdirmək vasitəsilə korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi üçün öhdəliklərini nümayiş etdirmək istəyən yerli korporativlərə dəstək göstərəcək. Bu isə ilkin olaraq Birbaşa Kredit Mexanizmi, Birbaşa İnvestisiya Mexanizmi və Orta Həcmli Birgə Maliyyələşdirmə Mexanizmi vasitəsilə həyata keçiriləcək. Orta Həcmli Birgə Maliyyələşdirmə Mexanizmi AYİB-ə tərəfdaş banklara korporativ seqmentdə aktiv qalmağa dəstək göstərməklə yanaşı, yerli korporativlərin uzunmüddətli maliyyələşdirmə ilə təmin olunmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sektorunun yüksək potensialı və bunun regional inkişaf baxımından əhəmiyyət kəsb etməsini nəzərə alaraq Bank aqrobiznes sektoruna xüsusi diqqət göstərəcək və kənd təsərrüfatı və regional kreditləşməyə yardım etmək qabiliyyətinin artırılması üçün kənd təsərrüfatı maliyyələşdirməsi alətlərini və texniki yardım təklif etməyi nəzərdən keçirəcək.

Mikro, Kiçik və Orta Müəssisələrin (MKOM) rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün Bank Kiçik Biznesə Dəstək (KBD) əməliyyatları hesabına bazar səviyyəsində MKOM-in davamlı infrastruktur təminatını inkişaf etdirməklə müəssisə səviyyəsində tövsiyə və məsləhətləri kombinə edəcək. Planlaşdırılmış əməliyyatlar təşkilati inkişaf, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, marketinq və keyfiyyətin idarə olunması kimi sahələrdə müəssisələrin fəaliyyətini təkmilləşdirəcək. Əsas prioritet sahələr isə aqrobiznes və qeyri-neft sektorunda digər lokal istehsal sahələridir. Bank həmçinin, regionların inkişafını, enerji effektivliyini və qadın sahibkarlığını da təşviq edəcək.

Bank, həmçinin neft sektorundan kənarında yerli istehsal və emala, anbarların inşasına, logistikaya və İT-yə dəstək göstərilməsi üçün daha çox imkanlar yaradacaq. KBD real sektorda MKOM-ə tövsiyə xarakterli dəstək verməyə davam edəcək. KBD-nin birgə yerləşməsi və eyni ofisdə bank filiallarının olması əməkdaşlıq üçün imkanları artıracaq və müştərilərə göstərilən xidmətlərə vahid yanaşmada aidiyyəti nəticələrin qarşısını alacaq.

Növbəti strategiya mərhələsində həyata keçiriləcək regional yollar layihəsinin növbəti iki mərhələsi dayanıqlı kənd təsərrüfatı sektorunun inkişaf etdirilməsini asanlaşdıracaq, eyni zamanda kiçik cəmiyyətlərin iqtisadiyyata inteqrasiyasına şərait yaradacaq, beləliklə də iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini daha da təşviq edəcək. Bankın regional yolların inkişafı proqramının təsiri şəhər nəqliyyatına, paylaşdırma və logistika sektorlarına investisiya yatırılması hesabına, bununla yanaşı, bələdiyyə xidmətlərinin təmin edilməsində kommertiya intizamının təqdim edilməsi üçün imkanların axtarılması və bələdiyyə kreditləşməsi qabiliyyətinin təşviqi vasitəsilə daha da yüksələ bilər.

Bank enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasını yaxşılaşdırma biləcək enerji layihələrinə investisiyaların yatırılmasına təkan verərək, enerji istehsalını gücləndirərək, rəqabətliyi stimullaşdıraraq, enerji mənbələrini şaxələndirərək, effektivliyi artıraraq və regional inteqrasiya vasitəsilə daha geniş və daha böyük bazarlar yaradaraq Davamlı Enerji Təşəbbüsü (DET) adı altında investisiya yatırımlarını davam etdirəcək.

Enerji effektivliyinə yönəlmiş fəaliyyətinə əlavə olaraq AYİB Davamlı Resurs Təşəbbüsünü (DRT) yaradır. Bu təşəbbüs ölkəyə resurs ilə bağlı məsələlərə (məsələn, su və materialların effektivliyi və s.) istiqamətlənməyə yardım göstərəcək. Bu istehsal zəncirində əlavə dəyər yaradacaq və məhsuldarlığı yüksəldəcək, eləcə də tullantıların azaldılmasını və beləliklə də xərclərin və resursların optimallaşdırılmasını təmin edəcəkdir. Ehtimal olunur ki, maliyyələşdirmənin EXŞ modeli bu sektorda daha böyük inkişaf meyli yarada bilər.

Bu baxımdan, AYİB inkişaf üçün tələb olunan texniki dəstəyin təmin edilməsini, bununla yanaşı, enerji effektivliyi, resurs effektivliyi və bərpa olunan enerji sahələrinə gələcəkdə də investisiyaların yatırılmasına yol açma biləcək siyasi dialoq kanallarının yaradılmasını təhlil edəcək.

AYİB 2013-cü ilin sonuna qədər yerli banklar vasitəsilə yenidən kreditləşmə hesabına ölkədə Enerji Effektivliyi layihələrinə dəstək göstərmək məqsədilə Azərbaycanda

Davamlı Enerji Maliyyələşdirilməsi Mexanizminə başlayacaq. Enerji Effektivliyi kredit xəttinə artıq “Qafqaz Regionunda Enerji Effektivliyi Proqramı” çərçivəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq və yerli konsultantlar tərəfindən təmin olunacaq pulsuz texniki yardım daxildir. Enerji auditləri, trening və marketing kredit paketinin bir hissəsini təşkil edir; Texniki dəstək həmçinin ölkədə potensialın artırılmasına dəstək göstərəcək.

Bank həmçinin, əsas sahələrdə Biznes Konsultasiya Xidmətləri (BKX) və Müəssisələrin İnkişafı Proqramı (MİP) vasitəsilə mikro, kiçik və orta müəssisələrə dəstək göstərmək üçün fəaliyyətini gücləndirəcək.

Siyasi dialoq və texniki əməkdaşlıq (TƏ)

Azərbaycan hökuməti ilə siyasi dialoq bankın investisiya proqramının həyata keçirilməsi, xüsusilə də bank sektorunun konsolidasiyası və yol sahəsindəki islahat kontekstində davam edəcək. Ümumiyyətlə Bank Bakı və Abşeron yarımadasının hüdudlarından kənarında - regionlarda biznes mühitini yaxşılaşdırmaq üçün hökumət, BMİ-lər və donor ilə işləyəcək.

Bank İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi və Mərkəzi Bank kimi tərəfdaşlarla birgə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində hökumətlə konkret məsələlər qaldırmaq üçün investisiya layihələrinin cəlb olunmasına, Biznes Konsultasiya Xidmətləri (BKX) və Müəssisələrin İnkişafı Proqramı (MİP) təcrübələrinə davam edəcək. Bank Kiçik Biznesə Dəstək (KBD) vasitəsi ilə dövlət/özəl dialoqun asanlaşdırılması və yerli təşkilati inkişafın dəstəklənməsi ilə kiçik və orta ölçülü müəssisələr üçün dayanıqlı və əlverişli ekologiyanın inkişafına töhfə verməyə davam edəcək.

İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi yüksək korporativ idarəetmə və şəffaflıq standartlarını təqdim etməklə AYİB-in dəstəyini xahiş etmişdir. Regiondakı digər dövlətlərin təcrübəsini cəlb etməklə Bank investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması proqramının hazırlanması ilə bağlı Azərbaycanın hakimiyət strukturları, yerli və beynəlxalq investorlar və digər tərəfdaşlarla birgə işləyəcək. Proqram real sektorda şəffaflığın və BKX, MİP, BİM, BKM və OBMM-in benefisiarlarının da daxil olduğu müştəri qruplarının artırılması üçün praktiki, layihə yönümlü müdaxilələrə istiqamətlənəcək. Bank BMİ-lər və hökumət təşəbbüslərinə imkan yaradaraq müəyyən bizneslərə dəstək göstərəcək. Siyasi dialoq korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsinə, hökumət və korporativ sektor arasında dialoqun yüksəldilməsinə və biznes mühitinin imkan verdiyi halda kiçik və orta müəssisələrin müştərilərinin maliyyə auditindən keçməsinə yönələcək.

Biznes mühitində davamlı və gözlə görülə bilən, real inkişafa əsaslanaraq Bank birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsində hökumət tərəfdaşlarına köməklik göstərəcək. Bu iqtisadiyyatın yeni sektorlarında texnoloji transfer, səmərəlilik və məhsuldarlıq, idarəçiliyin təkmilləşdirilməsi və şəffaflığın genişləndirilməsi məqsədi ilə aqrobiznes, istehsal və qeyri-bank maliyyə xidmətləri də daxil olmaqla əsas sektorlara yönəldiləcək.

Bundan əlavə, Bank texniki yardım və mümkün olduqda siyasi dialoq vasitəsilə dəstəklənən səmərəli enerji istifadəsini təmin edə biləcək layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün imkanlar axtaracaq.

3.2. Özəl sektorun inkişafına dəstək göstərilməsi üçün davamlı maliyyə sektorunun inkişaf etdirilməsi

Əsas problemlər

Son illərdəki sürətli inkişafa baxmayaraq, maliyyə sektoru aidiyyəti üzrə kiçik olaraq qalır və iqtisadiyyatın müxtəlif segmentləri vasitəsilə maliyyəyə çıxış məhduddur. Bu problem Bakıdan kənar – regionlarda daha kəskin xarakter daşıyır. Ölkə ərazisində vasitəçiliyi təşviq etmək üçün böyük və kiçik müəssisələrin müştərilərinə xidmət edərək maliyyə institutlarının gücləndirilməsinə, eləcə də Azərbaycanın regionlarında özəl sektorun, xüsusilə də MKOM-in səmərəli maliyyələşdirilməsinin təmin olunmasına ehtiyac var. Həmçinin zəif inkişaf etmiş yerli kapital bazarlarının və qeyri-bank maliyyə sektorlarının da genişlənmək üçün dəstəyə ehtiyacı var. Maliyyə sektorunda konkret keçid problemlərinə daxildir:

- Maliyyə vasitəçiliyi səviyyələrində təkmilləşdirilmə özəl sektorun səmərəli, düzgün istiqamətlənmiş şəkildə maliyyələşdirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Maliyyəyə çıxış imkanının artırılmasına tələb bütün ölkə ərazisində, xüsusilə də, orta ölçülü korporativlər üçün, Azərbaycanın regionlarında isə kiçik müəssisələr üçün kəskin xarakter daşıyır. Qadınlara məxsus və qadınlar tərəfindən idarə olunan müəssisələrin maliyyəyə çıxış imkanı xüsusilə də regionlarda çox zəifdir.
- Maliyyə və insan kapitalı Azərbaycandakı bir çox banklar və maliyyə institutları arasında paylaşılmışdır. Bu, bank sektorunda şəffaf konsolidasiyanın təşviqi vasitəsilə ünvanlana bilər.
- Bank sektoruna xarici girişin dəstəklənməsi üçün investisiya mühitində təkmilləşdirilmə tələb olunur. Bu rəqabəti artıracaq, sektor üçün yeni standartlar yaradacaq və daha sonra da Azərbaycan Beynəlxalq Bankının dominantlığını azaldacaq.
- Yerli kapital bazarı və qeyri-bank maliyyə sektoru zəif inkişaf etmişdir. İstiqrazların buraxıcıları bu vaxta qədər çox kiçik korporativ buraxılışlarla maliyyə institutları və ya dövlətə məxsus müəssisələr olmuşdur. Hökumət bu sahəni nizamlayıcı islahatlar, trening və stimullarla sürətlə inkişaf etdirməyə çalışır.

Bankların operativ cavabı

Bank investisiya və texniki dəstək vasitəsi ilə regionlarda da özəl sektorun, xüsusilə də kiçik və orta müəssisələrin, eləcə də mikro və kiçik müəssisələrin səmərəli maliyyələşdirilməsini təmin etmək üçün maliyyə vasitəçiliyinin gücləndirilməsinə istiqamətlənəcək.

Bank digər BMİ-ları və donorlarla birgə kənd təsərrüfatı, kiçik və orta ölçülü aqrobiznes müəssisələri üçün ən çox ehtiyac duyulan maliyyənin təmin edilməsi hesabına Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sektorunu inkişaf etdirmək məqsədilə yerli banklar və mikromaliyyə qurumları ilə kənd təsərrüfatı maliyyələşdirilməsinin inkişaf

etdirilməsinin mümkünlüyünü araşdıracaq. Xüsusilə də, Bank Gürcüstan və Tacikistandakı donorlarla həyata keçirdiyi uğurlu əməkdaşlığı da tətbiq edə bilər.

Bank yerli banklar vasitəsilə Qafqaz Regionunda Enerji Effektivliyi Proqramı ilə yeni tərəfdaş institutlarına təqdim ediləcək enerji səmərəliliyi üzrə investisiya layihələrinin işlənməsi və təşviq edilməsinə istiqamətlənəcək.

Bank qadınlara məxsus olan və qadınlar tərəfindən idarə olunan müəssisələrin maliyyəyə çıxışının təkmilləşdirilməsini hədəfə alaraq mövcud tərəfdaş banklarla əməkdaşlığı genişləndirəcək və yeni maliyyə alətlərinin işlənməsinə və təşviqinə dəstək göstərəcəkdir.

Bank korporativ idarəetmənin və risklərin idarə olunmasının yüksək standartlarını təşviq edəcək, bunlar isə rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına, yeni standartların yaradılmasına və banklar üçün yeni bazarların açılmasına öz töhfələrini verəcək. Bu sahədə konsolidasiya, eləcə də, xarici birbaşa investisiyalar da eyni məqsəddə xidmət edəcək və Bank tərəfindən təşviq edilməklə yanaşı, potensial səhm investisiyaları vasitəsilə də yardım göstəriləcək.

Bank hədəfə alınmış Mühasibat Uçotunun Təkmilləşdirilməsi Proqramının həyata keçirilməsi və AYİB bank qrupları, tərəfdaş banklar və Azərbaycandakı digər maliyyə institutları ilə olan əlaqələr hesabına maliyyəyə artan çıxış ilə KBD vasitəsi ilə idarəetmə və konsultasiya xidmətlərinin çatdırılması işini tamamlanmasına nail olacaq. Yerli kapital bazarlarında Bank korporativ buraxıcıları (qeyri maliyyə institutları) korporativ istiqraz bazarına gətirməyə, institusional və pərakəndə investor bazasını genişləndirməyə nail olacaq.

Siyasi dialoq və texniki əməkdaşlıq (TƏ)

Maliyyə sektorunda siyasi dialoq bankçılıq sahəsi (sahənin konsolidasiyası və böhrandan sonrakı ümitsiz kreditlər barədə qərar da daxil olmaqla), yerli kapital bazarlarının təkmilləşdirilməsinə istiqamətlənmiş siyasət və qeyri-bank maliyyə sektorunun inkişafı üzrə nizamlayıcı çərçivələrdə mərkəzləşəcək.

Bank enerji səmərəliliyinin kreditləşməsinə nail olmaq üçün əlverişli mühit yaratmaq, eyni zamanda aşağı karbon istehsalı və tikinti üçün tələblərə cavab verəcək standartların yaradılması məqsədilə hökumətlə birgə işləyəcək. Bank qadınların maliyyəyə çıxışına təsir göstərən sistemik məsələləri öyrənmək üçün hökumətlə, QHT-lərlə, donorlarla və digər BMİ-lər ilə birgə işləyəcək.

Bank mühüm əhəmiyyət kəsb edən layihələrdə iştirak etmək məqsədilə texniki əməkdaşlıq hesabına yerli kapital bazarlarında normativ və əməliyyat maneələrinin aradan qaldırılmasına çalışacaq, eyni zamanda qeyri-bank maliyyə xidmətinin inkişafına diqqətini cəmləyəcək.

3.3. İdarəetmənin təkmilləşdirilməsi və biznes mühiti

Əsas problemlər

Çox əhəmiyyətlidir ki, Azərbaycan rəqabətin təşviq olunması və biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri hesabına iqtisadiyyatın diversifikasiya edilməsinə və maliyyə bazarının dərinləşməsinə çalışır. Xüsusilə, korrupsiya Azərbaycanda əsas narahatlıq doğuran məsələ olaraq qalır, bu hakimiyyət nümayəndələri tərəfindən də qəbul olunmuşdur. Hakimiyyət strukturları məhkəmə sisteminin gücləndirilməsi və korrupsiyanın azaldılması üçün müvafiq islahatlara başlamış, anti-korrupsiya komitəsini gücləndirmiş və anti-korrupsiya kampaniyasına start vermişdir. Elektron vergi ödəmənin nisbətini artırmaq məqsədilə tətbiq edilən E-hökumət təşəbbüsləri və stimulları dövlət tərəfindən göstərilən xidmətlərə çıxış səviyyəsini və gəlir axınlarının şəffaflığını artırır. Xüsusilə də korporativ idarəetmə və qeyri-rəsmi ödənişlərin üstünlük təşkil etdiyi sahələrdə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasına ehtiyac var. Bundan əlavə, ölçüsündən və ya siyasi əlaqəsindən asılı olmayaraq müxtəlif iştirakçılara ədalətli davranılmasını təmin etmək üçün anti-monopoliya strukturu gücləndirilməlidir.

Bankların operativ cavabı

Bank yüksək korporativ idarəetmə və şəffaflıq standartlarına öhdəlik nümayiş etdirə biləcək və idarəetmə təcrübələrini təkmilləşdirmək öhdəliyi olan özəl və dövlət sektorunun müştəriləri ilə əməkdaşlığı prioritet istiqamət seçəcək. Bundan əlavə, böyük və orta ölçülü korporativlərin maliyyələşdirilməsi istiqamətində aşağı səviyyədə kapitallaşdırılmış yerli bankların bacarıqsızlığı nəticəsində rəqabətlik və “bərabər şərtlərin” yaradılmasına maneçilik törədildiyindən bu seqmentdə Orta Həcmli Birgə Maliyyələşdirmə Mexanizmi (OBMM) AYİB-ə tərəfdaş bankların həvəsləndirilməsində mühüm rol oynayacaq. Bu Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bərabər şərtlərin hökm sürdüyü sahələrdə və biznes mühitində arzu olunan inkişafdan bəhrələnəcək korporativlərin yeni dalğasının maliyyəyə çıxışını təmin edəcək. KBD yerli kiçik və orta müəssisələrdə korporativ idarəetmənin səviyyələrinin artırılmasında mühüm əhəmiyyətli rol oynayacaq.

Azərbaycan MHŞT-nin prinsiplərinə tam riayət edən ilk ölkə olmuşdur. Geniş və çeşidli sahədə sürətlə və dəqiqliklə yaxşı idarəetmə və gəlirlərin şəffaflığı səviyyəsinin artırılması istiqamətində həyata keçirilən layihələrdən əldə olunan uğurlar baxımından neft və qaz sektorlarını nümunə göstərmək olar. Yerli şirkətlərin göstərdiyi xidmətlər hesabına sadəcə neft və qaz istehsalçılarına dəstək göstərməyən, həmçinin iqtisadiyyatın intensiv texnologiya sahələri üzrə fəaliyyət göstərən şirkətlər və köməkçi xidmətlər üçün idarəetmənin və biznes mühitinin daha da təkmilləşdirilməsinə nail olmaq məqsədilə neft və qaz ehtiyatlarından istifadə etmək olar.

Bank tərəfindən neft, qaz istismarı və istehsalı və xidmətlər sahəsində özəl sektorun layihələrinin dəstəklənməyə davam edilməsi bu sahədə neft və qaz istehsalı üzrə özəl əməliyyatçıların rolunu artıracaq və biznes mühiti nöqtəyi-nəzərindən müsbət təsirlər göstərəcək. Bank, həmçinin karbohidrogen ixracı yollarının diversifikasiyası hesabına regional ticarəti yaxşılaşdıracaq regional əhəmiyyətli layihələrə, eləcə də enerji infrastrukturunun regional inteqrasiyasına üstünlük verən layihələrə dəstək

göstərəcəkdir. Bank Azərbaycanda seçkili əsasla dövlət sektorunun layihələrinə dəstək verə bilər. Bu dəstək həmin layihələrin korporativ idarəetmə, şəffaflıq, gəlirlərin idarə olunması və yüksək standartların yaradılması baxımından mühüm keçid təsirinə malik olduqları hallarda və ekoloji davranış və enerji səmərəliliyi baxımından sisteməlik təsirlərinin olduğu hallarda göstərilə bilər. Şəffaflıq baxımından Bank Azərbaycanın təkmilləşdirilmiş MHŞT qaydalarına davamlı olaraq riayət etməsinə dəstək göstərəcəkdir.

Siyasi dialoq və texniki əməkdaşlıq (TƏ)

Paralel olaraq Bank institusional və nizamlayıcı islahatları artırmaq üçün Azərbaycan Hökuməti ilə sıx əməkdaşlıq edəcəkdir. Karbohidrogen və xarici investisiya sahələrində əldə olunmuş təcrübələri əsas götürərək AYİB qanunvericilik çərçivəsində nail olunmuş inkişafı təşviq edərək, eləcə də rəqabəti yüksəldərək və korrupsiyaya şərait yaradan amilləri azaldaraq real sektorda mümkün olan sahələrdə daha əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasına çalışacaqdır. Bu tədbirlərin uğurlu olması üçün əsas dövlət qurumları ilə konstruktiv siyasi dialoq üzrə yeni kanalların açılması həlledici rol oynayacaqdır.

3.4. Bankın təklif olunan fəaliyyətlərinin ekoloji və sosial nəticələri

Bank Azərbaycanda bütün əməliyyatların BƏT-in müvafiq tələblərinə və milli əmək standartlarına, həmçinin Bankın Ekoloji və Sosial Siyasətinə uyğun olaraq həyata keçirilməsini təmin edəcəkdir. AYİB-in Ətraf Mühit və Sosial Fəaliyyət Tələbləri ilə tam uyğunluğun əldə edilməsi məqsədilə layihələrin hazırlanmasına yönəldilmiş bütün investisiyalar üzrə Ətraf Mühit və Sosial Məsələlər üzrə Tədbirlər Planının hazırlanması da daxil olmaqla, müştərilərə uyğunluğa nail olmağa dəstək vermək üçün tədbirlər görülməcəkdir.

Bankın nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı ilə bağlı layihələr də daxil olmaqla, milli səviyyədə müəyyən edilmiş yüksək əhəmiyyətli layihələrin icrasına dəstək göstərmək öhdəliyi var. Biz hökumətlə əməkdaşlıq çərçivəsində bu sahələr üzrə olan layihələr üçün texniki əməkdaşlığın cəlb edilməsi imkanlarına baxacağıq.

Bizim ölkədə yol infrastrukturunun gələcək inkişafına cəlb olduğumuz müddət ərzində Bank yol hərəkətinin təhlükəsizliyi nöqtəyi-nəzərindən yaxşı beynəlxalq təcrübə/standartları təşviq edəcəkdir. Biz bu tipli layihələrin dizaynı mərhələsində yaxşı beynəlxalq təcrübələrin təqdim olunması və yol hərəkətinin təhlükəsizliyinin dizaynı ilə məşğul olan beynəlxalq təşkilatlarla olan əlaqələrimizin və qazandığımız təcrübələrin bu məsələyə cəlb olunması, eləcə də maarifləndirmə kampaniyalarının təşkil olunması imkanlarını nəzərdən keçirəcəyik.

Bank mövcud və yeni maliyyə vasitəçiliyi üzrə olan layihələr vasitəsi ilə “Ətraf Mühit, Sağlamlıq və Təhlükəsizlik” tələbləri üzrə treninqlərin təşviq edilməsi istiqamətində göstərdiyi cəhdlərin davam etdirilməsini nəzərdə tutur. Bank son dövrlər “Elektron təlim” komponentini işləyib hazırlayıb və biz Azərbaycanda maliyyə vasitəçiliyi üzrə olan hər hansı yeni layihələr üçün bu moduldan istifadə etmək imkanlarını nəzərdən keçirəcəyik.

Bank aqrobiznes və yerli istehsal sahələrində fəaliyyət göstərən müştərilərin Bankın “Ətraf Mühit, Sağlamlıq və Təhlükəsizlik” tələblərini başa düşdüyündən əmin olmaq, və eləcə də onların layihələrinin bizim Ətraf Mühit və Sosial Məsələlər üzrə Tələblərimizə uyğun olaraq işləyib hazırladıqlarından əmin olmaq üçün onlardan hər hansı biri ilə işləyəcək.

Gender

Son dövrlərdə təsdiq olunan Strateji Gender Təşəbbüsü (SGT) ilə bağlı olaraq, AYİB Azərbaycandakı əlaqədar sektor və sahələrdə layihələr işləyib hazırlamağa və həyata keçirməyə cəhd edəcək. Strateji Gender Təşəbbüsünün (SGT) gender bərabərsizliyi qiymətləndirməsinə əsasən, Azərbaycan gender bərabərsizliyinin böyük səviyyədə olduğu ölkələr arasındadır. Bank iş yerlərində bərabər imkanları dəstəkləmək, karyera yüksəldilməsini təşviq etmək və qadınların da kişilər kimi Bankın investisiyalarından eyni dərəcədə faydalandıqlarından əmin olmaq üçün öz müştəriləri ilə işləməyə cəhd edəcək. Bank, həmçinin xidmətlərin həm kişilərin, həm də qadınların tələblərinə cavab verəcək şəkildə işləyib hazırlanmasından və həyata keçirilməsindən əmin olmaq üçün müəyyən fəaliyyət həyata keçirəcək.

Bank hal-hazırda Azərbaycanın maliyyə sektorunda gender bərabərliyini təşviq etmək üçün layihə həyata keçirir. Layihə AYİB-ə tərəfdaş banklarda və qeyri-bank mikromaliyyə institutlarında qadın müştərilərin sayının artırılması məqsədi ilə qadın kredit məmurlarının sayının artırılmasına və kredit məmurlarına gender treninqlərinin keçirilməsinin təmin olunmasına əsaslanır. Bank maliyyə institutları sektorunda qadın sahibkarların maliyyəyə çıxışını asanlaşdırmaq və onların biznes fəaliyyətini dəstəkləmək istiqamətində mümkün yolları müəyyənləşdirmək məqsədilə öz müştəriləri ilə işləməyə davam edəcək.

Gender bərabərliyinin qiymətləndirilməsi üçün Əlavə 7-yə bax.

4. MALİYYƏYƏ ÇIXIŞ

4.1 Özəl kapital mənbələri

Azərbaycanın maliyyə sistemində əsasən banklar dominantlıq edir, banklar ölkənin maliyyə sektorunun aktivlərinin 90 faizinə sahiblik edirlər. Bank sistemi ümumi sektorun aktivlərinin 3%-ə sahiblik edən böyük dövlət bankı olan Azərbaycan Beynəlxalq Bankından və 43 daha kiçik özəl bankdan təşkil olunub. Son dövrlər ərzində Bank aktivləri yüksək dərəcədə artmışdır. Bununla belə, ölkədə bankçılıq aşağı səviyyədə qalmaqda davam edir və ÜDM-in sadəcə 34 %-i təşkil edir. Bankların kredit portfelləri nisbətən yaxşı diversifikasiya edilmişdir, ailə təsərrüfatları (33 faiz), ticarət və xidmətlər (21 faiz), sənaye (11 faiz) və daşınmaz əmlak (10%) əsas kreditör hesab olunur. Mərkəzləşdirilmiş kredit bürosunun olmaması səbəbindən, eləcə də bankların böyük korporativ kreditləşməyə və yaxud da dövlət tərəfindən həyata keçirilən maliyyə layihələrinə maraq göstərmələri səbəbindən kiçik və orta müəssisələrin bank kreditlərinə zəif çıxışı var.

Maliyyə sahəsində kiçik bizneslərin tələblərini təmin etmək məqsədilə son illər ərzində mikromaliyyə fəaliyyəti inkişaf etdirilmişdir. Qiymətləndirmələr göstərir ki, mikromaliyyə borc alanlarının sayı 2006-cı ildəki 100000 səviyyəsindən 2012-ci ildə

400000 (ölkə əhalisinin 4 %-i) səviyyəsinə yüksəlmişdir. Belə olsa da, mikromaliyyə institutlarının kredit portfeli ÜDM-in 1 %-i nisbətindədir. Bazar birlikdə demək olar ki, bazarın yarısını təşkil edən iki dominant tədarükçü – Accessbank və FINCA əlində cəmlənmişdir. Son zamanlar mikromaliyyə bazarı sahəyə zəif nəzarət edilməsi, vaxtı ötmüş nizamlayıcı rejim, informasiyanın bölüşdürülməsindəki çətinliklər, əhalinin maliyyə barədə məlumatlılıq səviyyəsinin aşağı olması kimi bir sıra çətinliklərlə üzləşmişdir ki, bu çətinliklər gələcəkdə həmin sahənin inkişafına maneə törədə bilərlər. Dövlət bu problemləri aradan qaldırmaq üçün İqtisadi Məsələlər üzrə İsveç Dövlət Katibliyi (SECO) və Dünya Bankı ilə əməkdaşlıq edir, lakin bir çox məsələlər hələ də həll edilməlidir.

Son illər ərzində qeyri-bank maliyyə sektoru inkişaf etmişdir, lakin onun maliyyə vasitəçiliyi çox məhduddur. Sığorta sektorunun aktivləri ÜDM-in 1 faizini təşkil edir. Sığortaçıların verdiyi ümumi sığorta mükafatları 2012-ci ildə 61 faiz artaraq ÜDM-in 0,63 faizini təşkil etmişdir. Bunun da içərisində əsas yeri qeyri-həyat sığortası tutur (90 faiz). Son dövrlər hökumət bu sahəyə icbari sığorta tətbiq etməklə dəstək göstərmişdir. İcbari sığorta sisteminin stabilləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi məqsədilə, eləcə də qanunla müəyyən edilmiş vəzifələrin həyata keçirilməsi məqsədilə 2011-ci ilin noyabr ayında hakimiyyət strukturları İcbari Sığorta Bürosunu yaratmışdır. Bu islahatların sığorta bazarının ölçüsünü genişləndirməsi və müəyyən vaxt ərzində yerli kapital bazarında aktivləri artırması gözlənilir. Müsbət inkişaf xarici marağı hazırda iki böyük və bir neçə kiçik xarici sığortaçıların iştirak etdiyi sığorta bazarına cəlb etmişdir.

Qeyri-bank maliyyə sektorunun digər seqmentləri hətta daha aşağı səviyyədə inkişaf etmişdir. Ölkədə özəl pensiya fondları fəaliyyət göstərmir və lizinq sektoru həm bazara daxil olma, həm də nizamlayıcı çərçivə baxımından öz inkişafının lap ilkin mərhələsindədir. Kommersiya özəl aktiv sektoru hələ də yaradılma mərhələsindədir və bu günə qədər ölkəyə mühüm beynəlxalq özəl aktiv fondlarının marağı cəlb olunmamışdır.

Azərbaycanda kapital bazarı yeni yaranma mərhələsindədir. Bakı Fond Birjasının dövriyyəsi 2012-ci ildə 7% artaraq 9 milyard AZN (ÜDM-in 17%-i) təşkil etmişdir. Fəaliyyətin böyük əksəriyyətinin hökumət istiqrazları seqmentində (90%) cəmləşdiyi halda, bir il əvvəl korporativ seqmentin dövriyyəsi demək olar ki, yarımazalmışdır. İlkin korporativ istiqraz bazarında 81, ilkin səhm yerdəyişmələrində isə 548 sövdələşmə olmuşdur. Ümumi korporativ borc və aktiv kapitalı 2012-ci ildə 550 mln. AZN və yaxud ÜDM-in 1 %-i qədər artmışdır. Qiymətli kağızlar bazarı üçün əsas institusional və qanunverici çərçivənin 2000-ci ilin əvvəllərindən etibarən olmasına baxmayaraq, özəl sektordan kapitalın səfərbər edilməsinə az tələbat var və bu sahədə hələ də az iş görülür.

Fitch, Moody's, Standard & Poor's kimi təşkilatların hesabatlarında Azərbaycana müvafiq olaraq ən aşağı investisiya dərəcələri verilmişdir: BBB-, Baa3 and BBB-.

4.2. Digər beynəlxalq maliyyə institutları (BMİ) ilə əməkdaşlıq və çoxtərəfli inkişaf banklarının maliyyələşməsi

Bank siyasi dialoqun effektivliyinin artırılması məqsədilə Dünya Bankı, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası və Asiya İnkişaf Bankı ilə əlaqələrini önə çəkərək bu

qurumlarla fəaliyyətini əlaqələndirməyə davam edəcək. Bank həmçinin Avropa İnvestisiya Bankı və İslam İnkişaf Bankı ilə əməkdaşlığı genişləndirmək üçün imkanlar axtaracaq.

Əməkdaşlıq üçün uyğun sahələr müəyyənləşdirmək məsələsində Bank keçid elementləri və sistemli dəyişikliklərlə nəticələrin yüksəldilməsinə, eləcə də maliyyələşmənin təmin edilməsinə töhfə verəcək. Bank xüsusilə də infrastruktur kimi sektorlarda siyasi dialoq elementləri üzrə BMİ-lər arasında konsensusun yaradılması işində təşəbbüsü ələ almağa cəhd göstərəcək.

Yol sahəsi üzrə ictimai-özəl əməkdaşlığın və digər özəl sektorun yol sahəsinə cəlb edilməsi məsələləri üzrə Asiya İnkişaf Bankı ilə siyasi dialoqu yaxın şəkildə əlaqələndirmək mühüm xarakter daşıyacaq, bu zaman qanunvericiliyə dəyişikliklər edilməsinə ehtiyac yaranacaq.

Maliyyə sektorunda AYİB-in Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasını (BMK) da cəlb etməsi ilə bu iki institut tərəfdaş investorlar kimi əsas səlahiyyətlərini və bacarıqlarını genişləndirmək məqsədilə birgə işləyə bilərlər. AYİB həmçinin birgə maliyyələşdirmə hesabına özəl sektora dəstək göstərmək imkanlarının müəyyən olunmasında BMK ilə işləməyə davam edəcək.

Asiya İnkişaf Bankı

Asiya İnkişaf Bankı enerji, su təchizatı və kanalizasiya, yol kimi amillərin daxil olduğu regional infrastrukturun inkişafını prioritet məsələ kimi qarşıya qoymuşdur. AİB özünün 2014-2018-ci illər üçün ölkənin strategiyası proqramı üzərində işləyir və Bankın regionlar üzrə yerli banklarla birgə mikro, kiçik və orta ölçülü müəssisələrin kredit xətlərinin maliyyələşdirilməsi məsələsini də bu proqrama daxil etməsi gözlənilir. Növbəti Strategiya mərhələsində AİB-lə əməkdaşlığın aşağıdakı sahələr üzrə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur: a) AYİB-in regional yol proqramının həyata keçirilməsinin davam etdirilməsi; bu proqram AİB tərəfindən maliyyələşdirilməklə əsas yol dəhlizlərini əlaqələndirəcək. AYİB və AİB-in kreditləşmə şərtləri hazırda əlaqələndirilib və uzlaşdırılıb. b) Maliyyə vasitəçiliyi səviyyələrini təkmilləşdirmək məqsədi ilə AYİB və AİB eyni tərəfdaş institutları maliyyələşdirəcək. c) strategiya mərhələsində Bələdiyyə və Ekoloji İnfrastruktur (BEİ) və enerji sektorlarında əməkdaşlıq etmək üçün imkanlar ola bilər.

2001-ci ildən 2012-ci ilə qədər Azərbaycan aşağıdakı sektorlarda aparılacaq ictimai sektor layihələri və qeyri-suveren əməliyyatlar üçün cəmi 1,49 milyard ABŞ dolları dəyərində olan 19 kredit və qrant qəbul etmişdir: nəqliyyat (50,8%), su təchizatı və kanalizasiya (27,2%), enerji (12,6%), maliyyə (7,8%) və kənd təsərrüfatı (1,5%). Layihələr ictimai sektora (1,347 milyard ABŞ dolları) və özəl sektora (143 milyon ABŞ dolları) dəstək göstərir. On kredit 2012-ci il ərzində bağlanmışdır. Asiya İnkişaf Bankı, həmçinin bazardakı bərabərsizliyi aradan qaldırmaq üçün ticarətə dəstək vermək çərçivəsində kredit və zəminliklə təmin etməklə yerli banklara özünün ticarət maliyyə proqramı vasitəsilə yardım göstərdi. AİB 2001-ci ildən 2012-ci ilə qədər 13 layihə üzrə texniki məsləhət dəstəyi və 14 layihə üzrə texniki hazırlıq dəstəyinin göstərilməsinin maliyyələşdirilməsinə 14,3 milyon ABŞ dolları dəyərində qrant ayırmışdır.

Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF)

Azərbaycan 1995 və 2005-ci illər ərzində bir neçə məsələ ilə bağlı öz iqtisadi proqramlarına dəstək göstərmək üçün Fondan borc almışdır. 2005-ci ilin sonundan etibarən BVF ilə əlaqələr dövlətin iqtisadi siyasətinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsini təkmilləşdirməsi məqsədilə ölkənin potensialının artırılması üçün texniki dəstək göstərmək, iqtisadi və maliyyə göstəricilərini təyin etmək və iqtisadi maliyyə siyasətlərini müzakirə etmək üçün illik Konsultasiyanın IV Maddəsinə uyğun olaraq standart müşahidə ilə nəticələnir.

2013-cü il üzrə Konsultasiyanın IV Maddəsi BVF-nin İdarə Heyəti tərəfindən may ayının 3-də qəbul edilmişdir. İcraçı Direktorlar Azərbaycanın xarici qeyri-stabilliklərə qarşı güclü buferinin olduğunu qeyd etməklə yanaşı, hakimiyyət strukturlarını iqtisadi siyasət kursunu qaydaya salmağa və makroiqtisadi siyasət çərçivəsini gücləndirməyə, riskləri azaltmağa və uzunmüddətli ekspansionizm siyasətindən makroiqtisadi stabilliyə keçməyə həvəsləndirmişdir. Direktorlar həmçinin qeyd etmişlər ki, dünyadakı ən yaxşı təcrübələrə uyğun olaraq nizamlı bank kapitallaşdırılması prosesini, nəzarətedici təminatların gücləndirilməsini və daha böyük bank üçün dayanıqlı biznes modelinin işlənilib hazırlanmasını təmin etmək maliyyə sektorunun stabilliyini qorumaq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Son 3 il ərzində BVF-nin Azərbaycanda texniki yardım fəaliyyətləri pul-kredit və mübadilə kursu siyasəti, Çirkli Pulların Yuyulması/Terrorçuluğun Maliyyələşdirilməsinə Qarşı Mübarizə qanunvericiliyi, büdcənin və borcun idarə edilməsi, pensiya islahatları, bank nəzarəti və makro-statistika kimi məsələlərə istiqamətlənmişdir. Yüksək dövlət rəsmiləri, həmçinin BVF İnstitutunda makro-maliyyə analizi və pul-kredit siyasətinin aparılması üzrə keçirilən treninqlərdən də faydalanmışdır.

Dünya Bankı

Azərbaycanda Dünya Bankının maliyyələşməsi tarixən iki əsas sahə üzrə təmin edilmişdir: Nəqliyyat (48 faiz) və su və kanalizasiya (22 faiz). Əsaslı maliyyələşmə ilə təmin edilmiş digər sahələr, kənd təsərrüfatı və regionların inkişafı (9 faiz); dövlət qulluğu və qanun; sosial inkişaf və sosial müdafiə (5 faiz); enerji və dağ-mədən sənayesi (3%).

Dünya Bankının Proqramı Dövlət Tərəfdaşlıq Strategiyası FY11-14-lə həyata keçirilir və idarəetmənin korrupsiya ilə kəşşərək onu azaltması fonunda rəqabətə davamlı qeyri-neft iqtisadiyyatının yaradılması və sosial və bələdiyyə xidmətlərinin səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədini daşıyır. FY11-14 CPS İnkişaf Hesabatı (CPS PR) CPS strateji prioritetlərin uyğunluğunu qiymətləndirir və FY13-14 üçün Dünya Bankı Qrupunun proqramını təmizləyir. İnkişaf Hesabatı Hökumətin strateji baxışının iqtisadiyyatın diversifikasiyası və xidmətlərin göstərilməsinə yönəldiyini, eləcə də yaxşı idarəetməyə kökləndiyini təsdiq edir.

Dünya Bankına məxsus Kapital Banklarının Modernləşdirilməsi Proqramının Azərbaycanda kapital bazarlarının inkişafında mühüm rol oynaması gözlənilir. Bankın yönəldiyi 3 istiqamət bunlardır: (i) infrastrukturun müasirləşdirilməsi, (ii) treninqlərin keçirilməsi və (iii) qiymətli kağızların buraxılması üçün qanunvericiliyin

təkmilləşdirilməsi. Bu proqram Azərbaycanda kapital bazarlarının artırılmasına istiqamətlənmiş dövlət proqramı ilə uyğunluq təşkil edir.

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK)

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası 69 layihə üzrə 409 milyon ABŞ dolları dəyərində sərmayə qoymuş və digər kreditorlardan 73 milyon ABŞ dolları dəyərində kredit sərbəst etmişdir. BMK-nın öhdəliklərinin hər şeydən əvvəl lizinq, kiçik və orta müəssisələr, ticarətin və mənzillərin maliyyələşdirilməsi üzrə olmasına baxmayaraq, BMK həmçinin neft və qaz, içki, mehmanxana və pərakəndə satış sektorlarına da sərmayə qoymuşdur. BMK maliyyə sektorunda risklərin idarə olunması, korporativ idarəetmə, investisiya mühiti kimi sahələrdə (sahibkarlığın qeydiyyatdan keçməsi üçün bir pəncərə sistemi; Biznes İcazələri və Lisenziyaları Portalı; Azərbaycanda kiçik və orta müəssisələr üçün onlayn portal; layihə yoxlamaları haqqında qanun) özəl sektorun inkişafına yönəldilmiş tövsiyə xarakterli layihələri həyata keçirib.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu (ARDNF), Azərbaycanın suveren ehtiyatlar fondu BMK-nın Aktivlərin İdarəetmə Şirkəti tərəfindən idarə olunan fondlara 350 milyon ABŞ dolları həcmində vəsait ayırmışdır. Bunun 200 milyon ABŞ dolları BMK ilə birlikdə yeni yaranan bazarlarda infrastruktur layihələrinə sərmayə qoyan BMK Qlobal İnfrastruktur Fonduna, 50 milyon ABŞ dolları iqlim məsələlərinin effektiv həlli və bərpa olunan enerji məsələlərinə həsr olunmuş layihələrin və fondların stimullaşdırılması üçün yaradılmış BMK-nın Katalizator Fonduna, 100 milyon ABŞ dolları isə BMK ilə birlikdə Afrika, Latin Amerikasası və Karib bölgəsində kapital şəkilli layihələrə sərmayə qoyan BMK Afrika, Latin Amerikasası və Karib Fonduna ayrılmışdır. .

ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi

ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin Azərbaycanda İqtisadi İnkişaf Proqramı qeyri-neft iqtisadiyyatına yönəlmişdir və bir sıra sahələrdə AYİB-in məqsədləri ilə qismən üst-üstə düşür. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sektorunda hədəflənən dəyər zəncirini təkmilləşdirmək, daha şəffaf, liberallaşdırılmış ticarət mühiti yaratmaq, yerli sahibkarlığı inkişaf etdirmək məqsədilə Azərbaycanın Rəqabət Qabiliyyəti və Ticarət layihəsi işlənib hazırlanmışdır. ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi xüsusilə də kənd təsərrüfatı sektoruna və kiçik və orta müəssisələrə kredit verilməsinə yardım göstərmək üçün AYİB-in 3 tərəfdaş bankına da dəstək verir.

KfW

KfW bankı Azərbaycanda 1995-ci ildən etibarən fəaliyyət göstərir. Bugünə qədər ümumi portfel həcmi aşağıda göstərilən sahələr üzrə 594 milyon Avro təşkil edir: Bələdiyyə infrastrukturunu (50%), enerji və nəqliyyat (34%), maliyyə sektoru (14%) və təbii resursların qorunması və idarə olunması (11%). Maliyyə sektorunda KfW kiçik və orta ölçülü müəssisələrin yenidən maliyyələşdirilməsini həyata keçirir, yerli banklara mikro, kiçik və orta müəssisələrin maliyyələşdirilməsi üçün vəsait ayırmaqla Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun yaradılmasına çalışır. Kənd təsərrüfatının təşviqində KfW çox aktivdir, bu sahəyə Bank 85 milyon Avro sərmayə yatırmışdır. KfW Azərbaycanın İmişli, Gəncə, Şəki kimi regionlarında su sistemlərinin reabilitasiyasını da maliyyələşdirir.

İsveçrənin İqtisadi Məsələlər üzrə Dövlət Katibliyi (SECO)

İsveçin Azərbaycan Respublikasına rəsmi inkişaf yardımı 2013-2016-cı illərdə təxminən 29 milyon İsveç frankı təşkil edəcək. Yeni İsveç Əməkdaşlıq Strategiyası bir neçə İsveç dövlət təşkilatının öz əsas sərəfəsi daxilində töhfəsini verdiyi üç birinci növbəli sahə müəyyən etmişdir.

İsveçrə İqtisadi İnkişaf və Məşğulluq sahəsi daxilində əsas diqqətini biznes mühitinin təkmilləşdirilməsinə, daha güclü maliyyə sektorunun yaradılmasına yönəldəcək və sahibkarlıq bacarıqlarının zənginləşdirilməsini dəstəkləyəcək. İdarəçilik və İctimai Xidmətlər sahəsində İsveçrə yüksək keyfiyyətli ictimai xidmətləri təbliğ etmək üçün kommunal xidmətlər üzrə şirkətlərin mərkəzləşmiş fəaliyyətini ləğv etmək və idarəçilik imkanlarını artırmaq üçün yardım göstərəcək, o cümlədən fiziki infrastrukturun tikilməsinə öz töhfəsini verəcək. Bundan əlavə, İsveç yardımı diqqətini ictimai maliyyə rəhbərliyi və iqtisadi siyasətləri gücləndirməyə yönəldəcək. Münaqişənin dəyişdirilməsi sahəsində görülən işləri artırmaq məqsədilə yaradılmış İnsanların Təhlükəsizliyi və Mühafizəsi bölməsində yüksək səviyyəli diplomatik təşəbbüslər yerli səviyyədə sülhün təmini təsbitləri ilə birləşdiriləcək.

2001-ci ildən bu günə qədər İsveçrə hökuməti Azərbaycan Respublikası ilə ikitərəfli inkişaf və əməkdaşlıq proqramına 85 milyon İsveç frankından çox sərmayə qoymuşdur. Bu vəsaitlər Dünya Bankının, BMK, KfW, BfW və digər BMT tərəfindən idarə edilən kənd sahələrinin inkişafı, makroiqtisadi siyasətin dəstəyi və qeyri-neft özəl sektorun inkişafı sahələrində müdaxilə və layihələrə yönəldilmiş geri ödənməyən qrantlar kimi verilmişdir.

4.3. Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlıq

Avropa İttifaqı əsas diqqətini enerji, hüquqşünaslıq, kənd təsərrüfatı və kənd yerlərinin inkişafına yönəlmiş dörd büdcə dəstəyi əməliyyatı ilə Azərbaycan hökumətinə texniki yardım göstərmişdir. Texniki yardım və tvinninq layihələri Aİ standartlarına və qabaqcıl təcrübələrə yaxınlaşma ilə əlaqədar bir çox digər sektorlara diqqət yönəldir. Qonşuluğa İnvestisiya Siyasəti vasitəsilə Avropa Komissiyası AYİB-in Regional Yolların Reabilitasiyası Proqramı ilə əlaqədar işlərin həyata keçirilməsi və tövsiyə xarakterli işlərin görülməsi məqsədilə qrant ayırmışdır, həmçinin o, Azərbaycan ərazisində Kiçik Biznesə Dəstək (KBD) fəaliyyətlərinə yardım göstərən əsas donorlardan biridir.

Yeni 2014-2017-ci illərdə Aİ-nin çox-maliyyəli çərçivə daxilində əsas diqqət verilən məsələlərdən biri kənd ərazilərinin inkişafıdır. AYİB bu sahədə öz proqramının, xüsusilə də Azərbaycanda regionların və kəndlərin inkişafı üzrə olan yerli təşəbbüslərin təşviq edilməsini nəzərdə tutan proqramının həyata keçirilməsi üçün AİB və digər inkişaf tərəfdaşları ilə əməkdaşlıq etməyə çalışmalıdır. 2011-2013-cü illər üçün AB İkitərəfli Təyinatı 122.5 milyon Avro təşkil etmişdir ki, yardımın əksəriyyəti Dövlət təşkilatları, Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Vasitəsi (AQTV) vasitəsilə həyata keçirilmişdir.

AİB

2013-cü ilin avqust ayında Avropa İnvestisiya Bankı Azərbaycan hökuməti ilə investisiya fəaliyyətlərinin başlanılması üzrə Çərçivə Müqaviləsi imzaladı. AİB “Azərenerji”nin AYİB-in ayırdığı kreditlər hesabına reabilitasiya olunmuş “Azdres” istilik elektrik stansiyasından AYİB-AİB Çoxtərəfli Karbon Kreditləri Fondu (ÇKKF) vasitəsilə karbon kreditləri almaqla AYİB vasitəsilə enerji sektoruna aid olan layihələrdən birində iştiraka cəlb olunmuşdur.

ƏLAVƏ 1 - SİYASİ QİYMƏTLƏNDİRMƏ

Azərbaycan Bankın təsis edilməsi haqqında Sazişin 1-ci Maddəsində nəzərdə tutulan çoxpartiyalı demokratiya, plüralizm və bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə tərəfdar çıxır. Bu prinsiplərin daha davamlı şəkildə tətbiq olunması siyasi məsuliyyətliliyi artırır, qanunun aliliyini gücləndirir və ölkənin digər problemlərini həll etməsinə yardım edə bilər.

Strategiya dövründə ölkənin siyasi sistemi xüsusi diqqətin prezidentlik üzərində cəmləşdirilməsi ilə mərkəzləşdirilmiş şəkildə fəaliyyət göstərməyə davam etdi. Müxalifət partiyaları da daxil olmaqla ölkədə çoxlu siyasi partiyalar vardır və ölkə mükəmməl siyasi plüralizm formalaşdırma cəhdlərini davam etdirir. Məhkəmə və qanunverici hakimiyyət güclü icraedici hakimiyyəti kifayət qədər balanslaşdırma bilmir. Hakimiyyət strukturları tərəfindən də qəbul olunduğu kimi, korrupsiya ciddi problem olaraq qalır və korrupsiya ilə mübarizə onlar üçün əsas məsələ olaraq qalır.

ATƏT-in beynəlxalq müşahidəçilərinə görə, 2010-cu ildə keçirilmiş son parlament seçkiləri sakit mühitdə və müxalifət partiyalarının iştirakı ilə təşkil olunsada ATƏT-in demokratik seçkilərlə bağlı bir sıra standartlarına cavab verməmişdir. Növbəti Prezident seçkiləri 2013-cü ilin oktyabr ayında keçiriləcək və ATƏT-in Demokratik qurumlar və insan hüquqları idarəsinin müşahidə missiyası tərəfindən müşahidə olunacaq.

Ermənistanla olan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Fransa, Rusiya və Amerika Birləşmiş Ştatlarının həmsədr olduğu ATƏT-in Minsk Qrupu tərəfindən beynəlxalq vasitəçilik səylərinə baxmayaraq hələ də həll olunmamışdır.

BMT-nin, ATƏT-in və Avropa Şurasının üzvü olan Azərbaycan ona verilmiş bir sıra öhdəliklərə əməl etməyi öz üzərinə götürmüşdür. Ölkənin bu öhdəliklərə əməl etməsi müvafiq qurumlar tərəfindən sistemik şəkildə müşahidə olunur və qiymətləndirmənin əsasını təşkil edən inkişaf və seçki müşahidəçiliyi hesabatlarında dərc olunur. Azərbaycan qanunlarının Avropa Şurası standartları ilə uyğunluq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün Demokratiya üzrə Avropa Komissiyasının Qanunla (Venesiya Komissiyası) apardığı hüquqi yoxlamalardan istifadə olunmuşdur.

Azərbaycanın Avropa Şurasında üzvlüyü Avropa Qonşuluq Siyasəti üzrə Tədbirlər Planı ilə ölkə üzərinə qoyulmuş öhdəliklər Azərbaycanı Avropa demokratik dəyərlərinə olan öhdəliklərini nümayiş etdirməyə imkan yaradan platforma ilə təmin edir və ölkənin hüquqi çərçivəsini Avropa standartları ilə uzlaşdırır. 2013-cü il, 20 mart tarixində dərc edilmiş sonuncu AQS inkişaf hesabatında bildirilirdi ki, “keçmişə nisbətən inkişafın əldə olunmasına baxmayaraq, Azərbaycanın məhkəmə sisteminin müstəqilliyi, insan haqları və fundamental azadlıqlar, seçki prosesləri də daxil olmaqla demokratiya ilə bağlı öhdəlikləri təmin etmək üçün cəhdlərini davam etdirməsinə ehtiyac var”.⁴

⁴ İnkişaf ünsürləri “İnsan Hüquqları üzrə Tədbirlər Planı, davamlı məhkəmə islahatı və dağıntı və məcburi köçürmə probleminə ünvanlanan bir sıra tədbirlərin icrasına başlanması” kimi müəyyənləşdirilmişdir, AQS Ölkələrinin Əldə Olunmuş Nəticələr Barədə 2012-ci il Hesabatı – Azərbaycan, Brüssel, 20 mart 2013-cü il, Memorandum, Avropa Komissiyası, səh. 4

⁴AQS Ölkələrinin Əldə Olunmuş Nəticələr Barədə 2012-ci il Hesabatı – Azərbaycan, Brüssel, 20 mart, 2013-cü il, Memorandum, Avropa Komissiyası, səh. 1

Bununla yanaşı, digər müşahidələr mülki və siyasi hüquqlar sahəsində beynəlxalq müqavilələrlə götürülmüş öhdəliklərin davamlı olaraq həyata keçirilməsi, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyi, diffamasiyanın dekriminallaşdırılması, fikir azadlığı, toplaşmaq azadlığı kimi sahələrin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac duyulduğunu bildirmişlər.

Nümayəndəli və məsul hökumət

Azad, ədalətli və rəqabətli seçkilər

Konstitusiyaya universal səsvermə hüququ ilə hökumətin demokratikliyini təmin edir. Ümumi seçkilər müntəzəm olaraq keçirilir.

Azərbaycanın 1991-ci ildə müstəqillik əldə etməsindən indiyə qədər beynəlxalq müşahidəçi missiyalar Avropa İnsan Haqları Məhkəməsinin 2005-ci ildə keçirilmiş parlament seçkiləri üzrə 35 işdən 7 iş barədə verdiyi qərarlarla da təsdiq olunduğu kimi ölkənin seçki proseslərində qüsurlar aşkarlamışlar. 2010-cu ildə keçirilən parlament səs verməsi ilə bağlı qaldırılan məsələlər hələ də məhkəmədədir. Məhkəmənin mühakiməsinə verilmiş qüsurlar seçki komissiyasının təşkili, namizədlərin qeydiyyatdan keçməsi və şikayət və müraciət prosedurları ilə bağlı olmuşdur.⁵

2010-cu ildə keçirilmiş Parlament seçkiləri ATƏT-in Demokratik qurumlar və insan hüquqları üzrə idarəsi tərəfindən müşahidə edilmişdir. ATƏT-in Demokratik qurumlar və insan hüquqları üzrə idarəsinin Seçki Müşahidəsi Missiyasının son hesabatına əsasən, seçkilər bütün müxalifət partiyalarının iştirak etməsi və sakit atmosferdə keçirilməsi ilə xarakterizə edilsə də, “bu seçkilərin keçirilməsi ümumilikdə ölkənin demokratik inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edən nəticələrin əldə olunması baxımından kifayət etmirdi” və “Ümumilikdə bu seçkilər Azərbaycanın yerli qanunvericiliyinin mühüm elementləri və ATƏT-in verdiyi bir sıra öhdəliklərin tələblərinə cavab vermirdi”.⁶

Azərbaycanda Parlament seçkiləri majoritar sistem əsasında keçirilirdi, Milli Məclis üzvləri 5 illik dövr üçün 125 tək mandatlı seçki dairələri üzrə seçilirdi. Seçkilər üçün əsas qanunvericilik Konstitusiyadan və Seçki Məcəlləsindən (sonuncu dəfə 2010-cu ildə dəyişikliklər edilmişdir) ibarətdir. Bu istiqamətdə hüquqi çərçivəyə həmçinin, Sərbəst Toplaşmaq haqqında Qanun (2008), Radio və Televiziya Yayımaları haqqında Qanun, Mülki Məcəllə, eləcə də Cinayət Məcəlləsinin və İnzibati Xətalər Məcəlləsinin uyğun maddələri daxildir.⁷

Qəbul edilməsindən bu vaxta qədər Seçki Məcəlləsinə bir neçə dəfə dəyişikliklər edilmişdir. Seçki Məcəlləsinə 2010-cu ilin iyun ayında edilmiş son dəyişikliklərlə rəsmi kampaniya müddəti qısaltılmış, beləliklə də namizədlərin təşviqat üçün

---

⁵ Azərbaycan tərəfindən öhdəliklərin və təəhhüdlərin yerinə yetirilməsi, Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Qətnaməsi 1917 (2013), səh.2

⁶ ATƏT/DTİHB/SMM 2010-cu il Parlament Seçkiləri, Yekun Hesabat, səh.2

⁷ Beynəlxalq Seçkiləri Müşahidə Missiyası, Azərbaycan Respublikası – Prezident Seçkiləri, 9 oktyabr 2013-cü il, İlk aşkar edilmiş faktlar və nəticələr, səh.1.

imkanları məhdudlaşdırılmışdır⁸. Bu dəyişikliklər Venesiya Komissiyasının bəzi tövsiyələri ilə uyğunluq təşkil etsə də, Komissiyanın seçki kampaniyalarının təşkili ilə bağlı tövsiyələri ilə uzlaşmır. Azərbaycanda geniş KİV olsa da, ATƏT/DTHİB Beynəlxalq Seçkiləri Müşahidə Missiyası və ATƏT PA tərəfindən müəyyən edildiyi kimi, seçicilərin alternativ görüşlərə dair məlumat alması məhdudlaşır⁹.

Güç bölgüsü, effektiv yoxlama və balans

Konstitusiyaya əsasən, Azərbaycan Respublikasında prezidentli idarəetmə forması qüvvədədir və prezident qanunverici və məhkəmə hakimiyyəti üzərində əsaslı təsir qüvvəsinə malikdir.

Prezident İlham Əliyev 2003-cü ilin oktyabr ayından hakimiyyətdədir. Hakimiyyətə gəldikdən bəri Prezident Əliyev öz siyasi hakimiyyətini əsaslı şəkildə möhkəmləndirmişdir. 2008-ci ildə o, ikinci dəfə beş illik müddətə prezident seçilmişdir və 2013-cü ilin oktyabr ayında keçiriləcək növbəti prezident seçkilərində namizədliyini irəli sürəcək. 2008-ci ildə keçirilmiş seçkilər ATƏT-in bütün tövsiyələrinə cavab vermədi, lakin demokratik seçkilərin keçirilməsi üzrə beynəlxalq standartlara cavab verilməsi istiqamətində əhəmiyyətli irəliləyişlərə nail olunmuşdu. Seçkilər dinc şəraitdə keçirildi, lakin sağlam rəqabət yox idi və parlaq siyasi müzakirələr təşkil olunmadı. Çatışmazlıqlara baxmayaraq, AŞPA-nın xüsusi komitəsi bildirdi ki, seçkilər ölkə seçicilərinin arzu və istəklərini əks etdirir.

Qanunverici hakimiyyət Milli Məclisə məxsusdur. MM beş il üzrə 125 üzvdən ibarət olan bir palatalı qurumdur. Prezidentin Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) qanunvericilikdə və siyasi sistemdə hakim mövqə tutur. Parlament siyasi müzakirələrin təşkil olunması baxımından forum və güclü icraedici hakimiyyəti balanslaşdırma biləcək bir qurum kimi inkişaf edir .

Seçkili rəsmilər tərəfindən idarə olunan effektiv hakimiyyət

Azərbaycanın seçkili rəsmilərinin heç bir məhdudiyyət olmadan idarə etmək üçün effektiv gücləri var. Silahlı qüvvələr mülki nəzarət altındadır və ölkənin siyasi qərarlar qəbul etmə prosesində həlledici rol oynamır. Ölkədə böyük sahibkarların əhəmiyyətli rol oynamasına baxmayaraq, onların seçkili rəsmilərə təsir göstərə biləcək dərəcədə çoxlu gücləri yoxdur.

Vətəndaş cəmiyyəti, informasiya vasitələri və iştirak

Vətəndaş Cəmiyyətinin miqyası və müstəqilliyi

Azərbaycanda Vətəndaş Cəmiyyəti Təşkilatı sektoru qeydiyyatdan keçmiş və fəaliyyət göstərən 3000 QHT ilə təmsil olunur. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının böyük əksəriyyəti xarici səfirliklər tərəfindən təmin olunan qrantlar da daxil olmaqla, beynəlxalq donorların maliyyələşdirməsindən asılıdır.

---

⁸ Avropa Şurasının Parlament Assambleyası, 10/10/2013/Seçkiləri müşahidə, Azərbaycanda Prezident seçkiləri: AŞPA və AP nümayəndələrinin birgə bəyanatı.

⁹ ATƏT/DTHİB/SMM 2010-cu il Parlament Seçkiləri, Yekun Hesabat, səh.2

Sonuncu Universal Dövrü İcmal - 2013 dövründə vətəndaş cəmiyyəti qrupları ölkədə fəallar üçün çətin mühitin olduğu barədə narahatlıqlarını ifadə etdilər. 2013-cü ilin fevralında Parlament QHT-lər haqqında Qanun, Qrantlar haqqında Qanun və İnzibati Xətalər Məcəlləsi də daxil olmaqla yerli və beynəlxalq vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının fəaliyyətinin tənzimləndiyi qanunlara edilmiş dəyişiklikləri qəbul etdi. Dəyişikliklər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarından onların benefisiarlarının kim olması barədə məlumatları açıqlamağı tələb edir. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün narahatlıq doğuran məsələ 200 AZN-dən artıq miqdarda vəsait vermək istəyən donorlarla müqavilə bağlanmasının tələb olunduğu dəyişikliklərin qəbul edilməsidir, bu dəyişikliklərlə həmçinin kimliyini anonim saxlamaq istəyən donorların nağd vəsait şəklində yardım vermək imkanları məhdudlaşır. Yerli və beynəlxalq QHT-lərin qeydiyyatdan keçmə prosedurları zəif olaraq qalır.¹⁰

Senzurasız işləyən müstəqil plüralist media

Mətbuat və söz azadlığı Konstitusiyada əks olunmuşdur və qanunla təmin olunur. Qanun, xüsusilə də, mətbuat senzurasını qadağan edir.

Azərbaycanın müstəqillik qazanmasından indiyə qədər ölkə mətbuatı dövlət tərəfindən idarə olunan sistemdən çox çeşidli mətbuat buraxılışlarının olduğu, həm dövlətə məxsus olan, həm də özəl bölməyə aid olan bir sistemə transformasiya edilmişdir. Yeni mətbuat qanunları və qeydiyyatdan keçmə prosedurları qəbul edilmişdir.

Ölkədə geniş mətbuat kütləsinin fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, hökumətin mətbuatda dərc olunan məlumatların məzmununa nəzarət etmək imkanları var. ATƏT-in Mətbuat Azadlığı üzrə Nümayəndəsinə və beynəlxalq cəmiyyətin nümayəndələrinə görə, ümumi mətbuat mühiti müstəqil plüralist mətbuat üzrə beynəlxalq standartlara cavab vermir.¹¹ Hökumət kriminal diffamasiyanın istifadəsinin sona çatmasına və öz düşüncələrini ifadə etdiklərinə görə azadlıqlarından məhrum olunan jurnalistlərin və bloqerlərin azadlığa buraxılmasına həvəsləndirilmişdir.¹²

Vətəndaş və siyasi iştirakın çoxsaylı kanalları

Qanunla hökumət vətəndaşları onlara təsir edə biləcək siyasət və məsələlər barədə informasiya ilə təmin etməlidir. Lakin təcrübədə dövlət qurumlarının rəsmi internet səhifələri məzmun nöqtəyi-nəzərindən zəifdir və informasiya müntəzəm olaraq yenilənmir.

Siyasi partiyaları formalaşdırmaq azadlığı və təşkilatlanmış müxalifətin mövcudluğu

¹⁰ENP Ölkənin inkişafı hesabatı 2012 - Azərbaycan, Brüssel, 20 mart 2013, Bildiriş, Avropa Komissiyası, səh. 5

¹¹Daimi Şuraya Müntəzəm Hesabat, 13 iyun 2013-cü il, ATƏT, Media Azadlığı Nümayəndəsi, Miyatoviç, səh.4-6

¹²Azərbaycanda söz azadlığının gücləndirilməsi, Avropa Komissiyası tərəfindən media azadlığı üzrə Birgə Bəyanat, Avropa Şurası və Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT), Brüssel, 9 noyabr 2012-ci il

Azərbaycanda 50-dən çox qeydiyyatdan keçmiş partiya vardır və hakim Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) bütün siyasi sistemdə və qanunvericilikdə hakimlik etməyə davam edir.

2012-ci ilin aprel ayında Milli Məclis Siyasi Partiyalar haqqında Qanuna dəyişikliklər edilməsi barədə qərar qəbul etdi, qərarla siyasi partiyaların maliyyələşdirilməsi qaydaları aydınlaşdırıldı və özəl yardımların açıqlanması üzrə yeni qaydalar hazırlandı. Yeni qanun Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası tərəfindən bütövlükdə bəyənilmişdir.

Siyasi müxalifət mövcuddur və təşkilatlanmışdır, lakin prezidentə güclü problem yaratmaq gücündə deyil. Bu 2013-cü ilin oktyabr ayında keçirilən son prezident seçkilərində aydın şəkildə görüldü. .

Qanunun aliliyi və ədalətin əldə olunması mümkünlüyü

Qanunun Aliliyi

Konstitusiyaya ölkənin ali qanunudur və bütün siyasi güclər tərəfindən qəbul olunmuşdur. Qanunvericilikdə ədalətli məhkəmə hüququnun öz əksini tapmasına baxmayaraq, ittihamçının böyük səlahiyyətlərinin olması və məhkəmə hakimiyyətinin çatışmazlığı bu hüququn həyata keçirilməsinə təsir göstərir.

Məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyi

Demokratik institutların Avropa standartlarına uyğun şəkildə fəaliyyət göstərməsi nöqtəyi-nəzərdən əhəmiyyətli olan bir sıra sahələrdə qanunverici çərçivənin yaradılmasında bir çox inkişafa nail olunmuşdur. Xüsusilə, Məhkəmə Hüquq Şurasının yaradılması ölkənin məhkəmə sistemindəki islahatlarında mühüm addım kimi qəbul edildi. Yenicə qəbul edilmiş hüquqi aktlarda hakimlərin işə qəbul edilməsi ilə bağlı yenilənmiş prosedurlar və korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında qanuna dəyişikliklər öz əksini tapmış, eləcə də korrupsiyanın kriminallaşdırılması nöqtəyi-nəzərdən Cinayət Məcəlləsinə dəyişikliklər edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bu nailiyyətlərə baxmayaraq, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin çatışmazlığı ədalətli məhkəməni çətinləşdirərək ciddi problem kimi geniş şəkildə müzakirə edilmişdir. Hakimiyyətin icraedici qanadı məhkəmə hakimiyyətinə təsir göstərməyə çalışır.

Hökumət və vətəndaşlar qanun qarşısında bərabərdir.

Konstitusiyaya bütün vətəndaşların qanun qarşısında bərabərliyini təmin edir. Hakimiyyət orqanlarının insan hüquqlarından sui-istifadə etməsi ehtimal edilən məmurları məhkəməyə cəlb etməməsi səbəbindən cəzasızlıq problem olaraq qalmaqda davam edir.

Korrupsiyanın qarşısının alınması üçün səmərəli siyasətlər və institutlar

Hakimiyyət strukturları tərəfindən də qəbul olunduğu kimi, korrupsiya ilə mübarizə əsas çətinlik olaraq qalır. O bütün cəmiyyətə təsir göstərir və ölkədə sahibkarlığın

inkışafı və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə mənfi təsir göstərir. “Transparency International” təşkilatının 2013-cü il üzrə sonuncu Korrupsiyanın Qavranması İndeksində əsasən, Azərbaycan 177 ölkə arasında 127-ci yerdə qərarlaşıb.

Hakimiyyət orqanları 2012-2015-ci illər üçün anti-korrupsiya üzrə Fəaliyyət Planını qəbul edilmişdir. Korrupsiyanın cilovlanması üçün hökumət tərəfindən işlənilib hazırlanmış bu plan, digər təşəbbüslər və alətlərin nəticələrini hələ gözləmək lazımdır. Azərbaycan kimi resurslarla zəngin olan ölkədə gəlirlər barədə hesabat verilməsi korrupsiyaya qarşı mübarizə aparmaq baxımından həyati əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan ölkənin göstəriciləri yaxşıdır. Azərbaycan 5 illik müddət üçün yenidən qiymətləndirilməklə 2009-cu ildə Mədən Sənayesində Şəffaflıq Təşəbbüsünə (MSŞT) uyğun ölkə kimi təqdim olunmuşdur.

Bu tədbirlərə baxmayaraq, korrupsiya ciddi çətinlik olaraq qalır və praktikada anti-korrupsiya qanunvericiliyinin işləmə prosedurlarını təmin etmək istiqamətində işləri artırmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Korrupsiya Öleyhinə Dövlətlər Qrupu (KƏDQ) tərəfindən 2013-cü ilin yanvar ayında nəşr edilmiş Üçüncü Dövr Qiymətləndirmə Hesabatında bildirilmişdir ki, Azərbaycan ona verilmiş tövsiyələrdən 17-sini həyata keçirmiş, qrup tərəfindən verilmiş tövsiyələrin həyata keçirilməsinin təkmilləşdirilməsi üçün zəruri şəraitdən imtina etmişdir.¹³

Vətəndaş hüquqları və siyasi hüquqlar

Söz, informasiya, din, vicdan, hərəkət, assosiasiya, yığıncaq və özəl mülkiyyət azadlığı

BMT-nin, Avropa Şurasının və ATƏT-in üzvü olan Azərbaycan vətəndaş hüquqları və siyasi hüquqların qorunması sahəsində mühüm beynəlxalq müqavilələri və Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) fundamental konvensiyalarını ratifikasiya etməklə bu hüquqların qorunması üçün güclü hüquqi baza formalaşdırmışdır. Lakin ixtisaslaşmış yerli və beynəlxalq müşahidəçilərə əsasən, bu öhdəliklərin həyata keçirilməsi səviyyəsi aşağıdır.

İnsan hüquqları sahəsində Azərbaycanın hesabatının son qiymətləndirilməsi 2013-cü ilin aprel ayında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Universal Dövrü İcmalı çərçivəsində aparılmışdır. İcmalın nəticələri üzrə son hesabat 2013-cü ilin iyul ayında qəbul edilmişdir. Universal Dövrü İcmalın (UDİ) rəsmi statistikasına əsasən, Azərbaycanın 2009-cu il üzrə Universal Dövrü İcmalı üçün üç əsas tövsiyə müəyyənləşdirilmişdir. Bunlar uşaq hüquqları, mətbuat azadlığı və qadınların hüquqlarıdır. Sonuncu icmal üçün statistika hələ hazır deyil, lakin əsas tövsiyələr aşağıdakılara aiddir: Uşaq hüququ və qadınların hüquqları; vətəndaş cəmiyyət təşkilatlarının təkmilləşdirilməsi; hüquqi islahatların həyata keçirilməsi və söz azadlığının təmin olunması.¹⁴

Söz azadlığı və toplaşmaq azadlığı xüsusi diqqət tələb edən sahələr kimi tanınır. Keçən il hökumətin bir necə dinc nümayiş keçirilməsinə icazə verməsinə baxmayaraq, icazə verilmiş nümayişlərin Bakının mərkəzindən uzaqda keçirilməsi təmin olunmuşdur. Siyasi etirazlarla bağlı müraciətlərə yol verilməməsi və icazəsiz

¹³Azərbaycan üzrə Uyğunluq Hesabatı, Üçüncü Qiymətləndirmə Mərhələsi, Korrupsiyaya qarşı Dövlətlər Qrupu, 8 yanvar, 2013-cü il səh.17

¹⁴Birləşmiş Millətlərin Universal Dövrü İcmalı (UDİ), İşçi Qrupun Universal Dövrü İcmal (Azərbaycan) üzrə Hesabat Layihəsi, 5 iyul, 2013-cü il

etirazların məcburi şəkildə dağıdılması ilə bağlı məlumatlar verilmişdir. Hakimiyyət strukturlarına Bakı şəhərinin mərkəzində təhlükəsizlik tələblərinə uyğun və həm təşkilatçılar, həm də hakimiyyət strukturları tərəfindən qarşılıqlı şəkildə qəbul edilən etiraz aksiyalarının güzəştli həllinin tapılması ilə bağlı təkliflər irəli sürülmüşdür.¹⁵

Qanunvericiliyə edilən sonuncu dəyişikliklərin konstitusiyanın təminat verdiyi söz azadlığını məhdudlaşdırmaq potensialı vardır. Böhtan və təhqir terminlərinin izahının genişləndirilməsi məqsədilə 2013-cü ilin iyun ayında Cinayət Məcəlləsinin 147-ci və 148-ci maddələrinə düzəliş edilmişdir. Düzəlişə əsasən internetdə böhtan xarakterli fikirlər irəli sürən internet fəalçılarının üzərinə cinayət öhdəliyi qoymaq mümkün olmuşdur.

Qanun Azərbaycanın diffamasiyanın dekriminallaşdırılmasına dair öhdəlikləri və təəhhüdlərinə zidd çıxır. Azərbaycanın 2011-ci ildə təsdiq edilən insan hüquqları üzrə Milli Fəaliyyət Planı böhtanın dekriminallaşdırılmasını nəzərdə tuturdu və 2012-ci ildə hakimiyyət strukturları diffamasiyaya qarşı müdafiə üzrə yeni qanunun tərtib olunmasına dəstək göstərilməsi ilə bağlı Avropa Şurasının Venesiya Komissiyasına müraciət etmişdir.

Buna baxmayaraq, təhqir və ya böhtan hallarında mülki hüquqi müdafiə vasitələrinin tətbiqi istiqamətində getmək əvəzinə qanun cinayət öhdəliyi və diffamasiyanın əhatə dairəsini genişləndirmişdir. Aİ, Avropa Şurası və ATƏT son dəyişikliklərlə bağlı üzdüyünü və ciddi narahatlığını ifadə etmişdir.¹⁶

Əvvəllər əksər dini qruplar hökumət müdaxiləsi olmadan ictimai şəkildə dini ibadətə məşğul ola bilirdilər. Dini azadlıqla bağlı UDİ-nin tövsiyələrini qəbul etməsinə baxmayaraq, dini icmaların yenidən qeydiyyatdan keçməsinə tələb etməklə və icazəsiz fəaliyyətlər üzrə cərimələrin artırılması ilə dini fəaliyyətlərlə bağlı sərt qaydalar irəli sürülmüşdür.¹⁷

Azərbaycanda şəxsi əmlaka hörmət edilsə də torpaq və ev mənzil kimi mülklərin satışı, qeydiyyatı və istifadəsində hələ də əngəllər vardır. Dövlət rəsmiləri tez-tez əmlak hüquqlarına dair hüquqi proseslərə müdaxilə edir. Bakıda müsadirə və yenidənqurma prosedurları zamanı qanunauyğunsuzluqların olması ilə bağlı məlumatlar verilmişdir. Hakimiyyət strukturları müvafiq kompensasiya verməyə və qanunu pozanları məhkəməyə verməyə məcbur edilmişdir.¹⁸

Qadınlar, etnik və digər azlıqlarla bağlı siyasi fərdilik

Qanun irqi, cinsi, yararsızlıq, dil və ictimai status əsasında irqçiliyi ləğv edir. Buna baxmayaraq, qanun sistemli şəkildə tətbiq edilmədiyi ehtimalını verən hesabatlar vardır.

---

¹⁵Avropa Şurasının Parlament Assambleyası, Qərar 1917 (2013), Azərbaycan Tərəfindən öhdəliklərin və təəhhüdlərin yerinə yetirilməsi, səh. 4

¹⁶Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı və ATƏT-in media azadlığı nümayəndələri Azərbaycanı söz azadlığının məhdudlaşdırılmasından narahatdır, Press-Reliz, 6 iyun, 2013

¹⁷Birləşmiş Millətlərin Universal Dövrü İcmalı, İcmal Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən hazırlanmışdır, İşçi Qrup UDİ haqqında, 29 yanvar, 2013 səh.6

¹⁸Avropa Şurasının Parlament Assambleyası, Qərar 1917 (2013), Azərbaycan tərəfindən öhdəliklərin və təəhhüdlərin yerinə yetirilməsi, səh.2

2010-cu il parlament seçkilərində qadın namizədlərin, eləcə də seçilən qadınların sayı əvvəlki illə müqayisədə artmışdır (14-dən 20-yə). Buna baxmayaraq, hüquq-mühafizə, o cümlədən polis orqanlarında qadınların sayı çox aşağıdır.

Milli azlıqlarla bağlı məsələlər seçkilərdə əhəmiyyətli amil kimi nəzərə alınmamışdır. Milli azlıqların nümayəndələri bütün əsas siyasi partiyaların namizədləri arasında təmsil olunur. Hakimiyyət strukturlarına xüsusi ehtiyaclarının daha çox nəzərə alınması üçün azlıqların nümayəndələrindən ibarət olan milli məsləhətverici qurum yaratmaqla bağlı təklif irəli sürülmüşdür.

Təqib, təhdid və işgəncədən azad olma

Azərbaycan işgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzaya qarşı BMT Konvensiyasının imzalayan tərəfidir. Konstitusiya və Cinayət Məcəlləsi bu təcrübələri qadağan edir və buna görə on ilə qədər azadlıqdan məhrum etmə cəzası tətbiq edir. 2012-ci ilin may ayında parlament konstitusiya müddələrinin icrası və məhbusların etik davranışının təmin olunması üzrə qanun qəbul etdi. Buna baxmayaraq, insan hüquqları üzrə aparılan yoxlamalarda məhbusların işgəncə və təhqirlərə məruz qalması nümunələrinə dair hesabatlar yer tapmaqda davam edir.¹⁹

---

¹⁹Avropa Şurasının Parlament Assambleyası, Qərar 1917 (2013), Azərbaycan tərəfindən öhdəliklərin və təəhhüdlərin yerinə yetirilməsi, səh.4. İnsan hüquqları üzrə Ali Komissiya Ofisi, Hesabat İnsan hüquqları üzrə Şuranın 16/21 Qərarına Əlavənin 5-ci paragrafına uyğun hazırlanmışdır, Universal Müntəzəm Nəzərdən keçirmə üzrə BMT İş Qrupu, 11 fevral 2013, səh. 6

ƏLAVƏ 2 – KEÇİD PROBLEMLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Azərbaycan:Sektorlar üzrə keçid göstəriciləri

Sektorlar	Bazar strukturu	Bazar institutları
Korporativ sektorlar		
Aqrobiznes	Orta	Orta
Ümumi sənaye	Geniş	Geniş
Daşınmaz əmlak	Geniş	Geniş
Telekommunikasiya	Geniş	Geniş
Enerji		
Təbii sərvətlər	Geniş	Orta
Davamlı enerji	Geniş	Geniş
Elektrik enerjisi	Geniş	Geniş
İnfrastruktur		
Su və tullantı suyu	Geniş	Geniş
Şəhər nəqliyyatı	Geniş	Geniş
Yollar	Orta	Orta
Dəmir yolları	Orta	Geniş
Maliyyə sektoru		
Bankçılıq	Geniş	Geniş
Sığorta və maliyyə xidmətləri	Geniş	Orta
MKOM maliyyələşdirilməsi	Geniş	Geniş
Özəl kapital	Geniş	Geniş
Kapital bazarları	Geniş	Geniş

Mənbə:Keçid Hesabatı2012

Aqrobiznes

Bazar strukturu: *Orta*

Bazar təşkilatları: *Orta*

Əsas problemlər: (i) fermaçılıq və emalda məhsuldarlığın artırılması üçün dəyər zənciri ilə birgə daşınma və istehsal infrastrukturunun yaxşılaşdırılması; (ii) sektorun rəqabətliyinin artırılması üçün beynəlxalq ticarət üzərində bürokratik yükün azaldılması

ÜTT-ə qoşulmaq üçün artırılan sözlərlə hökumət qiymətin liberallaşdırılması, ticarətə nəzarət və fermerlərə və kənd təsərrüfatına ayrılan subsidiyaların azaldılması üzrə irəliləyişlər etmişdir. Buna baxmayaraq, ölkədə ixrac və idxal regionun digər ölkələri ilə müqayisədə bürokratik şəkildə çətin və bahadır və müəyyən malların idxalı üzrə inhisarçı davranış davam etməkdədir. Özəlləşdirmə faktiki olaraq kiçik əməliyyatçılar üçün başa çatdırılsa da bir neçə böyük müəssisə dövlətin nəzarətində və ya islahedilməz olmaqla ümumi biznes mühiti problemləli olaraq qalır. Əksər kənd təsərrüfatı mallarının məhsuldarlığı nisbətən aşağıdır və fermaçılıq texnikalarının inkişafı üçün bacarıqların daha çox köçürülməsinə ehtiyac duyulur. Yalnız kiçik sayda müəssisələr beynəlxalq keyfiyyət və gigiyena standartlarını həyata keçirmişdir. Südçülük və atçılıq sektorunda kiçik miqyaslı (yaşayış üçün zəruri olan) istehsal baş rol oynayır və məhsuldarlıq potensialdan aşağı səviyyədə durur. İstehsal aktivləri üzrə infrastruktur (avadanlıq və suvarma), daşınma və emal prosesləri zəif inkişaf etmişdir. Kənd təsərrüfatı sektoruna kredit ayırmaları son illərdə inkişaf etsə də maliyyə məhsullarının və dövriyyə kapitalının maliyyələşdirilməsinin məhdud olması səbəbindən aşağı səviyyədədir.

İstehsal və xidmətlər

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Böyük*

Əsas problemlər: (i) istehsal və xidmət sektorunun inkişafı yolunda əsas maneə olan korrupsiyanın qarşısının alınması üçün birgə səylər göstərməli; və (ii) icazələrin və lisenziyaların daha da optimallaşdırılması, eləcə də antiinhisar qurumlarının bacarıqlarının və gücünün artırılması ilə rəqabət gücləndirilməlidir.

Son illərdə inşaat materiallarının, kimyəvi maddələrin və digər sektorların işlənməsinin yüksək daşınma qiymətləri ilə başa gəlməsinə görə istehsal və xidmət sektoru təbii sərvətlər sektorundan yayılma effektindən yalnız marjinal mənfəət götürmüşdür. Ümumilikdə, müəssisələr hələ də köhnə avadanlıqlarla fəaliyyət göstərir ki, bu da məhsuldarlığın və ekoloji və keyfiyyət standartlarının püs olmasına gətirib çıxarır. Son illərdə xüsusən biznes qeydiyyatı baxımından yeni vasitələrin asanlaşdırılması üzrə institusional struktur inkişaf etsə də rəqabət siyasətinin həyata keçirilməsi və korporativ idarəetmə və biznes standartlarının inkişaf etdirilməsi sahəsində önəmli problemlər qalmaqdadır. Korrupsiya maliyyə şəffaflığının qarşısını alır ki, bu da öz növbəsində müəssisələrin inkişafına əngəl törədir və hökumətin iqtisadiyyatı müxtəlifləşdirmə cəhdlərini pozur.

Daşınmaz əmlak

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Böyük*

Əsas problemlər: (i) əmlak hüquqlarının müdafiəsinin təmin olunması; (ii) daşınmaz əmlak üzrə müasir hüquqi və nizamlayıcı çərçivənin inkişaf etdirilməsi; (iii) müasir inşaat texnikaları və texnologiyalarına, o cümlədən enerjinin effektivliyi və davamlılığına diqqətin artırılması; və (iv) müasir kommertiya mülkiyyəti təchizatının artırılması.

Əmlak bazarı, o cümlədən, yeni məhsulların irəli sürülməsi və maliyyələşdirmə metodları inkişafının ilk dövrlərini yaşayır. Bakı şəhərində neftlə bağlı olan investisiyaların inkişafı üzrə müasir ofislərin sayı kifayət qədər olmasa da xarici institusional sərmayədarların ölkəyə marağı hələ də azdır. İpoteka bazarı zəif inkişaf etmişdir. Əmlakın inkişafı üzrə nizamlayıcı çərçivə zəifdir və əmlak hüquqlarından sui-istifadə halları geniş yayılmaqda davam edir. Buna baxmayaraq, “bir pəncərə” sisteminin tətbiqi və ölkədə bütün əmlak qeydiyyatı üzrə məsuliyyətin vahid qurum olan Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestri Xidmətinə verilməsi ilə əmlak qeydiyyatı sahəsində irəliləyişlər edilmişdir. İcazələrin alınması prosesi 28 prosedur və 200 gündən artıq müddət tələb etdiyi üçün (Dünya Bankının 2013-cü il üzrə Biznesinə əsasən) bu proses hələ də çətindir. Daşınmaz əmlakın davamlılığını (enerjinin effektivliyi, ətraf mühitə təsir) dəstəkləyən müasir əsas və əlavə qanunvericiliyin inkişafı baxımından boşluqlar hələ də çoxdur. Davamlılıq məsələləri üzrə maarifləndirmə də həmçinin aşağı səviyyədədir.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Böyük*

Əsas problemlər: (i) telekommunikasiya infrastrukturunun (genişzolaqlı internet) inkişafının davam etdirilməsi; (ii) nizamlayıcı çərçivənin inkişaf etdirilməsi (məs. müstəqil nizamlayıcının yaradılması və rəqabətli təhlükəsizlik tədbirlərinin həyata keçirilməsi); (iii) sabit telefon şəbəkəsinin (Aztelekom) özəlləşdirilməsi.

Bu sahə üzrə müvafiq islahatların davam etdirilməsi nəzərdə tutulsa da telekommunikasiya sektoru hələ də Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi (RİTN) tərəfindən idarə olunur ki, onun da əksər telekommunikasiya müəssisələrində (sabit telefon şəbəkəsi Aztelekom da daxil olmaqla) nizamlayıcı (Nazirliyin normativ şöbəsi vasitəsilə), siyasətçi və əsas səhmdar kimi üçqat rol oynaması bu sektorun həyata keçirilməsinə mənfi təsir göstərir. Nizamlayıcı çərçivə ümumilikdə zəif inkişaf etmişdir.

Stasionar telefon segmentində iki dövlətə məxsus müəssisə Aztelekom və Baktelekom (paytaxt şəhəri olan Bakıda) üstünlük təşkil edir. Sabit telefon şəbəkəsi üzrə bir neçə şirkətin lisenziyası olsa da rəqabət çox məhduddur. Mobil telefon bazarı daha yaxşı inkişaf etsə də (3 əsas mobil operatorlar - Azercell, Bakcell, Azerfon) hələ də bölgədə bu sahə üzrə geri qalır. Mobil telefon və genişzolaqlı internet səviyyələri nisbətən aşağı olsa da əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Azercell 2008-ci ildə tam olaraq özəlləşdirilmiş, 2006-cı ilin fevral ayında isə Catel-ə CDMA lisenziyası (450 MHz tezlik) verilmişdir, lakin o, əsasən sabit naqilsiz telefon xidmətləri yerinə yetirir. İnternet xidmətləri abunə xəttinin inkişafının və internet bizneslərinin hüquqi statusunu müəyyənləşdirəcək qanunvericiliyin olmaması səbəbindən ləngimişdir.

Təbii Sərvətlər

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Orta*

Əsas problemlər: (i) ARDNŞ-nin kommersiyalaşdırılması və yenidənqurması; (ii) neft və qaz sektorunun daha da liberallaşdırılması və bazara yeni iştirakçıların daxil olmasına zəmin yaradılması; və (iii) müstəqil enerji nizamlayıcısının yaradılması.

Ölkə təbii sərvətlərlə zəngindir. Neft və qaz gəlirlərinin Azərbaycanın ixracatının 70 %-ə, büdcə gəlirlərinin isə təqribən 50 %-ə bərabər olacağı nəzərdə tutulur. Hökumətin əsas neft şirkəti olan ARDNŞ beynəlxalq neft şirkətləri (BNŞ) ilə əməkdaşlıqda yerli neft istehsalının təqribən yarısına malikdir və qaz istehsalına rəhbərlik edir (2011-ci ildə ümumi istehsalın təqribən 30 %-i). ARDNŞ bir sıra qeyri-profil aktivlərlə tam şəkildə inteqrasiya olunmuş şirkət hesab olunur; onun yenidənqurması və kommersiyalaşdırılması gözlənilir və gələcək üçün əsas məsələ hesab olunur. 2012-ci ildə ARDNŞ “İtera” şirkətinin Gürcüstan filialını aldıqdan sonra Gürcüstanda qaz təchizatçısı və distribüteri kimi öz dominant vəziyyətini genişləndirmişdir. BP Azərbaycana 1992-ci ildə daxil olmuşdur və hazırda ölkənin ən böyük xarici sərmayədarı və ARDNŞ-dan sonra ikinci ən böyük xam neft istehsalçısı hesab olunur.

2006-cı ildə start verilən Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft boru kəmərinin inşası, Şahdəniz yatağı və əlaqədar Cənubi Qafqaz qaz kəmərinin işlənib hazırlanmasından sonra ixrac marşrutlarının geniş diversifikasiyası əldə olunmuşdur. Bundan başqa, Azərbaycan oxşar məqsədlərə qulluq edən digər daşınma layihələrinin üzvüdür: məsələn, ARDNŞ Gürcüstandan mayeləşdirilmiş təbii qazın uzun məsafəli nəqli və

qonşu ölkələr olan Qazaxıstan və İranla transxəzər layihələrinə cəlb olunmuşdur. 2012-ci ilin noyabr ayında Azərbaycan parlamenti Türkiyə ilə Xəzər dənizi qazını Türkiyənin Gürcüstanla şərq sərhədindən Avropa ilə qərb sərhədinə daşıyacaq Trans-Anadolu qaz boru kəmərinin (TANAP) tikintisinə dair dövlətlərarası saziş imzaladı. 2013-cü ilin iyun ayından Şahdəniz konsorsiumu Avropaya qaz təchizi üçün “Nabucco West” şirkəti əvəzinə Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) layihəsini seçdiyini bəyan etdi. Xəzər dənizinin qazının satışı üçün şərtlər Yunanıstandan İtaliyaya qədər bir sıra şirkətlərlə razılaşdırılmışdır.

Hökumət subsidiyalarının azaldılması və enerjinin effektivliyinin artırılması üçün yerli neft və qazın qiymətlərinin dünya bazarı qiymətlərinə uyğunlaşdırılması üzrə bir sıra addımlar atılmışdır. Buna baxmayaraq, müstəqil nizamlayıcı hələ də yaradılmamışdır. Qanunvericilik məqsədəuyğun hesab olunur. Əksər yataqlar Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişləri üzrə işlənmişdir. MSŞT Şurası 2009-cu il 16 fevral tarixində Azərbaycanı MSŞT üzvlüyünə qəbul etdi və beş il ərzində üzvlüyü yenidən təsdiq olunmalıdır. HPBS gəlir axınının hökumətlə ARDNŞ arasında bölüşdürülməsi müəyyənləşdirilmişdir və Dövlət Neft Fondu şəffaf tərzdə fəaliyyət göstərir. Gəlirlər Dövlət Bütçəsinə tam inteqrasiya olunmuşdur.

Davamlı Enerji

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Böyük*

Əsas problemlər: (i) son istehlakçılar üzrə xərclərin əks olunduğu tariflərin tətbiq olunması; (ii) enerjinin effektivliyi və bərpa olunan enerji layihələri üzrə hüquqi çərçivənin inkişaf etdirilməsi; və (iii) bərpa olunan enerji layihələrinin dəstəklənməsi üzrə təşkilati potensialın gücləndirilməsi.

Ölkə bölgədə enerjinin ən intensiv olduğu ölkələrdən biridir. Enerji tarifləri çox aşağı olmaqla ekoloji xərcləri əhatə etmir və enerji effektivliyi davranışına yol açmır. Nazirlər Kabineti və Prezident tərəfindən 2004-cü ildə bir sıra müvafiq fərmanlar verilsə də (“Enerjinin Effektivliyi və Enerji Sektoru üzrə müəssisələrdə itkilərin azaldılmasına dair tədbirlər planı” və “alternativ enerji mənbələrinin istifadə olunmasına dair dövlət proqramı”) enerjinin effektivliyi qanunu və ya siyasətləri qüvvədə deyil. Bu yaxınlarda bərpa olunan enerji istehsalına dəstək vermək və bu sahə üzrə icazələr verməyi nəzərdə tutan alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri üzrə dövlət agentliyi yaradılmışdır. “Azərenerji” 2006-cı ildə AYİB tərəfindən maliyyələşdirilmiş layihə əsasında ölkədə ilk TİM layihələrindən birinə imza atmışdır.

Enerji

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Böyük*

Əsas problemlər: (i) dövlət şirkətlərinin korporativləşdirilməsi; (ii) müstəqil nizamlayıcının yaradılması; və (iii) son istehlakçılar üzrə xərcləri əks etdirən tariflərin tətbiq olunması.

Enerji sektoru dövlət inhisarında olan “Azərenerji” şirkəti tərəfindən idarə olunur. Hökumət elektrikin kapital investisiyalarını maliyyələşdirməyə davam edir, liberallaşdırma üçün heç bir plan olmadığı halda bütün tariflər nizamlanmış

formadadır. Bakı paylama şəbəkəsi üzrə tədqiq olunmasına və dəyişdirilməsinə baxmayaraq özəlləşdirmə hökumətin açıq məqsədi hesab olunmur. Buna baxmayaraq, şirkət korporativləşdirmə üzrə ambisiyalı planlar axtarır. Bu istiqamətdə ilk mərhələ - BMH standartlarının həyata keçirilməsində 2012-ci il ərzində irəliləyişlər olmuşdur. Bu planlar şirkət daxilində bölgünü tamamilə asanlaşdıracaq və biznes proseslərini əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etdirəcək. Ölkədə hələ də müstəqil nizamlayıcı yoxdur. Dövlət Tarif Şurası 2007-ci ilin əvvəlində bütün istifadəçilərin enerji tariflərini üçqat artırdı ki, bu da maliyyə göstəricilərinin yaxşılaşmasına yardım etdi. Lakin həmin vaxtdan bəri tarif üzə əhəmiyyətli artımlar olmamışdır. İtkilərin azaldılması və ödənişlərin yığılması səviyyələrinin artırılması üçün yeni sərmayə paylama şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsini hədəfə alır. Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında qarşılıqlı əlaqənin gücləndirilməsinə yönələn Enerji Körpüsü layihəsi üzrə işlər tamamlanma mərhələsindədir. Layihə başa çatdıqdan sonra Azərbaycan və Türkiyə arasında Gürcüstan vasitəsilə enerji mübadiləsinə yol açacaq. 2011-ci ilin sonundan bəri bərpa olunan enerji mənbələri üzrə dövlət agentliyi vasitəsilə bərpa olunan enerjinin inkişafına böyük diqqət göstərilmişdir. Buna baxmayaraq, bu dəstək ictimai fondlardan prinsipial olaraq istifadə olunması modelini izləyir və özəl sərmayədarlar üçün imkanlar məhdudlaşdırılır.

Su və tullantı suyu

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Böyük*

Əsas problemlər: (i) təşkilati və nizamlayıcı potensialın gücləndirilməsi; (ii) müqavilə razılaşmalarının təkmilləşdirilməsi və proqnoz vermə; (iii) effektiv tarif islahatları; və (iv) effektivliyin artırılması üçün su kanallarının yenidənqurması.

Su və tullantı suyu xidmətləri hələ də mərkəzsizləşdirilməlidir, çünki mərkəzi hökumət hələ də əməliyyatlarda və investisiya qərarlarının verilməsində aparıcı rol oynayır. Əhalinin 65 %-inin su təminatı "Azərsu" dövlət şirkəti, 10 %-i kiçik özəl operatorlar, 25 %-i isə mənzil sahiblərinin özləri tərəfindən həyata keçirilir. Tarif islahatlarının icrasında uğursuzluq, zəif rəhbərlik və pis idarəetmə "Azərsu"-nun maliyyə göstəricilərinin çox pis olmasına gətirib çıxarmışdır. Hökumətin sövdələşmələrin nağd olaraq aparılmasına dair dövlət müəssisələrinə verdiyi təlimatlara baxmayaraq ödəniş səviyyələri xüsusilə yerli əhali üzrə aşağıdır. Bundan başqa, Prezidentin 2011-ci ildə verdiyi fərman əsasında əhalinin 2011-ci ilin fevral ayının 1-ə qədər yığılmış su və kanalizasiya borcları silinmişdir və bu tədbir ödəniş nizam-intizamını daha da zəiflədə bilər. İri şəhərlərdə suölçənlər quraşdırılmış və bu yaxınlarda ölçü əsasında hesabın müəyyən olunması sistemi tətbiq edilmişdir.

Şəhər nəqliyyatı

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Böyük*

Bu sektor üzrə problemlər aşağıdakılardan ibarətdir: (i) bəzi əsas nizamlayıcı amillərin, o cümlədən, tarifi müəyyən edilməsi məsuliyyəti və xidmətin təmin olunmasının təşkilinin mərkəzsizləşdirilməsi; (ii) ictimai nəqliyyat xidmətinin təmin olunmasının nizamlanması və ona nəzarət etməsi üçün yerli özünü idarəetmə orqanlarının təşkilati və hüquqi güclərin artırılması.

Azərbaycanda şəhər nəqliyyatı əsasən böyük sayda fərdi avtobuslarla təmsil olunur. Bakıda həmçinin şəhər metropoliteni də fəaliyyət də göstərir. Sektora əsaslı nəzarət və təsir mərkəzi hökumətin üzərinə düşür. Şəhər üzrə nəqliyyat əməliyyatları Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat Nazirliyi tərəfindən lisenziyalaşdırılır və nizamlanır. Nəqliyyat Nazirliyinin 2007-ci il fərmanına əsasən orta və kiçik ölçülü avtobuslar tədricən böyük ölçülü avtobuslarla əvəz olunmuşdur. Bakı Metrosu aşağı tariflər səbəbindən gəlirsiz hesab olunur və əsasən dövlət tərəfindən birbaşa maliyyələşdirilir. Metroda gediş haqqının 2011-ci ildə əvvəlki qiymətin üçdə bir hissəsi qədər artmasına baxmayaraq qiymət hələ də aşağı səviyyədədir. 2012-ci ildə dövlət şirkətin yüksək itkilərini əhatə etmək üçün Bakı Metrosuna verilən qrantı 28 faiz artırdı. Nəqliyyat tarifləri Azərbaycan Respublikasının Tarif Şurası tərəfindən dövlət səviyyəsində müəyyən edilir. 2013-cü ildə dövlət sərnişin daşınma xidmətləri üçün avtobus marşrutlarında marşrutun qruplaşmasını və gediş haqqını yolun uzunluğuna uyğunlaşdırmanı nəzərdə tutan yeni tariflərə dair qərar qəbul etdi.

Nəqliyyat Nazirliyi 2011-ci ilin dekabr ayında Bakıda nəqliyyatın intellektual idarəetmə sistemi yaradılmışdır. Daxili İşlər Nazirliyi ilə birgə şəkildə sistemin məqsədi ictimai nəqliyyat xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi, nəqliyyat marşrutları, nəqliyyata, küçələrə və prospektlərə nəzarətin optimallaşdırılmasından ibarət olmuşdur. Yeni sistemlərdə hazırda yoxlama mərhələsində olan ictimai nəqliyyatda vahid ödəmə kartları nəzərdə tutulur.

Yollar

Bazar strukturu: *Orta*

Bazar institutları: *Orta*

Əsas problemlər: (i) yolların təmiri vahidlərinin bölüşdürülməsi və korporativləşdirilməsi; (ii) yol tikintisi və təmirində rəqabətin irəli sürülməsi; (iii) müvafiq sektorda daha çox özəl sektorun iştirakı; və (iv) yol istifadəçilərinin xərc islahatı və onların yol təmiri və tikintisinə ayrılması

Yollara xidmət göstərən qurum olan “Azərbayol” 2007-ci ilin fevral ayında açıq səhmdar cəmiyyətinə çevrildi (100 %-i dövlət tərəfindən idarə olunur). 1994-2000-ci illərdə yol sektoru yol istifadəçilərinin xərcləri, o cümlədən yanacaq aksizi gəlirləri, nəqliyyat vasitələrinin illik yoxlanması, nəqliyyat vasitələrinin satışına qoyulan vergi, tranzit və dövriyyə vergisi əsasında Yol Fondu ilə maliyyələşdirilmişdir. Sektorun bütün gəlirləri mərkəzi büdcə ilə ötürüldükdən sonra fond 2000-ci ildə ləğv olunmuşdur. Buna baxmayaraq, Yol Fondu 2007-ci ildə bərpa edilmişdir. Yollar üzrə Xüsusi Büdcə Fondu kimi tanınan bu Fond Nəqliyyat Nazirliyi tərəfindən idarə olunur. Yol təmiri vahidlərini ayırmaq (ilkin olaraq eyni şirkət altında) və şirkət daxilində müqavilə razılaşmaları yaratmaq üçün səylər göstərsə də bu işin gedişi aşağı səviyyədə olmuşdur. “Azərbayol”lə Nəqliyyat Nazirliyi arasında xidmət səviyyəsi razılaşması imzalanmışdır. Yol islahatı strategiyasının icrası üçün daha çox səylərə ehtiyac duyulur.

Dəmir yolları

Bazar strukturu: *Orta*

Bazar institutları: *Böyük*

Əsas problemlər: (i) təşkilati bölgü təşəbbüsü; (ii) maliyyə şəffaflığının artırılması və dövlətdən asılılığın azaldılması; (iii) sərnişin və infrastruktur bizneslərində maliyyə davamlılığının yaradılması (o cümlədən tarif islahatı və İctimai Nəqliyyat Öhdəliyi mexanizminin irəli sürülməsi); və (iv) dəmir yolu bizneslərində rəqabətin yaradılması.

Əsas dəmir yolu biznesləri (infrastruktur, sərnişin, yük və s.) eyni qurum tərəfindən idarə olunur. Rəqabət və özəlləşdirmə baxımından kiçik irəliləyişlərə nail olunmuşdur. Azərbaycan Dövlət Dəmir Yolu İdarəsi tam kompleksləşdirilmiş dövlət inhisarı kimi fəaliyyət göstərməyə davam edir. Yük tarifləri liberallaşdırılmışdırsa sərnişin tarifləri hələ də hökumət tərəfindən müəyyən olunur. Ən böyük maliyyə problemlərindən biri də 2006-cı ildə qadağan edilən dövlət qurumları arasında barter əməliyyatları təcrübəsi olmuşdur (burada dövlət şirkətləri xidmətlərin haqqını nağd ödəməmişdir). ADDY 2000-ci ildə ilk beş illik biznes planını hazırlamışdır. MUBS/BMHS hesabatları 2002-ci ildən hazırlanmışdır.

Bankçılıq

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Böyük*

Əsas problemlər: (i) dövlət banklarının özəlləşdirilməsi və bu sektorda rəqabətin artırılması (ii) maliyyə vasitəçiliyi üzrə özəl sektorun inkişafı (iii) yerli valyuta məhsullarının artırılması

Azərbaycanın bankçılıq sistemi dövlət tərəfindən idarə olunur, 45 %-i dollarlaşdırılmış və qeyri-depozit maliyyələşmədən yüksək asılıdır. Güclü kredit artımına baxmayaraq maliyyə vasitəçiliyinin səviyyələri aşağıdır. Özəl sektor vasitəçiliyində gələcək təşkilati inkişaf, rəqabət, məhsul innovasiyası və inkişafı üzrə imkanlar vardır.

2012-ci ilin sonundan etibarən Azərbaycanın bankçılıq sistemində 43 bank olmuşdur ki, onların arasında ən yüksək 5-i ümumi aktivlərin 59 %-nə malikdir və yalnız 6-nı xarici banklar təşkil etmişdir²⁰ (onlar aktivlərin 12 faizindən azına sahibdir). Dövlət tərəfindən idarə olunan Azərbaycan Beynəlxalq Bankı depozitlərin 35 %-nin bazar payına malik olmaqla bazarda hakim rol oynayır. Bununla belə, dövlətlə əlaqəsi olan sahibləri nəzərə almaqla, bank aktivlərinin təxminən 70 %-i dövlətlə əlaqəli olan banklardadır.

ABB aktiv keyfiyyətinin aşağı düşməsi ilə üzləşmişdir. 2012-ci ilin 1-ci rübündə ABB Maliyyə Nazirliyindən 50 milyon AZN (Səviyyə 1 kapitalı) kapital və Mərkəzi Bankdan 150 milyon AZN miqdarında köməkçi kredit (Səviyyə 2 kapitalı) almışdır. Bu cəmi kapitalı 10,8 faiz artırdı, lakin yenə də 12 faiz sayılan normativ minimumdan aşağı idi. Sub-borc əlavəsindən sonra özəlləşdirmə planları təxirə salınmışdır.

Azərbaycan Depozit Sığorta Fondu 2007-ci ildə yaradılmışdır; onun qərar vermə üsulu məcburi likvidliklə məhdudlaşdırılır. Bankların sayı 2012-ci ildə azaldı, "Royal Bank" 2012-ci ildə iflas elan edildi və bağlandı. Yerli depozitorlara ödənişi Azərbaycan Depozitlərin Sığortası Fondu verdi.

---

²⁰ 22 bankda xarici kapital var; lakin onların yalnız 6-da xarici kapital 50% təşkil edir.

Aktivlər/ÜDM 2011-ci ildə aşağı düşdükdən sonra bərpa oldu, lakin əmanətlər aşağı səviyyədə qalmaqdadır və 10 faiz və daha yüksək tariflə bahalı sayılır. Maliyyə vasitəçiliyi nəticədə məhdudlaşmışdır və qeyri-əmanət vəsaitlərindən asılıdır. Əmanətlərin 45 %-i xarici valyutada denominasiya edilir ki, bu da yerli valyutani qiyməti müəyyən olunmamış riskli hadisədən asılı edən valyuta məzənnəsinə yönələn makroiqtisadi siyasətlərin bir hissəsi hesab olunur. Yüksək valyuta məzənnəsi çevikliyi və faiz dərəcəsinə əsaslanan pul siyasəti çərçivəsinə doğru irəliləyiş məhdudlaşmışdır.

Banklara rəhbərlik son on illik ərzində yaxşılaşmışdır və inkişafı davam edir. Banklar və Bankçılıq Fəaliyyəti haqqında Qanun və Azərbaycanın Mərkəzi Bankı haqqında Qanun - hər ikisi BMK köməyi ilə hazırlanmışdır - müvafiq olaraq 2004 və 2005-ci illərdə qəbul edilmişdir. Sektor inkişaf etdikcə, mərkəzi bank özünün prudensial qaydalarını sərtləşdirir. AMB mümkün sistemli təhlükələri müəyyən etmək üçün makro-prudensial şəbəkə təşkil etmişdir. AMB makroprudensial qaydalar, o cümlədən maliyyə vasitəsi və xarici valyuta əmanətləri üzrə ehtiyat tələblərinin artırılması qaydalarını tətbiq etmişdir. 2012-ci il sentyabr ayında minimum kapital tələbi 10 milyon AZN-dan 50 milyon AZN-a artırıldı. 2009-cu ildə Azərbaycanda Mərkəzi Bankın dəstəyi ilə Azərbaycanda Risk Peşəkarları Assosiasiyası yaradılmışdır.

Sığorta və digər maliyyə xidmətləri

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Orta*

Əsas problemlər: (i) sığorta sektorunda dövlətin rolunun azaldılması; (ii) sığorta sənayesində məhsul çeşidi və bacarıqların artırılması; (iii) lizinq və ipotekaların verilməsinin artırılması

Azərbaycanın sığorta sektoru kiçik hesab olunur və 2012-ci ildə sığortaçıların ümumi sığorta mükafatı ÜDM-nin 0,46 %-i ilə müqayisədə 0,6% təşkil etmişdir ki, bu da sığorta mükafatının 213 milyon AZN-dan 343 milyon AZN-a qədər artırmışdır (61 faiz artım). Onların əksəriyyəti (89%) qeyri-həyat sığortası hesab olunur və ancaq 3 şirkət həyat sığortası təklif edir. 2012-ci ildə sığortanın sürətlə artması 2011-ci ildə qüvvəyə minmiş məcburi avtomobil sığortası və daşınmaz əmlakın məsuliyyət sığortası üzrə qanunlarla əlaqəli idi. Belə sürətli artım 2013-cü ilin birinciyarısına qədər davam edərək yarım il ərzində 17 faiz təşkil etdi.

Ölkədə 28 rəqabət aparan şirkət olsa da bu şirkətlərin əksəriyyəti kiçikdir və üç əsas şirkət bazarın 38 faizini təmsil edir. Dövlət şirkətləri ancaq bazarın 14 faizini təşkil edir; dövlətlə əlaqədar şirkətlər (dövlətə, nazirliklərə və əlaqədar tərəflərə məxsus) 77 faiz təşkil edir. Sektor bir xarici strategiya cəlb etmişdir: 2010-cu ilin payızında AXA AYİB-dən (30%) və əsas səhmdardan (21%) yerli sığortaçının nəzarət paketini almışdır. AXA bazar payı 5 faizdir. 2013-cü ilin əvvəlində yerli sığortaçıların birləşmiş kapitalında xarici sahiblik həddi 10 faizdən 30 faizə qaldırıldı ki, bu da xarici iştirakçılar üçün bazarı açmağa bilər.

Sığorta qanunvericiliyi və tənzimlənməsi tətbiq olunur və qüvvədədir ki, bu da özünü tələb olunan minimum standartlara cavab verməyən şirkətlərin lisenziyalarının ləğv olunması ilə göstərmişdir. Buna baxmayaraq, onlar qeyri-adekvatdır.

Ölkədə özəl pensiya fondları fəaliyyət göstərmir və lizinq sektoru həm bazara daxil olma, həm də nizamlayıcı çərçivə baxımından öz inkişafının lap ilkin mərhələsindədir. Lizinq portfeli ÜDM-nin faiz göstəricisi ilə 0,4% təşkil edir (2011-ci ilin sonuna olan məlumat). İpoteka verilməsi çox aşağı səviyyədədir. ÜDM-in 0.4 faizini təşkil etməklə bölgədə ən aşağı dərəcə hesab olunur.

Mikro, Kiçik və Orta müəssisələr

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Böyük*

Əsas problemlər: (i) lizinq və məhsul inkişafı üzrə hüquqi çərçivənin təkmilləşdirilməsi ilə banklar və digər maliyyə institutları tərəfindən KOM-lər üzrə maliyyə alətlərinin mümkünlüyünün genişləndirilməsi; (ii) səhm kapitalının təkmilləşdirilməsi üçün korporativ idarəetmənin inkişaf etdirilməsi, inzibati prosedurların və qaydaların azaldılması; (iii) mərkəzi girov reyestri və özəl qurumun yaradılması və kreditor hüquqlarının həyata keçirilməsi ilə hüquqi və nizamlayıcı çərçivənin inkişaf etdirilməsi

2012-ci ilin sonunda özəl sektora ayrılan kreditin ümumi məbləğinin yalnız ÜDM-nin 21,1 %-dən ibarət olması KOM-ların maliyyə vasitələrini əldə etməsini məhdudlaşdırır. KOM-a ayrılan kreditlərin sayı artırılsa da 2012-ci ilin sonuna bu rəqəmin 30 faiz həddlərində olması ehtimal edilirdi. Son illər ərzində KOM-un maliyyə vəsaitlərindən istifadə etmə imkanı ilə bağlı regional ayrı-seçkilik azaldılmış, paytaxtdan kənar bölgələrdə KOM kredit portfeli həm iri, həm də kiçik banklarda artmışdır (2012-ci ilin sonuna iri bankların portfelinin 20 faizi, kiçik və orta səviyyəli bankların 20-30 faizi). Bununla belə, MKOM sektorunda əsas problemlər MKOM-un maliyyələşdirilməsinin cəlbəciliyinin nümayiş etdirilməsi və yerli kredit mütəxəssislərinin bacarığının artırılmasıdır. Mikromaliyyələşdirmənin inkişafı Azərbaycanda MKOM-ların önə çəkilməsinin əsas komponenti hesab olunur. Qeyri-neft sektorunda biznes mühiti aşağı səviyyədədir və xüsusən də MKOM-lar bürokratik əngəllər və korrupsiyanın yüksək həddindən əziyyət çəkir. Səviyyə aşağı (16%) olsa belə hüquqi çərçivə daşınmaz əmlakın kadastrı və torpağın qeydiyyatı, eləcə də dövlət kreditləri üzrə informasiya sistemi baxımından inkişaf etmişdir. Girovun asan izah olunmasının həyata keçirilməsi, daşınar əmlak üzrə qeydiyyat sistemi və kreditorların hüquqlarının təmin olunması MKOM-lar üçün maliyyə vasitələrinin əldə olunmasının yaxşılaşmasına töhfə verəcək.

Özəl kapital

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Böyük*

Əsas məsələ Regional fondlarla daxili özəl kapital sərmayəsi üzrə daha cəlbədiçi olması üçün biznes mühiti və korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və davamlı yerli özəl kapital fondlarının yaradılması

Kommersiya özəl aktiv sektoru hələ də yaradılma mərhələsindədir və bu günə qədər ölkəyə mühüm beynəlxalq özəl aktiv fondlarının marağı cəlb olunmamışdır. Yalnız üç regional fond meneceri Azərbaycanı siyahıya daxil etmişdir və onlardan ancaq ikisi Azərbaycanı nəzərdə tutulmuş ölkə kimi deyil, daha geniş bölgə həcmi kimi təyin etmişlər. Bunlar inkişaf kapitalını və problemləri əhatə edir, aralıq maliyyələşdirmə,

müəssisə və kiçik kapital, infrastruktur və alış kimi digər strategiyalar bazarda yoxdur. Aktiv kapital və sərmayə üçün hazır kapital 2012-ci ildə müvafiq olaraq ÜDM-in 0,02% və 0,02 %-ni təşkil etmişdir.

Biznes mühiti problemlə məsələ hesab olunur, çünki ölkənin investisiya imkanları məhduddur, çıxış perspektivləri isə pisdür. Bundan əlavə, yerli institusional investor bazası olmadığına görə institusional çərçivə Azərbaycanın səhm bazarının inkişafı üzrə problem olaraq qalır və ölkə Korporativ İdarəetmə üzrə İƏİT prinsiplərinə çox az uyğunluq nümayiş etdirir.

Kapital bazarları

Bazar strukturu: *Böyük*

Bazar institutları: *Böyük*

Əsas problemlər: (i) əlavə korporativ məsələlərlə siyahıya alınan bazarın genişləndirilməsi; (ii) mövcud bazar qaydalarının icrasının təkmilləşdirilməsi və QKBKT prinsiplərinə uyğunlaşdırılması

Azərbaycanın pul bazarları infrastrukturun müəyyən səviyyədə inkişaf etməsini, o cümlədən mərkəzi bank repolarının və əks repo və banklararası repoların rəsmi mövcudluğunu göstərir. Bununla belə, fəaliyyət azdır.

Azərbaycanda səhm və borc bazarları tam inkişaf etməmişdir. 2013-cü ilin iyun ayından Bakı Fond birjası bazara daha çox korporativlər cəlb etmək səylərini davam etdirir və hazırda siyahıya alınmış aktivlər və korporativ istiqrazlar (Azərbaycan İpoteka Fondu tərəfindən verilən ipoteka istiqrazları daxil olmaqla) mövcuddur. Sonuncunun təklifi 2012-ci ilin iyun ayında 100,8167% olmaqla tam şəkildə yerləşmişdir. Çatışmayan korporativ istiqrazların cəmi dəyəri 2011-ci ildə 1,5 %-dən 2013-cü ilin iyul ayında 2,88 %-ə artmışdır, lakin ikinci dərəcəli bazar fəaliyyəti azdır.

Bakı Fond Birjasında ancaq iki şirkət qeydiyyatla alınmışdır və 2012-ci ildə satılmış cəmi qiymətli kağızlar ÜDM-in 3,96 %-ni təşkil etmişdir. 2012-ci ildə ticarətin ilk 5 ayında ticarət dövriyyəsi üzrə 4,76 milyard AZN məbləğin 98 %-i hökumət qiymətli kağızlarını əhatə etmişdir, yerdə qalan hissə isə korporativ səhmlər və istiqrazlardan ibarət olmuşdur. .

2011-ci ildə beynəlxalq risk təcrübələri tədqiq və tətbiq olunmuşdur və 2011-2020-ci illər üzrə Qiymətli Kağızlar Bazarının İnkişafına dair Dövlət Proqramının qəbul olunması sayəsində digərləri ilə yanaşı qiymətli kağızların qeydiyyatının sadələşdirilməsi, iri dövlət təşkilatlarının birjadan kapital qaldırmaları və Azərbaycan birjası siyahısının təbliği gözlənilir. Ölkə QKBKT prinsiplərinə lazımı səviyyədə uyğunluq nümayiş etdirə bilməmişdir. Bazarın institusional çərçivəsi lazımı səviyyədə deyil ki, bu da mövcud qaydaların icra olunması və uyğunsuz təcrübələrin məhdudlaşdırılmasında keyfiyyətin aşağı, effektivliyin isə nisbətən pis olmasını göstərir

ƏLAVƏ 3 – HÜQUQİ KEÇİD

Bu əlavədə AYİB-in Azərbaycan üzrə yeni ölkə strategiyası ilə birbaşa bağlı olan bir neçə hüquqi sektora dair analitik informasiya yer almışdır. Bu, son illərdə Bankın Hüquqi Keçid Proqramı ilə aparılan qiymətləndirmələrə əsaslanır. Korporativ idarəetmə qanunvericiliyi bazar əsaslı diversifikasiyanın irəli çəkilməsində həlledici rol oynayacaq, təminatlı əqdlər, müflisləşmə, müqavilənin həyata keçirilməsi və enerjinin effektivliyi ilə bağlı qanunlar və institutlar özəl sektorun inkişafının dəstəklənməsi üzrə davamlı maliyyə sektorunun inkişafına dair Bankın planlarına uyğundur. Son olaraq, ictimai-özəl əməkdaşlıqlara dair qanunvericilik yollarının inkişafı sektoru üzrə BMİ-lər ilə əməkdaşlıq kontekstində vacib rol oynayır.

Korporativ İdarəetmə

Azərbaycan korporativ idarəetmə çərçivəsində bir sıra irəliləyişlərə gətirib çıxaran əsaslı hüquqi və nizamlayıcı dəyişiklikləri öhdəsinə götürmüşdür. Buna baxmayaraq, çərçivə xüsusən açıqlama və nəzarət şuralarının rolu baxımından daha da inkişaf etdirilə bilər. Bundan başqa, səhmdarların və investorların şirkətin məlumatlarının əldə olunması nöqtəyi-nəzərindən problemləri davam edir. Bütün şirkətlərdən mühasibat balansı və gəlir hesabatları təqdim etmək tələb olunsada çoxları bunu etmir. Azərbaycanın Korporativ İdarəetmə Standartları könüllü xarakter daşıyır və şirkətlərin təcrübələrinə çox böyük təsir etmir. Buna rəğmən, onlar həmin şirkətlərin strukturunu inkişaf etdirmək istəyi ilə onlara yaxşı rəhbərlik təklif edir.

Hakimiyyət strukturları xüsusilə ictimai maraq kəsb edən şirkətlərlə sağlam korporativ idarəetmə təcrübələrinin monitorinqi və icrası üzrə müvafiq qurumların (məs. məhkəmələr, Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi və Azərbaycan Mərkəzi Bankı) gücünü artırmağı nəzərə almalıdır. Azərbaycanın Korporativ İdarəetmə Standartlarının icrasının gücləndirilməsi açıqlama təcrübələrinə nəzarət edə bilən müvafiq resurslarla birlikdə həyata keçirilə bilər. Ümumilikdə, açıqlama təcrübələri gücləndirilə bilər. Hüquqi çərçivədə inkişafdən xüsusilə aşağıdakılar baxımından faydalanmaq olar:

- Nəzarət şurasının strateji və nəzarət rolunun müəyyən olunması;
- İri şirkətlərin və sistematik olaraq vacib olan bankların şuralarının ixtisaslı müstəqil direktorları cəlb etməsinin tələb olunmasının nəzərə alınması;
- Audit komissiyasının hazırkı strukturunun qiymətləndirilməsi və əsasən müstəqil və ixtisaslı nəzarət şurasının üzvlərindən ibarət olan audit komitəsinin nəzərə alınması;
- Açıq səhmdar cəmiyyətlərində üstün hüquqların tətbiq oluna bilməsinin müəyyənləşdirilməsi və səhmdar cəmiyyətlərinin kapital artımını şuraya vermək ehtimalından qaçılması.

Təminatlı əqdlər

Azərbaycanda daşınar və daşınmaz əmlak üzrə girov hüquqları başlıca olaraq 1 sentyabr 2001-ci ildə qüvvəyə minən Mülki Məcəllə və 2005-ci il üzrə İpoteka Qanunu ilə idarə olunur. 1998-ci ildə qəbul olunan Girov Qanunu 2006-cı ilin sonunda ləğv olunmuş və onun progressiv xüsusiyyətləri, biznes müəssisəsinin tam və ya bir hissəsi üzrə ipoteka götürülməsi və ipoteka götürənin defoltu hallarında ipoteka

verənin götürülən aktivləri öz mülkiyyətinə çevirməsinin mümkünlüyü hazırda mövcud deyil.

Mülki Məcəllə girov və ipoteka arasında əsas fərqi müəyyən edir. Məcəlləyə əsasən, girovlar müxtəlif növdə ola bilər: Girov qoyulmuş aktivlər kreditörün mülkiyyətinə verilir (lakin bu məcburi deyil) və qeyri-maddi aktivləri (məs. debitor borcları) əhatə edə bilər. Girovlar əsasən qeydə alınmır. İpotekalar müvafiq rəsmi qurumda qeydiyyatdan keçməlidir. Daşınar əmlaklar üzrə bu, mövcud aktiv reyestrləri, avtomaşınların qeydiyyatı, gəmi qeydiyyatı, və s.-ə aid olunur.

Təminatlı kreditörün hüquqlarının həyata keçirilməsinin yaxşılaşdırılması, mövcud təminatlı əqdlər sisteminin (xüsusilə daşınar əmlak üzrə girov) məhdudiyətlərinin və qeyri-müəyyənliklərinin aradan qaldırılması və kredit bürosu əməliyyatlarını asanlaşdıracaq hüquqi əsaslandırılması Azərbaycanda maliyyə vasitələrinin əldə olunmasının gücləndirilməsinə töhfə verəcək.

BMK hazırda USAİD və Mərkəzi Bankla əməkdaşlıqda təminatlı əqdlərə dair qanun layihəsi üzərində işləyir. 4 dekabr 2012-ci ildə potensial istifadəçilər və mənfəət əldə edənlər arasında hazırkı iş və təminatlı əqd islahatının vacibliyi ilə bağlı maarifləndirmənin artırılmasına dair Bakıda konfrans keçirilmişdir.

Müflisləşmə

Müflisləşmə və Bankrotluq üzrə 1997-ci il Qanunu (Müflisləşmə haqqında Qanunu) yalnız bank olmayan şirkətlərin və fərdi sahibkarların müflisləşməsinə şamil olunur; bankların müflisləşməsi 2004-cü il üzrə banklar haqqında qanunla tənzimlənir. AYİB-in 2009-cu il üzrə müflisləşmə sektorunu qiymətləndirməsində bildirilmişdir ki, ölkənin Müflisləşmə Qanunu beynəlxalq müflisləşmə qanununun standartlarına cavab vermir və müvafiq qanunvericilik bir sıra sahələrdə problemlidir.

Azərbaycanın Müflisləşmə haqqında Qanununa genişmiqyaslı düzəlişlər edilməlidir. Likvidasiya müddəaları nisbətən adekvat olsa da qanunda iflasda yenidən təşkil prosesinin əhatə dairəsi məhduddur. Bu, müstəsna hallarda qeyri-arbitraj bankrotluğunu əhatə edir, lakin bu sistem düzgün işləmir və məhkəmə nəzarətinin lazım olduğu yerlərdə bir sıra kreditörü cəlb edən hallarda müvafiq olmaya bilər. Qanunun əsas iştirakçılarının rolu, xüsusilə, müflisləşmə üzrə inzibatçı yoxlama və inkişafdan mənfəət əldə edə bilər.

Müqavilənin qüvvəyə minməsi

AYİB 2012-ci il üzrə Məhkəmə Qərarlarını Qiymətləndirməsi zamanı Azərbaycanda kommersiya hüququ ilə bağlı məsələlərdə məhkəmə qərarlarının keyfiyyətinin qeyri-bərabər olmasını aşkar etmişdir. President hüququ ziddiyyətlik təşkil edir; bir-birinə bənzər məhkəmə işləri fərqli nəticələr ortaya qoyur. Ölkənin kommersiya üzrə hüquqi çərgivəsi hələ də inkişaf etməkdədir və şirkət əməliyyatları və səhmdarların hüquqları üzrə boşluqlar qeyri-ardıcılığın yaranmasına gətirib çıxarır. Ali Məhkəmənin müxtəlif hüquqi məsələlər üzrə təlimat verməsi kommersiya hüququnun daha bərabər şəkildə tətbiq olunmasına şərait yaradan amil hesab olunur. Hakimlərin kommersiya hüququ və təcrübələri ilə bağlı səriştəsizliyi məhkəmə hökmlərinin keyfiyyəti üzrə ən böyük problem hesab olunur. Məhkəmə təlimləri Məhkəmə-Hüquq Şurasının Təlim

Şöbəsi tərəfindən həyata keçirilir. Peşəkar təlimlərin davam etdirilməsi könüllüdür və bununla bağlı kurslar hakimlərin istəkləri əsasında keçirilir; yeni təyin olunmuş hakimlərin ilkin treninqi daha ekstensivdir və son zamanlar məcburi xarakter daşıyır. Ədalət mühakiməsinin sürəti digər narahatlıq doğuran məsələdir ki, bu da məhkəmə prosedurlarının təxirə salınması və hakimlərin həddindən artıq iş yükünün məhkəmə proseslərinin keyfiyyətinə və sürətinə mənfi təsir göstərməsi ilə müşayiət olunur.

Məhkəmə qərarlarının icrası ölkənin məhkəmə sektorunun əsas çətinliyi olaraq qalır ki, bu, regionun digər ölkələrində də belədir. Vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzrə son tədbirlər icra prosedurları üzrə xüsusi vaxt müddətlərinin, eləcə də məhkəmə qərarlarına riayət etməyən təqsirkarlarla bağlı cəzaların artırılmasını əhatə edir. İcra sistemi üzrə bu təkmilləşdirmələrin təsirləri hələ də görülməyə bilər. Səmərəsiz icra sisteminin əsas səbəbi dövlət rəsmiləri olan məhkəmə icraçılarının motivasiya çatışmazlığı hesab olunur.

Ölkədə xüsusilə fiziki infrastruktur baxımından müasir məhkəmə fəaliyyət sisteminin inkişaf etdirilməsində irəliləyişlər etmişdir, lakin buna baxmayaraq bu sahədə daha çox işlər görülməlidir. Əsas prioritetlərdən biri xüsusilə dövlətin üzvü olduğu və ya əsaslı marağı olduğu məsələlərlə bağlı məhkəmənin qərəzsizliyinin artırılmasıdır. Bu baxımdan, məhkəmə qərarları və materiallarının daha asan əldə olunması lazımi tədbir hesab oluna bilər. Digər bir məsələ kommersiya və inzibati qanunlara daha böyük diqqət göstərilməsi ilə tədris proqramının gücləndirilməsindən ibarətdir. İcraçı qurumların potensialının gücləndirilməsi islahat səyləri üzrə digər tövsiyə olunan sahədir və burada xüsusi diqqət bu qurumların icra proseslərini effektiv yolla həyata keçirməsi məqsədilə onlar üçün lazımi stimulların yaradılmasına yönəldilməlidir. Dövlət rəsmiləri ilə birgə özəl qurumların təqdim olunması nəzərə alınmalıdır.

Enerjinin effektivliyi

2005-2015-ci illər üzrə Yanacaq və Enerji Sektorunun İnkişafına dair Dövlət Proqramı ölkənin enerjinin effektivliyi sektorunda siyasi çərçivəsinin əsas hissəsi hesab olunur ki, burada da əsas hədəf elektrik enerjisi və təbii qaz tələbatlarının ödənilməsi üçün itkilərin azaldılması və enerjinin oğurlanması və səmərəsiz istifadəsinin qarşısının alınmasına yönəldilir. Qeyd olunur ki, istehlak olunan təbii qaz və işığın tam ödənməsi bu resurslardan effektiv istifadəyə təminat yaradacaq amillərdən biridir.

Enerjinin effektivliyi sektorunda hökumət iqtisadiyyatda enerji gərginliyini azaltmaq üçün sabit siyasi öhdəlik yaratmalı və enerji resurslarından effektiv istifadə olunması üzrə lazımi səviyyədə stimullaşdırıcı amillər ortaya qoymalıdır. Hökumət beynəlxalq dərəcədə sübut olunmuş təcrübələri əks etdirən sektor boyunca enerjinin effektivliyi tədbirlərinin səmərəli şəkildə yerinə yetirilməsinə imkan verən hüquqi və tənzimləyici çərçivəni təkmilləşdirməyi nəzərə almalıdır. Layihənin icra mexanizmləri, o cümlədən, investorlar və maliyyə institutları üçün müvafiq stimulların yaradılması diqqətli şəkildə nəzərə alınmalıdır. Müvafiq təşkilati güc artırılmalı və bazar iştirakçıları və ev təsərrüfatı üzrə tədris proqramları işlənib hazırlanmalıdır.

Konsessiyalar/İÖƏ

Azərbaycanın İÖƏ və ya konsessiyalardan bəhs edən xüsusi bir qanunu mövcud deyil. Mülki Məcəllə və Xarici İnvestisiyaların Qorunması haqqında Qanun imtiyazları tanısı da onlardan heç biri İÖƏ/İmtiyaz anlayışını şamil etmir. Xarici İnvestisiyaların Qorunması haqqında Qanunda imtiyazlarla bağlı yalnız bir maddə öz əksini tapır. Buna baxmayaraq, bu qanun təbii sərvətlər sektoru üzrə konsessiyalara qədər və xarici investorlara tətbiq olunmasında məhdudlaşdırılır. Bundan başqa, konsessiyalar icazələr kimi başa düşülür, əsasən mədəncilik sahəsində inzibati prosedurlara aid olunur və ictimai işlər və ya xidmətlər üzrə müasir imtiyazlar anlayışını özündə əks etdirmir. Özəlləşdirməni əhatə edən sektor qanunları və digər aktlar da konsessiyaları tənzimləmir. Dövlət Satınalmaları üzrə 2001-ci il Qanunu ictimai satınalma, ictimai satınalma prosedurlarının təşkili və qaydaları, eləcə də podratçının seçilməsi və şikayət prosedurları üzrə əsas yaradır. Bu qanun hələ də İÖƏ üzrə sakitdir.

Dövlət müəssisələrinin (obyektlərin) müqavilə əsasında idarəetməyə ötürülməsindən bəhs edən 1996-cı il əsasnamələri gələcək özəlləşdirmənin hazırlanması kimi idarəetmə müqavilələri əsasında müəyyən dövlət müəssisələrindən (infrastruktur) istifadə hüququnun ötürülməsini tənzimləyir. Bu müqavilələr rəqabət əsasında bağlanır.

Ölkənin hazırkı qanunları xarici sərmayə formasında istehsal bölgüsü razılaşmalarına yönəlir, yerli investorlara qarşı ayrı-seçkilik edir, əslində köhnəlmiş hesab olunur və Respublikanın dinamik inkişaf edən iqtisadiyyatına xidmət etmir.

Yekun olaraq, Azərbaycan AYİB regionunda hələ də İÖƏ üzrə hüquqi çərçivəsi və ya müasir növ imtiyazları olmayan ən az ölkələrdəndir.

ƏLAVƏ 4 – KİÇİK BİZNESƏ DƏSTƏK

Bank dayanıqlı mikro, kiçik və orta müəssisələrdə (MKOM) dəyişikliyin əldə olunması və yerli biznes məsləhət xidmətlərinin davamlı infrastrukturunun inkişaf etdirilməsinə töhfə verilməsinə yönəldilən Kiçik Biznesə Dəstək əməliyyatları ilə iqtisadi keçidə dəstək göstərir. KBX əməliyyatları iki tamamlayıcı proqramdan – əvvəllər Müəssisələrin Yaxşılaşdırılması Proqramı kimi tanınan Müəssisələrin İnkişafı Proqramı (MİP) və Biznes Məsləhət Xidmətlərindən ibarətdir.

Azərbaycanda əvvəlki KBX təcrübəsi

1998-ci ildə başlanmasından bəri **Azərbaycanda MİP**-nin icrası üzrə donörlər tərəfindən 2,68 milyon Avro maliyyələşdirmə həyata keçirilmişdir. Bu vəsaitin 39 min avro məbləği müəssisələrin xərc bölgüsü üzrə reallaşmışdır MİP əməliyyatlarının ən böyük donörları AYİB Səhmdarlarının Xüsusi Fondu və Aİ olmuşdur. MİP 42 layihə yerinə yetirmişdir ki, onlardan da 12-si hələ də icradadır, 8-i isə ləğv olunmuşdur. Satış və marketinq sistemlərinin, eləcə də təşkilat və idarəetmənin yaxşılaşdırılmasına yönəldilən layihələr həyata keçirilən layihələr arasında ən geniş yayılanı olmuşdur. Bu layihələr müxtəlif sənaye sektorları üzrə həyata keçirilmiş, onlardan ən çox yayılanı aqrobiznes, RİT və inşaat sektorları olmuşdur. Bugünə qədər həyata keçirilən layihələrdən 26-sı dəyərləndirilmiş, onların 50%-i “çox uğurlu”, yerdə qalanı isə “uğurlu” layihə kimi qiymətləndirilmişdir. Yardım göstərilən müəssisələrdən 59%-i dövriyyədə, 82%-i vergidən əvvəlki mənfəətdə, 58%-i isə məşğulluqda artım olduğunu bildirmişdir. Bu müəssisələrin 59%-i MİP-dən sonra məhsuldarlığın artımı, 78%-i isə gəlir marjasında artım olduğu ilə bağlı məlumat vermişdir. MİP orta hesabla 375 işçini özündə birləşdirən orta ölçülü müəssisələrə yardım edir.

Başlandıqdan bu yana **BMX Azərbaycan** donör maliyyələşdirilməsindən ümumilikdə 5 milyon Avro vəsait əldə etmişdir. Bunun 2,7 milyon Avro məbləği korporativ müştərilər tərəfindən həyata keçirilmişdir. 2013-cü ilin may ayının sonuna BMX 116 məsləhətçi ilə MKOM-lərlə birlikdə ümumilikdə 712 layihə öhdəliyə götürmüşdür BMX kiçik müəssisələrə dəstək göstərir və layihələrin 84%-i 50-dən az işçisi olan müəssisələrdə həyata keçirilir. Bazar göstəricilərinin yaxşılaşdırılması, idarəetmənin effektivliyi və keyfiyyətli idarəetməyə yönələn layihələr Azərbaycanda həyata keçirilən layihələr arasında ən çox yayılan layihələr olmuşdur. Müəssisələrin sənaye üzrə yayılması geniş olmuş, aqrobiznes, topdan və pərakəndə satış bölgüsü və inşaat ən çox yayılmış sektorlar arasında olmuşdur. Azərbaycanda 619 layihə dəyərləndirilmiş, onların 74%-i uğurlu və ya çox uğurlu layihə kimi qiymətləndirilmişdir. BMX isə dəstəklənən müəssisələrin 77 %-i dövriyyədə, 63 %-i isə işçi qüvvələrində artımla bağlı məlumat vermişdir. BMX bununla 2200-dən artıq iş yerinin açılmasına şərait yaratmış oldu. Bundan əlavə, BMX-nin sifarişçi şirkətləri orta hesabla 1 milyon Avro məbləğində maliyyələşdirmə əldə etmişdir. Layihələrdən başqa, BMX məsləhət xidmətləri üzrə tələblərin artırılmasına yönələn bazarın inkişafı üzrə xidmətlər (görünüş və yayılma tədbirləri ilə), eləcə də məsləhət xidmətlərinin keyfiyyətinin artırılması işlərini görmüşdür (yerli məsləhətçilərin treninq proqramı ilə) ki, bu da yardım edilən müəssisələrin 68 %-nin öz hesablarına məsləhətçilərdən istifadə etməsi ilə nəticələnmişdir.

Sektorlararası məsələlərə gəldikdə BMX əsas diqqəti gender məsələləri və kənd yerlərinin inkişafının yaxşılaşdırılmasına yönəlmişdir. Bu layihələrin 32%-dən çoxu Bakıdan kənar da yerləşmişdir. 2011-ci ildə Erkən Keçid Dövrü Yaşayan Ölkələr (ETC) üzrə potensial AYİB investisiyalarının yatırılması məqsədilə müəssisələrin maliyyə idarəçiliyi təcrübələrinin və standartlarının artırılması üçün BMX son illərdə təqdim olunmuş ETC-də Mühəsibat Uçotunun İnkişafı Proqramını icra etməyə başlamış və indiyə kimi 5 layihə həyata keçirilmişdir. BMX eyni zamanda KBİA tərəfindən maliyyələşdirilən xüsusi Qadın Biznes Proqramı həyata keçirmiş və burada məqsəd qadın sahibkarların məsləhət xidmətləri və treninqlər yolu ilə öz bizneslərini inkişaf etdirmələrinə yardım edilməsindən ibarət olmuşdur.

Azərbaycanda MKOM və Konsultasiya sektoru

MKOM sektoru və biznes mühiti

Son onillikdə Azərbaycan iqtisadiyyatı sürətlə inkişaf etmiş, o cümlədən, MKOM sektoru da genişlənməmişdir. İqtisadi inkişafın əksər hissəsi neft və qaz sektorunun hesabına mümkün olmuş və qeyri-neft sektoru yalnız son zamanlar iqtisadiyyatın əsas hərəkətverici qüvvəsi ola bilmişdir.

MKOM sektoru Azərbaycanda hələ də yaxşı inkişaf etməmişdir. 2011-ci ildə qeydə alınmış fərdi sahibkarların sayı 364581, qeydə alınmış kiçik müəssisələrin sayı isə 60223 olmuşdur, lakin fərdi sahibkarların yalnız 50 %-i, kiçik şirkətlərin isə 60 %-dən bir qədər artıq hissəsi aktiv sahibkarlar kimi qiymətləndirilmişdir.²¹ MKOM-lərin sayı Azərbaycanda fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərin ümumi sayının 80%-dən artıq olmasına baxmayaraq ümumi dəyərdə və məşğulluqda onların payı hələ də çox kiçikdir. Rəsmi rəqəmlər göstərir ki, kiçik müəssisələr ÜDM-nin 2 %-dən az hissəsini ianə verir və ölkənin işçi qüvvəsinin yalnız 6%-i işə götürür ki, bu da digər keçid iqtisadiyyatlarından çox aşağıdır.²² MKOM-lərin əksəriyyəti aşağı əlavə dəyərli fəaliyyətlərə, məs. ticarət, kənd təsərrüfatı, tikinti və xidmətə cəlb olunur və qeydə alınmış şirkətlərin təqribən yarısı Bakıda yerləşir.

MKOM sektoru üzrə biznes mühiti daha da inkişaf etdirilməlidir. Sektor satış artımı, ixrac, istehsalın keyfiyyəti və biznes təcrübəsi baxımından problemlərlə üzləşir. Dünya bankının 2013-cü il üzrə biznes hesabatında ölkə 185 ölkə arasında 67-ci yerdə qərarlaşır. Azərbaycan biznesin başlanması və əmlakın qeydiyyatı üzrə nisbətən yüksək göstəriciyə malikdir və vergi ödənişi və müflis olma problemlərinin həll olunmasında bir sıra irəliləyişlər özünü göstərir. Buna baxmayaraq, tikintiyə icazə verilməsi və sərhəd ticarəti özəl sektorun inkişafında əsas problemlər hesab olunur. 2012-2013-cü illər üzrə Qlobal Rəqabətlik Hesabatında - 4.41 əsasında Azərbaycan bazarın effektivlik göstəricisinə görə 144 ölkə arasında 46-cı yer tutur.

Digər bir məsələ maliyyə vasitələrinin əldə olunmasının qeyri-qənaətbəxş olmasıdır. MKOM-lərin əksəriyyəti xüsusən ilk mərhələlərdə maliyyə vasitələrini əldə edə bilmir. Azərbaycanda MKOM sektoruna xidmət üçün istifadə olunan müxtəlif maliyyə vasitələrinin sayı çox məhduddur və kredit bürosunun olmaması bankların kiçik müəssisələri kreditləşdirməsinə imkan vermir

²¹İƏİT və s. (2012), "Kiçik Sahibkarlıq Haqqında Qanun üzrə ölkə profili: Azərbaycan" SME Siyasi İndeksi Şərq Tərəfdaşlığı Ölkələri 2012: Avropada Kiçik Sahibkarlıq Haqqında Qanunun Həyata Keçirilməsinin Gedişi, İƏİT-nin Nəşriyyatı.

²²Dövlət Statistika Komitəsi və İqtisadi İnkişaf Nazirliyi

Məsləhət bazarı

Azərbaycanda məsləhət sektoru MKOM-lər üzrə böyük keçid problemləri ilə üzləşir. Bu sənaye sahəsi parçalanmış şəkildədir və bu xidmətlərin əldə olunması və keyfiyyəti daha böyük inkişaf tələb edir. Məsləhət xidmətlərinə tələb xüsusilə Bakıdan kənarında məhdud dərəcədədir. MKOM-lərin sayına nisbətə yerli məsləhətçilərin sayı adekvat hesab olunur və ölkədə bir neçə ikinci dərəcəli beynəlxalq məsləhət şirkəti fəaliyyət göstərir. Buna baxmayaraq, yerli məsləhətçilərin yalnız təqribən 2,8 %-i öz bizneslərini internetlə reklam edir və onların böyük əksəriyyəti Bakıda həyata keçirilir. Azərbaycan məsləhətçiləri bir neçə sahə üzrə xidmət göstərsə də onların əksər hissəsi əsasən bazarın təhlili və planlaşdırılması, inkişafın planlaşdırılması və RİT sahələri üzrə ixtisaslaşmışdır. Son illərdə keyfiyyətli idarəetmə xidmətləri göstərən məsləhətçilərin sayı da artmışdır. Lakin kompüterləşdirilmiş istehsal sistemləri sahəsində təcrübə çatışmır və enerjinin effektivliyi, ekoloji idarəetmə və strateji inkişaf sahələri üzrə ixtisaslı məsləhətçilərin sayı azdır. Xidmətlərin keyfiyyəti son illərdə artmışdır, lakin bir sıra təchizatçılarda hələ də ixtisaslaşma, innovasiya və beynəlxalq bazar anlayışları çatışmır. Bazar parçalanmış şəkildədir və onun dəstəklənməsi və inkişaf etdirilməsi üçün heç bir peşəkar məsləhət idarəetmə assosiasiyası mövcud deyil.

KOM-a dəstək infrastrukturunu

Hazırda Azərbaycanın MKOM sektorunun inkişafı üzrə aktiv strategiyası və ya xüsusi qurumu yoxdur. Sektorun inkişafının önə çəkilməsinə yönələn bir sıra tədbirlər hökumət tərəfindən 2009-2013-cü illər üzrə sosial-iqtisadi inkişafa dair Dövlət Proqramı və 2008-2015-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikasında Yoxsulluğun Azaldılması və Davamlı İnkişafa dair Dövlət Proqramına daxil edilmişdir. Kiçik sahibkarlığın inkişafına məsul qurum olan İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nəzdində üç qurum – Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu, Bakı Biznes Tədris Mərkəzi və Azərbaycanda İxrac və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu qeyri-neft müəssisələri üzrə maliyyə, təlim və məsləhət və ixraca dəstək xidmətləri yerinə yetirir. MKOM sektorunu irəli çəkən digər təşkilatlar Azərbaycan Respublikası Ticarət və Sənaye Palatası, Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti və Sahibkarlar Konfederasiyası hesab olunur.

Azərbaycanda KBD-nin davamı

Bank Azərbaycanda rəqabətli və davamlı özəl sektorun inkişafına töhfə vermək məqsədilə KBD əməliyyatları altında müəssisələrə birbaşa dəstək göstərilməsi ilə KOM-lara dəstəyi davam etdirəcək. KBD əməliyyatları aqrobiznes, yerli istehsal, o cümlədən mebel və tikinti materialları sektoru kimi prioritet sektorlar üzrə fəaliyyətlərə yönələcək.

Bank AYİB və tərəfdaş maliyyə institutları vasitəsilə KBD müştərilərinin maliyyə vasitələrini əldə edə bilməsi prosesini asanlaşdıracaq. Regional inkişaf, gender bərabərliyi və enerjinin effektivliyi kimi məsələlər də həmçinin nəzərə alınacaq.

MİP əməliyyatları əsasında Bank idarəçilik bacarıqlarının ötürülməsini daha da dəstəkləməyi planlaşdırır. MİP təşkilat və idarəetmə sahələrində məsləhətlərin

verilməsi, biznesin planlaşdırılması, satış və marketinq və məhsulun inkişaf etdirilməsinə yönələcək. Bank eyni zamanda müəssisələrin təşkilati və idarəetmə bacarıqlarının artırılmasında və ən yaxşı beynəlxalq təcrübələrdən istifadə etməsində onlara yardım edəcək.

BKX əməliyyatları əsasında Bank yerli məsləhətçilərlə layihələrin həyata keçirilməsi ilə MKOM-ların məsləhət xidmətlərini əldə etməsinə yardım etməyi planlaşdırır. Müdaxilələrin prioritetləşdirilməsi, birgə dəstək prinsipinin təmin olunması və səylərin təkrarlılığına yol verilməməsi üçün yerli donorlar və hökumət təşkilatları ilə birgə Qrant Təlimat Cədvəlinin yenilənməsi ilə çevik qrant sxemi tətbiq ediləcək. Nisbətən yüksək qrantlar əsasən kiçik müəssisələr, eləcə də əsas şəhərlərdən kənarında yerləşən müəssisələr və bazar tələbatının daha az olduğu xidmətləri cəlb edən layihələrə ayrılır.

Bazar səviyyəsində Bank uğurlu sərgilər və treninqlər yolu ilə prioritet təşkil edən sektorlarda ən yaxşı beynəlxalq təcrübələri irəli çəkəcək. Bank tələbin stimullaşdırılması və yerli məsləhətçilik sektorunun peşəkarlığının artırılması məqsədilə biznes məsləhət xidmətlərini ön plana çəkəcək. Bank yerli məsləhətçilərin dəstəyi və yüksəlişi ilə MKOM-lara davamlı dəstək infrastrukturunun təkmilləşdirilməsinə çalışacaq.

Bundan əlavə Bank müştərilərin AYİB və onun tərəfdaş bankları, eləcə də digər maliyyə institutları vasitəsilə maliyyə vəsaitlərini əldə edə bilməsinə dəstək göstərmək üçün müəssisələrin maliyyə idarəçiliyi və hesabat təcrübələrinin və standartlarının təkmilləşdirilməsi məqsədilə Mühəsibat Uçotunun Təkmilləşdirilməsi Proqramını davam etdirəcək. Bank eyni zamanda maliyyə vəsaitlərinin əldə olunmasının asanlaşdırılmasına böyük diqqət yönəltməklə treninq və məsləhət xidmətləri ilə bizneslərinin genişləndirilməsində qadın sahibkarlara dəstək göstərilməsinə hədəflənən xüsusi Qadın Sahibkarlığı proqramını da icra edəcək.

ƏLAVƏ 5– TEXNİKİ ƏMƏKDAŞLIQ

AYİB VASİTƏSİLƏ DONORUN TƏ ÖHDƏLİKLƏRİ, 2010-2013 (noyabrın sonu)

Donor	TƏ Öhdəlikləri (Avro)
Avstriya	50,000
BP	745,435
Erkən Keçid Dövrü Yaşayan Ölkələrin Fondu	845,956
AYİB Səhmdarlarının Xüsusi Fondu	1,834,056
Aİ	6,076,453
Almaniya	49,000
Yaponiya	274,500
Taybey, Çin	24,328
Yekun məbləğ	9,899,728

AYİB VASİTƏSİLƏ SEKTORUN TƏ ÖHDƏLİKLƏRİ, 2010-2013 (noyabrın sonu)

Sektor/Heyət	TƏ Öhdəlikləri (Avro)	
KOM İnkişafı*	KBX	2,835,361
	Müəssisəyə Dəstək	51,320
Maliyyə İnstitutları	Maliyyə İnstitutları	2,667,547
İnfrastruktur	Nəqliyyat	3,900,000
	BEİ	274,500
Digər	Digər	171,000
Yekun məbləğ		9,899,728

Qeyd: Hər il üzrə ilin və ya müddətin sonuna əsaslanan öhdəlik dəyərləri

* Bu sektor kateqoriyası KOM-a birbaşa dəstək və AYİB, hakimiyyət orqanları və kommersiya/biznes assosiasiyaları (məs. İnvestisiya Şuraları) arasında siyasi dialoq yolu ilə dolaylı dəstəyi əhatə edir.

ƏLAVƏ 6 – SEÇİLMİŞ İQTİSADI GÖSTƏRİCİLƏR

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
								<i>Layihələndirmə</i>
Hasilat və məsrəflər								
		<i>(Real şərtlərlə faiz dəyişikliyi)</i>						
ÜDM	34.5	25.0	10.8	9.3	5.0	0.1	2.2	3.5
Şəxsi İstehlak	14.5	17	17.4	8.5	10.8	8.4	8.4	
İctimai İstehlak	437	3.9	4.9	4.6	3.4	3.4	3.1	
Məcmu Kapitalın Formalaşması	14.5	6	20.7	-14	2	1	4	
Malların və xidmətlərin ixracı	48.3	36.1	7.4	14.3	9.1	2	4.9	
Malların və xidmətlərin idxalı	20.1	20.1	16.5	0.5	12.4	1.5	3.1	
Sənaye istehsalının ümumi həcmi	36.6	24.0	6.0	8.6	2.6	-5.0	-2.3	
Əmək Bazarı¹								
		<i>(Faiz dəyişikliyi)</i>						
İqtisadiyyatda orta aylıq gəlir (illik)	20.6	44.8	27.2	8.6	11.2	9.9	9.4	
Həqiqi Yerli Valyuta üzrə əmək haqqı artımı	11.4	24.2	5.3	7.2	5.3	1.9	7.6	
		<i>(İşçi qüvvəsinin faizi)</i>						
İşsizlik səviyyəsi (ilin sonuna)	6.8	6.3	5.9	5.7	5.6	5.4	5.2	
Qiymətlər								
		<i>(Faiz dəyişikliyi)</i>						
İstehlak qiymətləri (orta illik)	8.3	16.7	20.8	1.5	5.7	7.9	1.1	3.4
İstehlak qiymətləri (ilin sonuna)	11.4	19.6	15.4	0.7	7.9	5.6	-0.3	
Maliyyə göstəriciləri								
		<i>(ÜDM faizi)</i>						
Ümumi dövlət balansı	0.6	2.6	20.3	7.0	14.6	13.3	4.3	-3.0
Ümumi dövlət gəlirləri	28.0	28.2	51.1	41.6	46.7	46.1	41.4	
Ümumi dövlət xərcləri	27.4	25.6	30.8	34.6	32.1	32.8	37.1	
Ümumi dövlət borcu	10.2	8.6	7.3	12.1	11.4	10.2	11.6	
Pul-kredit və maliyyə sektoru								
		<i>(Faiz dəyişikliyi)</i>						
Geniş pul kütləsi (M2, ilin sonuna)	86.8	71.7	44.0	-0.3	24.3	32.1	20.7	
Özəl sektora verilən kredit (ilin sonuna)	84.0	86.4	52.9	8.5	11.9	18.5	20.5	
		<i>(ümumi kredit faizi)</i>						
Problemlə kreditlərin əmsalı	3.6	2.3	2.1	3.4	5.0	5.1	MD	
Faiz və valyuta məzənnələri								
		<i>(İllik faiz, ilin sonuna)</i>						
Yerli valyuta üzrə depozit faizi	11.6	12.2	12.5	12.6	7.7	10.5	9.2	
Xarici valyuta üzrə depozit faizi	10.5	12.1	12.2	12.2	11.0	10.4	10.1	
Yerli valyuta üzrə kredit faizi	19.5	20.7	20.6	21.4	20.2	18.2	17.1	
Xarici valyuta üzrə kredit faizi	18.3	19.5	19.1	22.2	19.1	19.2	18.6	
Qısa müddətli kreditlər üzrə faiz dərəcəsi/Güzəşt faizi/Tarif siyasəti	9.5	13.0	8.0	2.0	3.0	5.3	5.0	
		<i>ABŞ dolları üzrə manat</i>						
Valyuta məzənnəsi (ilin sonuna)	0.87	0.85	0.80	0.80	0.80	0.79	0.78	
Valyuta məzənnəsi (orta illik)	0.89	0.86	0.82	0.80	0.80	0.79	0.79	
Xarici sektor								
		<i>(ÜDM faizi)</i>						
Cari hesab	17.7	27.3	33.7	23.0	28.4	26.0	27.7	
Ticarət balansı	36.9	46.1	47.1	32.9	37.3	36.9	41.1	
Mal ixracatı	62.0	64.4	62.6	47.6	50.0	52.3	60.4	
Mal idxalatı	-25.1	-18.3	-15.5	-14.7	-12.8	-15.4	-19.3	
Birbaşa xarici investisiya	-6.2	-15.4	-1.1	0.3	0.6	1.4	1.2	
Qızıl istisna olmaqla ümumi ehtiyatlar (ilin sonuna)	11.9	10.2	12.6	11.7	12.1	15.9	17.0	
Xarici borc	28.1	21.3	20.2	20.8	21.3	MD	MD	
Xarici dövlət borcu	9.4	7.4	6.1	7.7	7.3	7.3	8.3	
Xarici şəxsi borc	18.7	13.6	13.7	12.9	11.1	MD	MD	
		<i>(Malların və xidmətlərin idxal üzrə aylar)</i>						
Qızıl istisna olmaqla ümumi ehtiyatlar (ilin sonuna)	3.7	5.4	6.8	6.5	7.9	7.9	8.0	
Memorandum bəndləri								
		<i>(Göstəriləndiyi kimi denominasiyalılar)</i>						
Əhali (ilin sonuna, milyonla)	8.7	8.8	8.9	9.0	9.1	9.2	9.4	
ÜDM (milyon manatla)	18.746	28.361	40.137	35.602	42.465	52.082	53.995	
Qeyri-neft üzrə ÜDM (milyard manatla)	8,176	11,702	17,054	18,620	21,364	25,432	28,475	
Adambaşına düşən ÜDM (ABŞ dolları ilə)	4,471.6	3,841.7	5,603.35	5,018.24	5,922.0	7,285.0	7,490.5	
ÜDM-də sənaye bölgüsü (faizlə)	57.2	59.5	58.5	49.1	51.7	53.8	50	
ÜDM-də kənd təsərrüfatı bölgüsü (faizlə)	6.7	6.4	5.3	5.8	5.3	4.8	4.9	
BXI (milyon dollarla)	-1,305	-5,103	-545	146	329	912	811	
Xarici borc – ehtiyatlar (milyon dollarla)	16.2	11.1	7.6	9.1	9.2	MD	MD	
Xarici borc/mallar və xidmətlərin ixracı (faizlə)	14.1	11.3	9.4	15.0	13.6	MD	MD	
Geniş pul kütləsi (M2, ilin sonuna ÜDM faizi ilə)	18.3	20.8	21.2	23.8	24.8	26.7	31.1	

¹ Verilən rəqəmlər xaricdə olan emiqrant işçiləri əhatə etmir.

ƏLAVƏ 7 – GENDER BƏRABƏRLİYİ

Gender bərabərliyi və insan inkişafı

BMTİP-nin 2012-ci il üzrə İnsan İnkişafı İndeksində əsasən Azərbaycan yüksək insan inkişafı indeksinə malik olan ölkələr arasındadır.²³ Bu göstərici ilə isə o, Şərqi Avropa və Qafqaz regionu üzrə regional orta səviyyədə olan 187 ölkə arasında 82-ci yerdə qərarlaşır. İİİ üç ölçünü özündə birləşdirir: Səhiyyə, təhsil və uzun və sağlam ömür. Ölkə BMTİP-nin Gender Bərabərliyi İndeksi (GBİ) üzrə dünya ölkələri arasında 54-cü yeri tutur. GBİ ölkə daxilində gender bərabərliyinin olmaması səbəbindən nailiyyət itkisini özündə əks etdirən kompleks göstərici olmaqla özündə üç ölçünü birləşdirir: Reproduktiv sağlamlıq, səlahiyyətlərin genişləndirilməsi, əmək bazarında iştirak

İşçi qüvvəsinin iştirakı və əməyin ödənilməsində gender boşluğu

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsindən verilən məlumata görə yaş 15-dən yuxarı olan qadınların 61,5 %-i, kişilərin isə 67,5 %-i 2011-ci ildə iqtisadi cəhətdən fəallıq nümayiş etdirmişdir. Məşğulluq səviyyəsinə gəldikdə qadınların 48,6 %-i, kişilərin isə 51,4 %-i işləmiş, müvafiq olaraq qadınların 6,4 %-i, kişilərin isə 4,5 %-i işsiz olmuşdur.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa İqtisadi Komissiyasının məlumatına görə 2010-cu ildə orta aylıq gəlirlər baxımından qadınlar kişilərdən 45,2% az gəlir əldə etmişdir. Azərbaycan AYİB-in məlumatlarına sahib olduğu ölkələr arasında əməyin ödənilməsində gender boşluğu baxımından yalnız Tacikistandan sonra ikinci yerdə qərarlaşmışdır. Dövlət Statistika Komitəsindən verilən məlumata görə ən böyük gender boşluqlarından biri təbii sərvətlər, istehsal və nəqliyyat sektorlarında müşahidə olunmuşdur.

Azərbaycanda ibtidai və orta təhsil müəssisələrinə qəbul göstəriciləri baxımından kiçik gender müxtəliflikləri mövcuddur. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə 2011-2012 tədris illərində qadınların 46 %-i, kişilərin isə 54 %-i ibtidai məktəblərə, qadınların 47 %-i, kişilərin isə 53 %-i orta məktəblərə qəbul olunmuşdur. Gender bərabərliyinə ali təhsildə nail olunmuşdur (50/50). Lakin qeyd etmək lazımdır ki, təhsil sahəsində gender boşluqları olmuşdur ki, bu da aşağıdakı cədvəldə göstərildiyi kimi əmək qüvvəsində peşə ayrı-seçkiliyinə yol açır.

İqtisadi fəaliyyət; 2011	Qadınlar	Kişilər
İnsan sağlamlığı və sosial iş fəaliyyətləri	72,7	27,31
Təhsil	68,6	31,4
İncəsənət, əyləncə və istirahət	61,9	38,1
Daşınmaz əmlak fəaliyyətləri	47,1	52,9
Peşə, elmi və texniki fəaliyyətlər	62,5	37,5

²³İnsan İnkişafı İndeksində görə insan inkişafı ölkələr üzrə dörd kateqoriyaya bölünür: İnsan İnkişafının Çox Yüksək Səviyyəsi, İnsan İnkişafının Yüksək Səviyyəsi, İnsan İnkişafının Orta Səviyyəsi, İnsan İnkişafının Aşağı Səviyyəsi

Su təchizatı; tullantuların təmizlənməsi və utilizasiyası	48	52
Maliyyə və sığorta fəaliyyətləri	36,1	63,9
İnformasiya və kommunikasiya	80,3	19,7
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	57,4	42,6
Digər xidmət fəaliyyətləri	55,7	44,3
Dövlət administrasiyası və müdafiə: ictimai təhlükəsizlik	16,8	83,2
İstehsal	28,1	71,9
Yerləşdirmə və qida xidməti fəaliyyətləri	36,8	63,2
İnzibati və dəstək xidməti fəaliyyətləri	63,7	36,3
Kənd təsərrüfatı, meşəçilik və balıqçılıq	56,3	43,7
Nəqliyyat və saxlama	6,4	93,6
Elektrik, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürmə və	14,6	85,4
Mədəncilik	21,4	78,6
İnşaat	15,3	84,7

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin 2011-ci il üzrə statistikas

Dünya Bankının Qadınlar, Biznes və Hüquq məlumat bazasına əsasən Azərbaycanda qadınlara 126 gün tam ödənişli, 14 gün ödənişsiz, 969 gün isə qismən ödənişli analıq məzuniyyəti verilir. Qanunlar bərabər iş üzrə bərabər ödənişi nəzərdə tutur. Qadınlar eyni zamanda gender əsasında işə götürmə zamanı qeyri-diskriminasiya təcrübələri ilə qanunla qorunur.

Sahibkarlıq, maliyyə vəsaitlərinin əldə olunması

2009-cu il üzrə Biznes Mühiti və Müəssisələrin Effektivliyi Sorğusuna (BMMES) əsasən sorğu aparılmış 380 müəssisənin 10,8 %-də qadınlar sahibkarlıqda iştirak etmişdir ki, bu da Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya regionu (36%) üzrə müqayisədə aşağıdır. Müəssisələrin 4,7 %-də qadınlar top-menecer olmuşdur ki, bu da regional orta səviyyədə (18,9%) xeyli dərəcədə aşağıdır. Tam iş günü ilə daimi işləyən qadınlar isə 30,2% təşkil etmişdir